سُهطي

معياري ادب پيش ڪندڙ

ماهوار

سهڻي

جنوري ١٩٧٠ع

جلد ١ نمبر ١

ايڊيٽر
طارق اشرف

قيمت: ١-٢٥ سال لاءِ: ١٢-٠٠

سهڻي پبلشرس
ايف/٤٥-٧٥٠، الهندو ڪڇو،
حيدرآباد، سنڌ

SOHNI Publishers
F/45-750, West Kutcha,
HYDERABAD, SIND

ترتيب

پنهنجي طرفان....	طارق اشرف	۳

ڪهاڻيون

جيون آشا، جيون نراشا	الهه بچايو لغاري	۶
آرسي	عبدالقادر جوڻيجو	۲۳
پانڊيئوا جي پيار جا	نديم قاضي	۳۰
محبوبه جي تلاش (طنز ۽ مزاح)	آغا بشير	۴۴
خوش نصيب بدنصيب	ظفر حسن	۵۴

شعر

نظم	اياز همايوني	۷۲
نظم	قمر شهباز	۷۳
آزاد نظم، غزل	امداد حسيني	۷۶
غزل	ذوالفقار راشدي	۷۹
نظم	نثار بزمي	۸۰
آزاد نظم	زيب سنڌي	۸۱
وائي	پير بخش پاسي	۸۲
دوها، بيت	منظور قريشي	۸۳

هڪڙو شاعر

نظم، غزل	عبدالغفور عابد	۸۴

مضمون

اولڊاهي ڪرتي....(هڪ مطالعو)	مراد علي مرزا	۸۸

پرک

مختلف ڪتابن تي تبصرو	ط۔ا، ظ۔ح	۹۷

رايا ۽ تنقيد

پڙهندڙن جا خط	پڙهندڙن ولان	۱۰۶
ادبي خبرچار	ادارو	۱۱۰

(جملي حق ۽ واسطا قائم)

سيد سليم شاهه قادري، شاهد پرنٽرس، صدر، حيدرآباد سنڌ، ڇپرايو.

پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.
Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

پنهنجي طرفان...

ون يونٽ ٽٽڻ جو اعلان ٿيو، جمهوريت جا امڪان به ظاهر ٿيا آهن. مهراڻ ۾ پڻ انهن رسالن کي ڊڪليريشن مليا، جن جا ايوبي آمراڻي دور ۾ ڊڪليريشن نامنظور ٿيا هئا. جيئن ته موجوده مارشل لا حڪومت هر ڳالهه کي سلجهائڻ جي ڪوشش ڪري رهي آهي، تنهنڪري اسان موجوده حڪومت کي درخواست ڪريون ٿا ته 'روح رهاڻ' مخزن تان به پابندي لاٿي وڃي. روح رهاڻ جو ڏوهه فقط اهو هو جو ان پنهنجي قوم کي جاڳائڻ جي ڪوشش ڪئي. ايوب جي ذهن ۾ اهو واقعي ناقابل معافي ڏوهه هو، پر هاڻ جڏهن تحرير ۽ تقرير تان پابنديون هٽايون ويون آهن، ته پوءِ روح رهاڻ تي اڃا تائين پابندي ڇو؟ ● ١٩٦٦ع ۾ 'مهراڻ' ڪتابي سلسلو ڪڍيو ويو هو. انهيءَ وقت مهراڻ جا مرتب مونکان علاوه غلام نبي مغل، نظير شيخ ۽ منظور قريشي (منظور احمد قريشي) هئا. ڪن مجبورين ڪري مغل ۽ منظور مهراڻ کان جلد الڳ ٿي ويا. نظير شيخ جو ساٿ ٻارهين نمبر ڪتاب تائين رهيو، پر پوءِ هنکي به ڪي مجبوريون درپيش آيون ۽ هنکي به اسانجو ساٿ ڇڏڻو پيو. مهراڻ جي ٻارهين ڪتاب کان نسيم احمد کرل ۽ ٻارهين ڪتاب کان ظفر حسن شامل ٿيا. پر جيئن ته هاڻ مهراڻ کي ڊڪليريشن مليو آهي، تنهنڪري انهن جا نالا مرتب جي حيثيت ۾ هاڻ مهراڻ تي نٿا اچي سگهن. ● انهن سڀني دوستن پنهنجي وس آهر هٿون ۽ وٽون مدد پئي ڪئي آهي، خاص ڪري نسيم احمد کرل ۽ ظفر حسن. اميد ته انهن جون همدرديون آئينده به مهراڻ سان رهنديون. ١٩٦٦ فيبروريءَ ۾ مهراڻ ڪتابي سلسلو نڪتو ۽ اسان ماهوار مهراڻ مخزن لاءِ ڊڪليريشن ڀريو سين، جيڪو نامنظور ٿيو. جڏهن مهراڻ ڪتابي سلسلي جا سترهن ڪتاب نڪتا ۽ مهراڻ سنڌي ادب ۾ پنهنجي لاءِ اوچو مقام پيدا ڪري ورتو، تڏهن ان ڪتابي سلسلن تي حڪومت پاران پابندي وڌي وئي، جن ۾ مهراڻ به شامل هئي. حڪومت جي چوڻ تي اسان نئون ڊڪليريشن ڀريو، پر ايوبي دور ۾ ڊڪليريشن نه مليو. هاڻ موجوده مارشل لا حڪومت ڊڪليريشن ڏنو. ڪتابي سلسلي تي پابندي ڪانپوءِ، مهراڻ پبليڪيشن قائم ڪئي وئي، جنهن جي تحت ڇهه

ڪتاب نڪتا. اهڙيءَ ريت سهڻي ڪتابي سلسلي ۽ سهڻي پبليڪيشن جا ڪئين ليويهه ڪتاب نڪتا آهن. هن وقت اسان ۾ سنڌ جو حڏو پوريءَ ريت جاڳيل آهي. خوش قسمتيءَ سان ڪيترن ئي مخزنن کي ڊڪلريشن مليا آهن. هاڻ اديبن، شاعرن ۽ مخزنن جي ايڊيٽرن کي گهرجي ته هو سجاڳ ٿيندڙ قوم کي وري سمهڻ نه ڏين. اختلاف ته هر دؤر ۾ هڪ ٻئي سان ٿيندا آهن، پر وقت وقت کي ٻه ڏسجي، ڪو اهڙو ڪم نه ڪجي، جنهن سان خود اسانکي، اسانجي قوم کي يا اسانجي ٻوليءَ کي ڪو نقصان رسي. اڄ ڪلهه گهڻيئي ڪتابي سلسلا نڪتا آهن. گهڻن ڪتابن جو نڪرڻ، انهيءَ ڳالهه جو ثبوت آهي، ته اسانوٽ پڙهندڙ طبقو وڌيو آهي. انهيءَ ڪري گهرجي ته اسين انهن کي اهڙو ادب ڏيون، جيڪو معياري هجي. آخر ۾ هڪ ڳالهه چوڻي آهي، سهڻي ڪتابي سلسلي کي ڏاڍي ڏکئي وقت ۾ ڪڍيو ويو هو، خدا جي مهربانيءَ سان ٿوري عرصي ۾ 'سهڻي' سنڌ توڙي هند ۾ تمام گهڻي مشهور ٿي، سنڌ ۽ هند جي گهڻن پڙهندڙ اديبن سهڻيءَ سان ڀرپور ساٿ ڏنو. سهڻي جي سائز (ڊيمي) ايتري ته مقبول ٿي، جو سهڻي کانپوءِ ڪيترا ئي ڪتابي سلسلا انهيءَ سائز تي نڪتا، ۽ اڃا به نڪرن پيا. پارت جون مشهور مخزنون 'ڪونج' ۽ 'سباهت ڏارا' به پنهنجي اصلي سائز ڇڏي، 'سهڻي سائز' ۾ نڪرڻ لڳيون. سهڻيءَ ۾ 'هڪڙو شاعر' 'اديبن جو تعارف' ۽ 'اڳاڻو ادب' به ڏنو ويندو هو، اهو ايترو ته مقبول ٿيو، جو هاڻ گهڻي ڀاڱي هر ڪتابي سلسلي ۾ اهي عنوان نظر اچن ٿا. اسين ڪوشش ڪنداسين ته سهڻي پنهنجي بهترين روايت قائم رکي، ۽ سنڌيءَ ۾ معياري ادب تمام سهڻي نموني پيش ڪري. اديبن اسان سان، هميشه به مڪمل تعاون ڪيو آهي، ۽ هاڻ به انهن مان اسانکي اهائي اميد آهي. پڙهندڙن کي گذارش آهي ته هو پنهنجا رايا اسانکي موڪليندا رهن، ته جيئن اسين انهن جي پسند جو خيال رکي سگهون. اسانجي پاليسي اها آهي ته سهڻيءَ ۾ معياري ادب پيش ڪيو. پنهنجي ٻولي ۽ ثقافت بچائڻ اسانجو فرض آهي.

— طارق اشرف.

جيون آشا، جيون پيڙا
آرسي
پانڌيئڙا، جي پيار جا
محبوبہ جي تلاش (طنز و مزاح)
خوش نصيب بد نصيب

ڪھاڻيون

الهہ بچايو لغاري
عبدالقادر جوڻيجو
نديم قاضي
آغا بشير
ظفر حسن

الهہ بچايو لغاري

جيئون آشا، جيئون پيڙا

رات اڌ کان به وڌيڪ گذري چڪي آهي، پر منهنجن نيڻن کان ننڊ ڏور آهي. هڪ جوالا آهي، جيڪو اندر ۾ ڀڙڪي رهيو آهي. دماغ تي بار پيو محسوس ٿئيم، ۽ رکي رکي ائين پيئي ڀانيان ته ڪو آهني هٿ، منهنجي دل کي پنهنجي گرفت ۾ وٺي نپوڙي رهيو آهي. آخر مونکي ائين ڇو محسوس ٿي رهيو آهي؟ مونکي ڪهڙي پيڙا آهي؟ ڪهڙو غم اٿم؟ اڳ ته ائين ڪڏهن به نه ٿيو آهي! ڪيترو ئي ذهن تي زور ٿي ڏيان، پر ڪوبه سبب نٿو سُجهيم، فقط اکيون ڀرجيو اچن ۽ لڙڪ پلڪن جي بندن کي ٽوڙيو ڳلن تان لڙهيو پون.

منهنجي زندگي هميشه مسرتن جو مسڪن رهي آهي. غم جي ته آءٌ نالي کان ئي نا آشنا آهيان. سدائين سُکن ۾ پيئي گهاريو اٿم. هڪ اعليٰ خاندان ۾ پيدا ٿيس. ڪنهن به شيءِ جي ڪمي نه هئي. جيڪي دل گهرندي هئي سو موجود ماندو هو. اسڪول ۾ داخل ٿيس ته هميشه ڪلاس ۾ اول آيس. ڪاليج جون سڀ ليڪچررس منهنجي ذهانت جون قائل هيون ۽ يونيورسٽيءَ ۾ اچڻ بعد به مون پنهنجي انهيءَ درجي کي قائم رکيو. منهنجين ساهيڙين جو دائرو هميشه محدود رهيو ۽ آهي سڀ به مون وانگر ڪيلهڪ ۾ ذهين هيون. مونکي نه پنهنجي ذهانت تي ڪڏهن فخر رهيو ۽ نه وري ڪڏهن پنهنجي امارت تي غرور ڪيم. صورت جي معاملي ۾ به مونکي ڪڏهن مغالطو نه رهيو آهي. البت انهيءَ باري ۾ مونکي سليم جي راءِ تي پورو يقين هو. مونکي ياد آهي جو سليم چيو هو ته -

"سلمي، تون خطرناڪ حد تائين خوبصورت ٿيڻ کان ذري گهٽ بچي ويئي آهين."

سون سائنس اختلاف ڪيو ته هن يڪدم چيو هو، ”ڏس، تون منهنجي راه کي غلط ثابت ڪري نٿي سگهين.“

”چئو ڀلا، تنهنجي راءِ ڪا الهام آهي؟“

”الهام ته ناهي، پر آءٌ نهايت ئي حقيقت پسند انسان آهيان، ۽ حقيقت پسند ماڻهو ڪڏهن به ڪا غلط راءِ قائم نه ڪندو آهي.“ هن بزرگانه لهجي ۾ چيو.

”خير، تنهنجو حقيقت پسند هجڻ ته ڪٿي تسليم ٿي ڪريان، باقي تنهنجي انسان هجڻ ۾ ضرور شڪ اٿم.“ سون کلندي چيو.

”جي ها، آخر ته توهانجي صحبت جو به ته ڪو اثر ٿيڻو هو.“

”مونکي ته توهان معاف ئي ڪريو، باقي تون ته هونئن به آهين چٽ.“

”ڏس وري چٽ چيئي.“ هن مونکي چوڻيءَ کان ڇڪيندي چيو.

”الاڇڏ، چوڪرا پيا اچن.“ سون ڪوڙ مان چيو. هن چوڻي ڇڏي ته سون ڪامن روم جي در تي بيهي چيو، ”چٽ.“ ۽ ائين چئي يڪدم ڪامن روم ۾ گهڙي ويس. سون چڪ مان ڏٺو، هو اول ته انتظارمان در ڏي ڏسندو رهيو، شايد اِنهيءَ اُميد ۾ته آءٌ موٽي ٻاهر نڪرندس، پر پوءِ ڪاوڙ مان هيٺين چپ کي ڏندن سان پڪوڙيندو ڪلاس ڏي وڃڻ لڳو. در اصل 'چٽ' هنجي چڙ هئي، ۽ هو جڏهن مونکي گهڻو تنگ ڪندو هو، ته آءٌ کيس ائين چئي چڙائيندي هيس ۽ ڪجهه دير لاءِ منهنجي جند ڇٽي پوندي هئي.

اوه ... آءٌ به ڪٿان جو ڪٿي وڃي نڪتيس. سليم جي باري ۾ سوچيندي آءٌ بستري تان اُٿي دري وٽ اچي بيٺي آهيان. جيتوڻيڪ گهميل ۽ ٿڌي هوا پئي لڳي، پر مونکي هتي اچي ڪجهه قدر سڪون محسوس ٿي رهيو آهي. اصل ۾ سليم سان ايتريون ته يادون وابسته آهن، جو هر ڳالهه متعلق ڪونه ڪو واقعو ياد اچيو وڃي ۽ ماضيءَ جي اِنهيءَ ياد ڪيرڻ جي سمنڊ جون لهرون درجي به درجي منهنجي حال تي ڇانئجيو وڃن.

سانورو رنگ، بيضوي چهرو، ويڪري پيشاني، ڪاريون اکيون، ڊگهو قد ۽ مناسب بدن – هي هو سليم. منهنجو ڪلاس

فيلو. مونکي نه هو قبول صورت لڳندو هو، پر هُو پاڻ انهنجي لاءِ
چوندو هو ته، "آءٌ دنيا جو خوبصورت ترين مرد ٿي سگهيس ٿي
جيڪڏهن....."

"جيڪڏهن ڇا؟" مون ڳالهه ڪٽيندي پڇيو.

"جيڪڏهن منهنجو رنگ ٿورو وڌيڪ ڳورو هجي ها، منهنجو
نڪ ڪجهه اچا به سنهو هجي ها، بدن اچا به ڪجهه زياده پربل
هجي ها ۽....."

"۽ کوپڙيءَ ۾ ڪجهه وڌيڪ عقل پربل هجي ها." مون
سندس نقل ڪندي چيو.

"ڪمال آهي! عقل جو خوبصورتيءَ سان ڪهڙو تعلق؟"

"ڇو ناهي، ۽ جي ڪٿي ڪونهي به، ته به هئڻ گهرجي."
مون ضد ڪندي چيو.

"محترم، جيڪڏهن ائين هجي ها، ته اوهانکي آءٌ ڪڏهن
به خوبصورت ڪونه ڪوٺيان ها."

"ته ڇا آءٌ بي عقل آهيان؟"

"جي نه، بي عقل ته نه، البت اپر اسٽوري (Upper Story)
ذرا خالي خالي آهي."

"ها، تڏهن ته هر سال فرسٽ ايندي آهيان نه."

"اهو ته سڀڪجهه سيما، 'هٽر سپلاءِ' جو ڪرشمو آهي، ورنه
اوهين ۽ فرسٽ!" هُن چڙائڻ واري انداز ۾ چيو.

مونکي ڏاڍي ڪاوڙ آئي، ۽ ٻي ڪا واهه نه ڏسي مون پنهنجو
آخري حربو استعمال ڪيو.

"توڻ ته بس چٽ جو چٽ ئي رهندين."

هُن ڪاوڙ مان مونڏي ڏٺو ۽ پوءِ بنا ڳالهائڻ جي هليو
ويو. انهيءَ ڏينهن ڪلاس ختم ٿيڻ تي اُهن موڪلايو به ڪونه.

هو اڪثر ته ڪاوڙبو ئي ڪونه هو، هميشه آءٌ ئي چڙي
پوندي هيس، پر جيڪڏهن ڪٿي ڪاوڙجي پوندو هو، ته به ٻئي ڏينهن
پاڻ ئي اچي مونکي پرچائيندو هو. مونکي پرچائڻ لاءِ هُو اڪثر
رشوت به استعمال ڪندو هو، ۽ اها رشوت هوندي هئي- نقط هڪ

هلڪڙي چماٽ.

ڪڏهن ته ائين به ٿيندو هو، جو هو مونکي ٻرچائڻ ايندو هو ۽ بجاءِ ٻرچائڻ جي، ويتر وڌيڪ ڪاوڙائي هليو ويندو هو. هڪ دفعي ٻن ڏينهن جي ڪاوڙ ڪانپوءِ هو مونکي ٻرچائڻ آيو، ته مون ساڻس ڳالهائڻ کان صفا انڪار ڪري ڇڏيو. هُن يتيم صورت ٺاهي چيو، "ڏس سيمي، تنهنجي ڪاوڙ جي ڪري مون ڪلهه کان وٺي ماني به ڪونه کاڌي آهي. ڪافي سزا ڏني اٿئي، هاڻ ته ڳالهاءِ."

"نه، آءٌ ڪڏهن به ڪونه ڳالهائيندس."

"ڀلا ڪنهن شرط سان؟"

"نه، ڪنهن شرط سان به نه"

"محترمه، ائين نه هي بندو مري ويندو، خدا جي واسطي ڪجهه رحم ڪريو" هن مسڪين صورت ٺاهيندي چيو.

"چڱو ڀلا، هڪڙي شرط سان آءٌ توسان ڳالهائيندس."

ڪهڙو شرط؟" هن هڪدم خوشيءَ مان پڇيو.

"قسم کڻ ته آئينده تون مونکي ڪڏهن به نه ستائيندين."

"بس!" هن ائين چيو، ڇو ته اهو هن لاءِ نهايت معمولي شرط هو هن يڪدم چيو، "محترمه سيمي صاحبه، مونکي قسم آهي غلام محمد بيراج جو، جنهن تي قومي خزاني جا پنجٽيهه ڪروڙ رپيا خرچ ٿيا آهن، آءٌ وري ڪڏهن به توکي تنگ نه ڪندس."

"واه، اهو ڀلا ڪهڙو قسم ٿيو؟" مون ڪاوڙجندي چيو.

"بيبي، اهو ڪميونسٽن جو قسم آهي،" هن نهايت سنجيدگيءَ سان چيو. "ڪميونسٽ خدا کي ته مڃين ئي ڪونه، تنهنڪري هو سدائين اهڙين شين جو قسم کڻندا آهن، جن تي قومي خزانو خرچ ٿيو هجي."

"تون ڪميونسٽ آهين؟"

"درين چه شڪ.... يعني اِنهيءَ ۾ ڪهڙو شڪ آهي."

"ڇا سچ پچ تون ڪميونسٽ آهين؟" مون عجب مان پڇيو.

"خدا جو قسم آءٌ ڪميونسٽ آهيان."

مونکي کل اچي وئي. "جي تون ڪميونسٽ آهين ته پوءِ

خدا جو قسم ڇو ٿو کڻين، ڪميونسٽ نه خدا کي مڃين ٿي ڪونه.“

”اهو ته بس فيشن طور ڪنيو اٿم، نه ته آءٌ پڪو ڪميونسٽ آهيان.“ هن سمجهائيندي چيو.

”پر ڪالهه نه تون وڏو مولانا ٿي مونکي روزي ۽ نماز تي ليڪچر پئي ڏنو.“

”انسان خطا جو گهر آهي، ٿي پئي، ٿي سگهي ٿو نه مون کان به غلطي ٿي ويئي هجي“ هن نهايت اطمينان سان چيو.

”الا سليم، ڪڏهن ته سنجيدگيءَ سان ڳالهائيندو ڪر.“ مون تنگ ٿيندي چيو.

”محترمه، انسان جڏهن ڪانوڙي مرڻ تائين ڪڏهن به سنجيدو نه رهيو آهي.“

”پر انسان ته روئيندو پيدا ٿيندو آهي ۽ مرندو به روئيندو رڙيون ڪندو آهي. ۽ زندگيءَ ۾ به اهڙا موقعا ٿا اچن جو لڙڪ هنجي وس ۾ ئي نه هوندا آهن.“

”پر روئڻ ڇا سنجيدگي آهي؟“

”تڏهن ٻيو ڇا ته هنجي لاءِ بيهودگي آهي.“

”روئڻ سنجيدگي نه پر غم جو اظهار آهي ۽ روئڻ وقت انسان انتهائي غير سنجيدو لڳندو آهي. هنجي منهن جي سڄي سلائي خراب ٿيو وڃي ۽ سندس قاتل وات کي ڏسي مونکي ته کِل اچي ويندي آهي ۽ محترمه، جنهنکي تون سنجيدگي ٿي ڪوٺين، سا سنجيدگي نه، پر غرور آهي. تو جهڙا غرور ماڻهو پنهنجي مغروريءَ کي اخلاق جو جامو پارائڻ خاطر، غرور کي سنجيدگيءَ جو نالو ڏيندا آهن.“

”تون ماڻهو ڪونه آهين.“ مون هنجي بڪ کان تنگ ٿي چيو.

”تنهنجو هم ذات آهيان.“

”بڇان- بيهوده“ مون ڪاوڙ مان چيو.

”تون ڪاوڙ ۾ ڏاڍي سهڻي لڳندي آهين، پر تنهنجيون اکيون ڪجهه ڇوچيون ٿي وينديون آهن.“ هن غور سان مون ڏانهن ڏسندي چيو.

”چئي.“ آءٌ وڌيڪ برداشت نہ ڪري سگهيس ۽ ڪمري روم اندر گهڙي ويس.

منهنجي گهر ۾ آءٌ جيئن چوندي هيس تيئن ٿيندو هو. منهنجي مرضيءَ جي خلاف ڪوبہ ڪجهہ بہ نہ چوندو هو. سهيلين مان بہ آءٌ ڪنهنجي مذاق کي برداشت نہ ڪندي هيس، پر سليم جي ايڏو تنگ ڪرڻ جي باوجود بہ آءٌ وري وري ساڻس ڳالهائيندي هيس. هنجي شرارتن کي برداشت ڪندي هيس، ۽ هن سان ڪاوڙجڻ ڪانپوءِ وري سندس پرچائڻ ني جهٽ ۾ پرچي ويندي هيس. هو سدائين مونکي وري تنگ نہ ڪرڻ جو وعدو ڪندو هو، پر اهي وعدا ڪڏهن بہ وفا نہ ٿيندا هئا. شرارت هنجي رڳ رڳ ۾ سمايل هوندي هئي. هو روزڪانہ ڪا نئين شرارت سوچي ايندو هو، ۽ آءٌ سندس شرارتن جو خاص نشانو هوندي هيس. ڪڏهن ڪڏهن تہ هو اهڙين ڳالهين تي مونکي چڙائڻ شروع ڪندو هو، جنجو ڪو وجود ئي نہ هوندو هو. هڪ ڏينهن جڏهن اچا اسين تازو گذريل ڏينهن پرتا هئاسين، ۽ آءٌ سندس اچڻ جو انتظار ڪري رهي هيس، تہ هو ڪافي دير سان آيو. آءٌ ٻهريون پيريڊ اٽينڊ نہ ڪري سگهيس ۽ اِنهيءَ سوچ ۾ هيس تہ هو اچي تہ ساڻس جهڳڙو ڪريان. هو جيئن ئي ورانڊي ۾ آيو ۽ مونتي نظر پيس، تيئن آنئي ئي پيهي ڏاڍي عجب مان مونکي گهوري ڏسڻ لڳو. پڇيومانس، ”ايئن ڇو گهوري گهوري ٿو پيو ڏسين؟“

جواب ڏيڻ جي بدران، هو وڌيڪ ويجهو اچي منهنجي منهن ۾ چتائي ڏسڻ لڳو. اُنهيءَ کان اڳ جو آءٌ وري ڪجهہ پڇان، هن اوچتو هڪ خوشيءَ ڀريل رڙ ڪئي. ”آ- ملي ويو- ملي ويو.“

”ڇا ملي ويو؟“ مون عجب مان پڇيو.

”تنهنجي خوبصورتيءَ جو راز ملي ويو.“ هن ننڍڙن ٻارن وانگر خوشيءَ وچان تاڙيون وڄائيندي چيو.

”منهنجي خوبصورتي جو راز!“ مونکي اچا بہ ڪجهہ سمجهہ ۾ نہ آيو.

”ها، اڄ مونکي خبرپئجي وئي تہ تنهنجي خوبصورتيءَ جو

راز ڇا آهي. هو خبر وري ڇا پيئي آهي، مون پنهنجي محنت سان کولي هٿ ڪيو آهي." هن سينو ڪڍي اهڙي فخر سان چيو، ڄڻ ته ڪا امين دنيا کولي ڪڍي اٿس.

"ڀلا ڪولمبس جا پاءُ، موالڪئي به پڌاءِ ته تو ڪهڙو راز کولي ڪڍيو آهي." مون تنگ ٿي چيو.

"تنهنجي خوبصورتيءَ جو راز..."

هن جملي کي اڌ ۾ ڇڏي ڏنو. مون تڪڙ سان پڇيو، "ها-ها، ڇا آهي منهنجي خوبصورتيءَ جو راز؟"

"ميڪ اپ." هن نهايت فخر سان ڪنڌ کي ليڏو ڪري چيو.

"ڪڏهن." مون خار مان چيو.

"نه ڪڏهن ته، ميڪ اپ. تنهنجي خوبصورتيءَ جو راز ميڪ اپ آهي." هن ائين چيو ڄڻ ڪو ماستر شاگرد جي غلطي درست ڪندو آهي. "هر هڪڙي ڳالهه پڌري. تون ڇهري تي پائوڊر نهايت ڪاريگريءَ سان هڻندي آهين. اصل اڄ تائين مونکي خبرئي نه پيئي ته اهو گلابي رنگ تنهنجو پنهنجو آ، پر پائوڊر جو آهي."

"آءٌ منهن تي پائوڊر ڪونه هڻندي آهيان." مون ذري کهٽ رڙ ڪندي چيو.

"جي ها، بالڪل صحيح ٿي چوين. تون پائوڊر لائيندي نه آهين، پر ٿڦيندي آهين. ها باقي لپ اسٽڪ نهايت هلڪي هڻندي آهين."

"لپ اسٽڪ!"

"جي ها، لپ اسٽڪ. پر اهڙي ڪاريگريءَ سان هلڪي هلڪي هڻندي آهين، جو لڳندو آهي ته ڄڻ چپن جو اصل رنگ ئي اهو آهي. البت پرن تي رنگ ڪجهه ٺيڪ لڳل ناهي. صاف خبر پئي پوي."

"ڏوڙ اٿئي منهن ۾." مون ڪاوڙ مان چيو.

"ها،" هن هڪ ڏک ڀريل ٿڌو ساهه کڻندي چيو. "مون ۾ تو ۾ اهوئي ته هڪ فرق آهي. تون منهن تي پائوڊر ۽ لپ اسٽڪ وغيره هڻين ٿي، حسين بڻجيو مون ۾ ڪهين تي ۽ مالهو الهيءَ کي ڏي، تنهنجو اصلي روپ سمجهيو تو کي، خوبصورت ٿا ڪوٺين، ۽ آءٌ

سارو ڏينهن رستن تي ڀڄ هلي، پنهنجي منهن تي رستن جي ڌوڙ جو تهه چاڙهيو ڇڏيان، ۽ ماڻهو ته ٺهيو خود سونکي به پنهنجي ڌوڙ ڀريل شڪل نٿي وڻي.“

”تون بيهودو آهين.“ مون خارن مان چپ کي چڪ پائيندي چيو.

”توهان بلڪل صحيح ٿيون فرمايو، محترمه سيمي صاحبه،“ هن کنڌ ڌوڻيندي چيو. ”آءٌ برابر بيهودو آهيان، جو تو وانگي ميڪ اپ ڪري نٿو سگهان، ورنه آءٌ به تو وانگر خوبصورت ڏسڻ ۾ اچان.“

”ڪڏهن شڪل به ڏني اٿئي آرسيءَ ۾. تون جي منهن تي پائوڊر هڻندين، ته پائوڊر ڪارو ٿي ويندو. باقي تنهنجي منهن جو رنگ ڪونه بدلبو.“ مون بدلي وٺڻ لاءِ چيومانس.

”اهو به اوهان صحيح فرمايو محترمه. پر مونکي قسم آهي تنهنجي نقلي سونهن جو، جيڪڏهن تون ميڪ اپ نه ڪرين، ته جيڪر مونکان به بدصورت لڳين.“

”چٽ چٽ چٽ. آءٌ توسان هاڻي ڪڏهن ڪونه ڳالهائيندس. تون چٽ آهين، چٽ آهين، چٽ آهين.“ مون ڪاوڙ مان زور زور سان چيو ۽ يوءِ يونيورسٽيءَ مان هلي آيل آهيس. هوئن مونکي تنگ ڪرڻ جي ته هنجي سدائين جي عادت هوندي هئي، پر تڏهن به ڪانه ڪا ڳالهه ته هوندي هئي، هي ته هروڀرو مونکي تنگ ڪرڻ لاءِ ٿي چيائين، ورنه کيس اِها چڱيءَ ريت خبر هئي ته آءٌ ميڪاپ بنهه ڪانه ڪندي آهيان ۽ مونکي ميڪ اپ کان سخت چڙ آهي. پر تنهن هوندي به محض مونکي تنگ ڪرڻ لاءِ ائين چيائين. آءٌ هڪ ته اڳ ۾ئي سندس دير ڪرڻ تي ڪاوڙيل هئس، وري جو اِئين تنگ ڪيائين، سو مونکي ڏاڍي ڪاوڙ آئي. مون پڪو پهه ڪيو ته آءٌ هاڻي ساڻس ڪڏهن به ڪونه ڳالهائيندس.

مون پهه ته پڪو هو، پر ٿيو وري به اِئين، جيئن اڳ ۾ ٿيندو ئي آيو. ٻئي ڏينهن جيئن ئي آءٌ ڪامن روم مان ڪلاس ڏي ٿي آيس، ته ورانڊي ۾ مونکي سليم مليو. مون هنکي نظرانداز ڪري

ٻاسو وٺي هليو اچڻ چاهيو، پر هو منهنجو رستو روڪي سامهون اچي بيهي رهيو ۽ جيئن ئي مون هُن ڏي نظرون کڻي ڏٺو، تيئن هڪ هلڪڙي چماٽ اچي منهنجي ڳل تي لڳي ۽ آءٌ پنهنجي سموري ڪاوڙ، ۽ سمورن قسمن کي وساري ويٺس. اسين وري به اڳيءَ وانگر کلندا ڪلاس ۾ وياسين. اِهو سدائين جو دستور هو. اسين ڪاوڙبا هئاسين، پرچندا هئاسين، پرچي ڪاوڙبا هئاسين، ۽ وري ڪاوڙجي پرچي ويندا هئاسين. جڏهن ته ڪاوڙجڻ ڪانپوءِ پرچڻ جيترو لازمي هو، اوترو ئي پرچڻ ڪانپوءِ ڪاوڙجڻ به. ۽ ائين ئي وڙهندي پرچندي اسانکي يونيورسٽيءَ ۾ ڏري گهٽ چار سال گذري ويا ۽ اِنهي سموري وقت گذرڻ جو احساس مونکي تڏهن ٿيو، جڏهن آخري ٽرم جي ختم ٿيڻ ۾ باقي وڃي ٻه ٽي ڏينهن بچيا. پر سليم- ڇا سليم کي به اِهو احساس هو؟

آءٌ ڇوڪرين جي لان ۾ ويٺي هيس، ۽ اِهو سوچي سوچي اُداس ٿي رهي هيس، ته هاڻي جلد ئي يونيورسٽيءَ کي الوداع چوڻو پوندو. پر آخر اِنهيءَ ۾ اُداسيءَ جي ڪهڙي ڳالهه هئي! اِن کان اڳ به ته اسڪول ۽ ڪاليج کي ڇڏڻو پيو هو، ۽ آئون به ڪيترين ئي عزيز سهيلين کان وڇڙڻو پيو هو. پر تڏهن ته مون ايتري اُداسي محسوس نه ڪئي هئي. آخر هينئر ڇو! اوچتو ذهن ۾ هڪ ڌنڌلو نقش اُڀريو. سليم- ڇا آءٌ سليم سان وڇڙڻ جي خيال ڪري اُداس آهيان؟ جيئن ئي اِهو سوچيم، تيئن ذهن ۾ اُهو نقش وڌيڪ چٽو ٿيڻ لڳو ۽ آءٌ وڌيڪ اُداس ٿيڻ لڳيس. اُنهيءَ وقت ئي اوچتو ڪنن تي سليم جي سڏ جو پڙلاءُ پيو. مُڙي ڏٺم، هو مونکي سڏي رهيو هو. آءٌ ويس ته سليم پڇيو، ”ڪيئن حل ٿي ويو؟“

”ڇا؟“ مون بي خياليءَ مان پڇيو.

”ڪشمير جو مسئلو.“ هن چيو.

”ڪشمير جو مسئلو!“ مون اڃا به ڪجهه نه سمجهندي وري پڇيو.

”ها، ويٺي ته اهڙيءَ طرح سوچ ۾ هئين، جو ڄڻ ته ڪشمير جو مسئلو حل ڪري رهي هُجين.“

"آهي نه ڪجهه اهڙو ئي مسئلو." مون ڦڪي کل ڪندي چيو.

"مونکي به نه ٻڌاءِ." هُن بناوٽي تشويش ظاهر ڪندي چيو.

۽ هُن پنهنجي سوچ ۾ اُداسيءَ جو سبب ٻڌايو مانس ته سليم به سوچ ۾ پئجي ويو. هڪ گهڙي ترسي هُن نهايت آهستي پڇيو،

"سيمي امتحان ختم ٿيندا ته پوءِ ڇا ٿيندو؟"

"پوءِ؟ پوءِ جدا ٿي وينداسين. شايد سدائين لاءِ." مون اُداسيءَ مان چيو. سليم به نهايت اُداس ٿي لڳو.

"سيمي." ڪافي دير بعد هن آهستي سان سڏ ڪيو.

"هون." مون هن کان به وڌيڪ ڌيمي آواز ۾ جواب ڏنو.

"سيمي- سيمي جيڪڏهن تون مونکان جدا ٿي وئين ته يقين رک آءٌ- مري ويندس." هن رُڪجندي رُڪجندي، نهايت غمگين لهجي ۾ چيو. سليم جي واتان اهڙي قسم جي گفتگو مون لاءِ بلڪل نئين هئي. هڪ عجيب قسم جو احساس منهنجي اندر بيدار ٿيڻ لڳو، آءٌ وڌيڪ وضاحت ڪاڻ هن کان بي اختيار پڇي ويٺس،

"ڇو؟"

"ڇو ته... ڇو نه آءٌ...." هو ڇوندي ڇوندي رڪجي ويو. مونکي هُنجو آواز نهايت ڳورو ٿي لڳو. هُن پيري پڇڻ جي هاڻ ۾ طاقت نه ساري سگهيس. فقط اکيون مٿي کڻي ڪيس ڏٺم، ڄڻ ته وري پڇي رهي هجان 'نه آخر ڇو؟'

"ڇو ته آءٌ ...آءٌ اها خوشي برداشت ڪونه ڪري سگهندس."

ائين لڳو ڄڻ ته ڪنهن مونکي جبل جي اوچي چوٽيءَ تان کڻي ڌڪو ڏنو هجي. مونکي سليم تي ايتري ته ڪاوڙ آئي، جو دل چيو ته ڪا ڳري شئي هجي جيڪا مٿي ۾ هڻانس. پر مون نٿي چاهيو ته کو هُنکي منهنجي اندر جي حال جي خبر پوي، تنهنڪري پاڻ تي ضبط ڪندي چيومانس، "اهڙو جي ناس ٿيڻ وارو آهين، ته پوءِ هيءَ جو سوڪلان ۾ آءٌ سهڻو سهڻو توسان ڪوله ملندي آهيان، تڏهين مري ڇو نٿي وئين؟"

"بس ڇا ڪريان، تنهنجي جدائيءَ جي خوشي ۾ تنهنجي ملڻ

جو غم، پئي برداشت ئي ڪرڻا ڻا پون.“ هن هڪ ٿڌو ساهه ڪڍندي چيو. ”بس پيري بي، اڄڪلهه جي هن دنيا ۾ رهڻ لاءِ انسان کي هاٿي جو جگر ۽ گڏهه جو گردو گهرجي.“ هن بزرگانه انداز ۾ سمجهائيندي چيو.

”گڏهه جو گردو، هاٿي جو جگر ته خبر ناهي، باقي نو وٽ گڏهه جو دماغ ۾ ڪتي واري زبان ضرور آهي،“ مون خارڻ مان چيو. ”۽ هڪڙي صفت آٿ واري به انٿي، يعني پيو پٽو آهين. نه ته اصل ۾ آهين خراساني گڏهه.“

”مهرباني،“ هن نهايت انڪساريءَ سان چيو، ”اها نه اوهانجي گڏهه شناسي آهي، ورنه آءٌ ڇا جي قابل آهيان؟“.

”تون موچڙن جي قابل آهين.“

”جي ها، بجا ارشاد فرمايو. آءٌ برابر اوهانجي قابل آهيان.“ هن ڪي قدر جهڪي بلڪل درباري انداز ۾ چيو.

مونکي ڏاڍي ڪاوڙ آئي. سليم سان ڳالهائڻ ۾ نه پڄي هنلي مت اٺ لقب ڏيئي آءٌ هلي آيس.

۽ ٽرم جا باقي ڏينهن ڪلاس اٽينڊ ڪونه ڪيم.

آخري ٽرم ختم ٿي ويو. پهرين درجن جي شاگردن اسانکي الوداعي دعوت ڏني. چئن سالن جي وابستگي ڊپارٽمينٽ سان هڪ عجيب قسم جو انس پيدا ڪري ڇڏيو هو، ۽ انکي اڄ انهن سدائين لاءِ ڇڏيندي مونکي نهايت عجيب پئي لڳو. سيني وڇڙندڙ سائين جا چهرا اداس پئي لڳا ۽ مون به هڪ عجيب قسم جي انوکي اداسي پئي محسوس ڪئي. اتري ۾ سليم نظر آيو. هميشه وانگر مرڪندڙ چهرو ڪنهو هر ڪنهن سان ٺهڪ ڏيئي ملي رهيو هو، ڄڻ ڏاڍي ڪا خوشي ٿي هجيس. مون سمجهيو ته سدائين وانگر اڄ به مونکي پرچائيندو، پر مونکي نه هن بلڪل ئي نظر انداز ڪري ڇڏيو . جهڙوڪر سڃاڻي ئي ڪونه. بس فقط هڪ پيرو پاسي مان لنگهندي نهايت بي نيازيءَ سان منهنجي پليٽ مان ٻه سنبوسا کڻي هليو ويو. سندس انداز اهڙو هو جهڙوڪر مونتي احسان ڪري رهيو هجي. پارٽيءَ ڪاپوءِ تقريرون شروع ٿيون. ڊپارٽمينٽ جي هيڊ تقرير ڪئي.

ٻين استادن تقريرون ڪيون، وڇوڙي واري غمگين لهجي ۾ چند مشورا ھئا، چند ھدايتون ھيون، ۽ ايندڙ زندگيءَ جي ڪاميابي لاءِ نيڪ تمنائون ۽ دعائون. سڀني تي سنجيدگي ڇانيل ھئي، سڀني جا ڳلا ڳورا ھئا ۽ اکيون پنل. ۽ آخر ۾ اسانجي ڪلاس وارن سليم کي چيو ته ھو سڀني جي پاران شڪريو ادا ڪري. ھو ڏاڍي شان سان اٿي بيٺو. مون سمجھيو ته اڄ شايد زندگيءَ ۾ پھريون ڀيرو ھو سنجيدگيءَ جا ڪي لفظ وات سان ڪڍندو، پر ھن ھڪ ھٿ سوٽ جي کيسي ۾ وجھي تقرير شروع ڪئي:

”جناب ڊاڪٽر صاحب، معزز استاد صاحبان، ۽ ساٿيو. منھنجي ڪلاس جي سڀني ساٿين جو اھو ٻڪراءِ فيصلو آھي، ته آءٌ انھن سڀني جي پاران اوھانجو ھن پارٽي لاءِ شڪريو ادا ڪريان، ۽ سبب انھيءَ ٻڪراءِ فيصلي جو ھيءُ پڌايو اٿن، ته جيئن ته اڄوڪي پارٽيءَ ۾ مون انھن سڀني کان وڌيڪ کاڌو آھي، تنھنڪري شڪريو به مونکي ئي ادا ڪرڻ کپرجي.“ ھڪ ھلڪڙو ٽھڪڙو اڌ سڄڻ جي چپن مان نڪتو ۽ سليم به ھلڪو مرڪي چيو، ”پر معزز خواتين ۽ حضرات، حقيقت انھيءَ جي بلڪل ابتڙ آھي. اصل ۾ آھي سڀ ايترو ته کٽو کائي ويا آھن، جو ٽڙي ٽانئين پريل آھن، ۽ ھائي ھو ڳالھائي ئي نٿا سگھن. خير ڳالھائڻ ته نھيو، کڻتا نه وات کولڻ ۾ به ڏپ پيا محسوس ڪن.“

انھن چئي ھن مشڪندي مونڊي ڏنو. پارٽيءَ مان سڀني جو ھڪ مايل ٽھڪ اٿيو. سڀ دلچسپيءَ سان سليم کي ڏسڻ لڳا. آءٌ آھستي آھستي ڪرسي ريڙھي ٻاھر اٿي آيس. اندران رکي رکي ھلڪن ٽھڪن جو پڙلاءُ ڪنن تي پئجي رھيو ھو. مونکي سليم ھڪ اھڙو مسخرو لڳو، جيڪو ڪنھن جناري تي ماڻھن کي دھوديون حرڪتون ڪري کلائڻ جي ڪوشش ڪري رھيو ھجي.

سليم جي تقرير ختم ٿي ته پارٽي به ختم ٿي ۽ سڀ ھڪٻئي کان موڪلائي وڃڻ لڳا، پر آءٌ فقط سليم جي رويي جي باري ۾ سوچي رھي ھيس. مونکي ھن تي تمام کھڻي ڪاوڙ ھئي. مون

ارادو ڪيو ته آءٌ هن کان پنا موڪلائي جي ٿي هلي وينديس. هن جانور سان نه ملڻ ئي بهتر آهي. مون هن کان موڪلايو ۽ جڏهن گهر وڃڻ لاءِ دروازي ڏي وڌيس ته ڏٺم ته سليم اڳيان بيٺو هو. پر هي سوئيل وارو ٺهڪ ڏيندڙ سليم نه هو. هي ساڳيو کان وڌيڪ ڳنڀير سليم هو. ملول منهن ۽ اداس اکين وارو سليم! آءٌ ڪنڌ جهڪائي بيهي رهيس. ائين لڳم ڄڻ آءٌ ڪجهه ڳالهائي ڪونه سگهنديس. اسين ائين ڪافي دير بيٺا رهياسين ۽ آخر سليم ڳالهايو. ”گهر وڃي رهي آهين سيمي؟“ هن ڳنڀير آواز ۾ پڇيو.

”ها.“ مون آهستگيءَ سان وراڻيو.

”امتحان ڪانپوءِ ته مونسان ڪونه ملي سگهندئين؟“ سليم جي اندر مان ڄڻ ته ڪو ٻيو ڳالهائي رهيو هو.

”نه.“ مون وري به ساڳئي انداز ۾ جواب ڏنو.

”سيمي، مونکي ڪڏهن ياد ته ڪندين نه؟“ هن ڏکندڙ آواز ۾ چيو. مون هن ڏانهن نهاريو، منهنجي اڳيان هڪ ٻيو سليم هو، ڳنڀير ۽ سوچ ۾ ٻڏل. ياد! مون سوچيو، ۽ منهنجي دل ڪنبي وئي. سليم، ڇا آءٌ توکي وساري سگهان ٿي، ڇا اها ڳالهه منهنجي وس ۾ به آهي؟ آءٌ جيڪڏهن توکي وسارڻ چاهيان، تڏهن به نٿي وساري سگهان. اهو سڀڪجهه منهنجي دل بي اختيار ٿي چيو، پر زبان مان ڪي به اهي لفظ نڪتا، بلڪل غير ارادي طور تي. ”اونهه، تون ياد رکڻ جي قابل ئي ڪٿي آهين.“ مون انهن لفظن کي روڪڻ چاهيو، دل جي آواز کي زبان تائين آڻڻ چاهيو. انهيءَ آواز کي زبان مان ادا ڪرڻ چاهيم، پر هميشه جو هن سان ائين ڳالهايو هيم، سو اڄ چاهيندي به آءٌ اهو ڪجهه نه چئي سگهيس جيڪي منهنجي دل ٿي چاهيو.

مون پشيمان ٿي سليم کي ڏٺو، هنجي اکين مان سدا ٻکندڙ شرير چمڪ غائب هئي. هنجون اکيون اجهاڻل هيون. هڪ لمحي لاءِ سليم جا چپ ڏڪيا، شايد هن ڪجهه چوڻ ٿي چاهيو. منهنجي دل چاهيو ته هو ڪجهه ڳالهائي. ڪجهه ڪڇي. مونکي تنگ ڪرڻ لاءِ ڪو فقرو چوي. مونکي سدا والگر هڪ هلڪڙي چماٽ هڻي

۽ پوءِ منهنجي نڪ جي چوٽيءَ کي منهنجي چپن ۾ جهلي زور سان مروڙي. ها وري منهنجي چوٽيءَ کي وٺي چڪي. زور سان - اهڙو زور سان جو منهنجي مٿي ۾ سور ٿيڻ لڳي. پر هن ڪجهه به نه نه چيو. ڪجهه به نه نه ڪيو! فقط ڏڪندڙ چپن کي ڏندن ۾ ڀڪوڙي هن اکيون ڪٽي مون ڏي ڏٺو - فقط هڪ لمحي لاءِ — ۽ پوءِ منهن وڃڻ لڳو. آف! اُهي اُنهن اکين کي اڄ تائين به وساري نه سگهي آهيان. ويران، وسائل ۽ پاٽياٽيون اکيون.

هو وڃڻ لڳو. هر ورڪ سان هو مونکان دور ٿيندو ٿي ويو. پر دروازي جي وٽ پهچي هنجا قدم ڪجهه رڪجي ويا، ۽ هو بيهي رهيو. هن ڪنڌ ورائي مون ڏانهن ڏٺو، ۽ اهڙو پري هوندي به اُهي سندس نظرن جو تاب نه آئي سگهيس ۽ اکيون بند ڪري ڇڏيم. منهنجي دل ڪنهن بيچري ۾ قاتل پکيءَ جيان ڦڙڪو ڏيڻ آئي. من ۾ آيو ته ڊوڙي وڃي سليم کي چنبڙي پوان. ڪيس روڪيان ۽ چوان، 'نه وڃ سليم، تون نه وڃ. آءٌ تو کي ياد ڪندس. هر لمحي، هر وقت، هر گهڙي ياد ڪندي رهندس. تون نه وڃ. نه ته توکان سواءِ آءٌ ڪيئن جيئنديس.' منهنجا قدم وڌڻ لڳا. اکيون خود بخود کلي ويون. پر سليم! سليم ته وڃي چڪو هو. هو هليو ويو. سليم هليو ويو. هو اُتي ڪونه هو، فقط هنجون اکيون مونکي گهوري رهيون هيون - ويران، وسائل ۽ پاٽياٽيون اکيون.

منهنجين اکين سان به لڙڪ اچي پٽ پيا. منهنجي زندگيءَ جا اولين لڙڪ.

اُنهيءَ ڏينهن کانپوءِ آءٌ ڪو ڪم نه هوندي به ڪنهن نه ڪنهن بهاني سان يونيورسٽي وينديس هيس. ۽ سدائين ائين سمجهندي هيس ته هاڻ سليم اوچتوئي اوچتو اچي اڳيان منهنجو رستو روڪي بيهندو، آءٌ ورانڊي ۾ هلندي هلندي بيهجي ويندي هيس، جڻ ته سليم سامهون بيٺو هجيم. لائبرري ۾ ڪتاب پڙهندي پڙهندي نظرون بي اختيار مٿي کڄي وينديون هيون، ۽ ڪنهن اڻ موجود چهري کي ڏسڻ لاءِ واجهائي تڪجي وري اينديون هيون. ليڪچر لان ۾

اڪيلي اڪيلي کلندي هئس ۽ هر کلڻ پٺيان آهه ڀرج هوندي هئم، ته هاڻ سليم ايندو ۽ پوءِ... پوءِ جي هن نه ڪڏهن پرچايو، ته آءُ ئي ڪڏهن ڪيئن پرچائينديس- زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو.

امتحان شروع ٿيا ته هر پيپر بعد مون سليم کي ڳوليو، ۽ امتحان ختم به ٿي ويو، هو نه مليو هو سو نه مليو. منهنجي اها آس بس آس ئي رهي ته سدا وانگي سليم ايندو ۽ اچي مونکي پرچائيندو.
رزلٽ نڪتي. آءٌ فرسٽ ڪلاس ۾ پاس ٿي هيس. پر سليم سدائين پهريون نمبر ايندڙ سليم جو نمبر ئي ليسٽ ۾ ڪونه هو.
انهن ڏينهن ۾ مونکي خبر ناهي ڇا ٿي ويو هو، سارو ڏينهن اڪيلي ئي اڪيلي بنگلي ۾ پئي چڪر ڏيندي هيس. پڙهائي ختم ٿي چڪي هئي. گهر ۾ ڪو ڪم ڪونه هو. ساهيڙين سان ملڻ لاءِ دل نه چوندي هئي ۽ ڪنهن تفريح ۾ مونکي مزو ڪونه ايندو هو. ۽ پوءِ انهن ئي ڏينهن ۾ بابا مونکان شاديءَ لاءِ پڇيو.
هڪ اعليٰ عهدي تي فائز سٺي خاندان جو خوبصورت ڇوڪرو هو، ۽ آءٌ چاهڻ جي باوجود به انڪار ڪرڻ لاءِ ڪو سبب ڪانه ڳولي سگهيس.

وقت گذرندو رهيو. سوين ڀيرا سج اوڀر مان اڀري اولهه ڏي لهي ويو. چنڊ پنهنجي چانڊاڻ سان اونداهين راتين ۾ ساهي ڪندو رهيو. ڏينهن گذري مهينا ٿيا. موسم بدليا، ۽ پنج سال گذري ويا. نهايت ئي نامحسوس ڪن پنج سال. اهم به ته غير اهم به.
۽ پنجن سالن گذرڻ بعد اڄ اوچتو ئي اوچتو سليم آيو هو. هن جون ڄرارت ڀريل چمڪندڙ اکيون نظر جي عينڪ پٺيان ڪنهن وسامندڙ ڏيئي جيان لڙڪي رهيون هيون. ڳلن تان ماس روڙجي ويو هو. وارن جو ڪارو رنگ هنڌان هنڌان ڦيڪو ٿي ويو هو ۽ اڇاڻ غالب اچي چڪي هئي. هنن پنجن سالن ۾ هو بلڪل بدلجي چڪو هو. ايڏو ته جيڪر مشڪل سان سڃاڻي سگهجي. پر مون يڪدم کيس سڃاڻي ورتو. هي سليم هو. سليم- جنهنجو مون ايترو انتظار

ڪيو هو – جنهنڪي مون هيترو ڳولهيو هو. سواءِ خودبخود منهنجي گهر آيو هو ۽ وري اڄ –، اڄ هيترا سال گذرڻ بعد، سليم جي آخري ملاقات اڄ وري خبرناهي ڇو دل بي اختياري رُئڻ ٿي چاهي. پيو ائين محسوس ٿئيم ته ڪو آهني هٿ منهنجي دل کي وٺي ڀڪوڙي رهيو آهي. دماغ تي بار پيو محسوس ٿئيم. هڪ جوالا آهي جو اندر ۾ دُکي رهيو آهي ۽ لڙڪ پلڪن جي بندن کي ٽوڙيو ڳلن تان لڙهيو پيون.

مون پنهنجي زندگي جا اولين لڙڪ سليم لاءِ وَهايا هئا، ۽ اڄ وري بي‌اختيار لڙڪ اکين مان وهيو اچن. پر آخر ڇو؟ سليم جيڪڏهن شادي نه ڪئي آهي ته آءٌ انهيءَ لاءِ ڇو پريشان ٿيان. هو گذريل پنجن سالن ۾ جيڪڏهن بلڪل پوڙهو ٿي ويو آهي ته آءٌ ڇا ٿي ڪري سگهان. هن ته سدائين مونکي تنگ ڪيو آهي. سدائين بي‌سبب ستايو اٿس. آخر آءٌ هنجي باري ۾ ڇو سوچيان. هو منهنجو ٿيندو به ڪير آهي. بي مروت، ڪڏهن پلجي به ته منهنجي خبر نه ورتئين ته ڪٿي آهيان، ڪيئن آهيان. مون ڪيڏو نه سندس انتظار ڪيو هو. ۽ هيترن سالن کانپوءِ وري اڄ مليو آهي، سو به ته پنهنجي ڪم خاطر. ڪيس اهو معلوم ٿي نه هو ته آءٌ سندس صاحب جي بيگم آهيان. ۽ وري مليو به ته ڪيئن – جي ٺيڪ آهي، صحيح ٿا فرمايو، بجا ارشاد آهي. ڪيڏو نه غير ٿي پي ڳالهايائين. بيمان، موئر، بيهودو ڪنهن جاءِ جو. پر آءٌ ڇو خوامخواه جي پريشاني پنهنجي سر تي کڻي رهي آهيان. آءٌ ته سدائين خوش گذاريندي آئي آهيان. آءٌ ته غم جي نالي کان به ناواقف آهيان. منهنجي زندگي ته هميشه مسرتن جو مسڪن رهي آهي.

آخر منهنجي زندگي ۾ ڪمي به ڪهڙي آهي. هڪ پيار ڪندڙ ساٿي، بهترين گهر، ڪار، دولت، سماج ۾ عزت، سڀڪجهه ته موجود آهي. پر آءٌ هي سڀ ڇو سوچي رهي آهيان. هي مونکي دماغ تي بار ڇو محسوس ٿي رهيو آهي. دل ڪنهن آهني هٿ جي گرفت ۾ ڀڪوڙيل ڇو محسوس ٿي رهي آهي. هي اندر ۾ جوالا ڇو دُکي رهيو آهي. اکين مان پلڪن جي بندن کي ٽوڙي ڳلن

تان لڙڪ لاءِ لڙڪ جو بيقرار آهن، منهنجي زندگي ته هميشه مسرتن جو مسڪن رهي آهي. آءٌ ته غم جي نالي کان ئي ناواقف آهيان.

آءٌ ڊوڙي وڃي جاويد جي سيني تي ڪريس. هن مونکي پنهنجين ٻانهن جي گرفت ۾ آڻيندي نندا ڪري آواز ۾ پڇيو-

”ڇا آهي، ڪو خواب ڏٺو اٿئي ڇا؟

”نه.“

”پر- تون ڇو روئي رهي آهين؟“ هن مونکي وڌيڪ پنهنجي قريب ڪندي پڇيو.

”نه نه ــــ آءٌ ڇو روئندس ڀلا. مونکي ڪهڙو غم آهي جو روئان.“

”چري، شايد ڪو خواب ڏٺو اٿئي سمهي رهه.“ جاويد منهنجي ڇپن ۾ چيو.

مون پنهنجو چهرو هنجي ڇاتي ۾ لڪائي ڇڏيو، ۽ ٻه لڙڪ منهنجين اکين مان نڪري، ڀاڪر جي بندن کي توڙي ڳلن تان لڙهي پيا- ۽ مونکي تمام پري کان پنهنجو آواز ٻڌڻ ۾ آيو:

’منهنجي زندگي هميشه مسرتن جو مسڪن رهي آهي- آءٌ غم جي نالي کان ئي ناآشنا آهيان.‘

سنڌي ٻوليءَ جي اهميت

ــــ سنڌ ۾ سنڌي توڙي عربي ٻنهي ٻولين کي ڏاڍي اهميت هئي، ڇو ته عربن ۽ سنڌين جي گڏيل رهڻي ڪهڻيءَ سبب، ٻئي هڪٻئي جي ٻولي سمجهندا ۽ ڳالهائيندا هئا جملي عرب سياحن جو بيان آهي ته سنڌ ۾ سنڌي توڙي عربي ٻولي ٻئي رائج هيون- جنهن مان ثابت آهي ته ’عرب حڪومت‘ سنڌي ٻوليءَ کي وڏي اهميت ڏني، ۽ ان جي ترقيءَ ۽ واڌاري جو باقاعدي انتظام ڪيو.

- ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

(’سنڌي ٻوليءَ جي مختصر تاريخ‘ مان ورتل)

عبدالقادر جوڻيجو

آرسي

ڪس ڪسان ۾ ڇتڪ ڇميءَ جي اَڄ جنڊڙيءَ جي اسر ويلي کان ٿي ٻاڻ سان ڳنڍ ڪٺيو آهيو هو، جڏهن ماڪ ۾ پنل ننڍا ڪا جسم ڏنڊ ۾ ڪارن ڇرنڊڙ ڌٻن وانگر ڏسڻ ۾ ايندا آهن، اڻ پورين تصويرن.

جهڄل جيءَ هنج مان ڏاڻي نڪتو، ڄڻڪ گهوڙهو ڪانياٺيءَ جي کهپ مان نڪري روانو ٿي ويو. هوا وٽ هنج ڪانه هئي، جو سندس اڄائل تن کي پناهه وٺي. راتين جون ڪاريون پٽيون اڀريون ته ڪچيون هيون، جو ٿوريءَ ٽيڪ تي سپنن وانگر لٽيو رکيو ڏور ٽيو ٿي ويون. رکيو اندر جي خالي آسمان مان لتڪندڙ سنگهرون هيون، جن ۾ هٿ ڦاسائي به ٿي سولا ساهه کڻي سگهندو هو.

سياري جون راتيون ايون، ڊ کهيون ڊ کهون، غلاميءَ وانگر. سڀئي سمهي پنا پنجي پوندا هئا. ڪڪڙن جي ٻانگن ۾ ٻڏل اسر ويلو ايندو هو. رات پنهنجي موت جي ڊپ کان ڦري اڇي ٿيندي هئي. سندس چهري تي پيلي ڪاري گهونگهٽ جا نشان وڙجڻ لڳندا هئا. آسمان جي ڇاتيءَ ۾ ٽمبيل تارا اٿين ٽمڪندا هئا، اڻ لڪا، ڄڻ صحرا ۾ لٽيل قافلو ٿورو اڳيرو لڏي ويو هجيءَ ۽ پوياڙ پاريل ٽانڊاڻا پڇاڙيءَ واريون ڇڙهيون هئي، لٽ آڏاڻي، انهيءَ لٽ ۾ وڙهجي ويا هجن. انهيءَ وقت هو 'هند' جي ٿڌي هنج ڇڏي، اڳڻ هيٺان ويٺل ٻڪرين جي ڌڻ ۾ ڪنهن آرسيل ٻڪريءَ کي ليڪ ڏيئي ويهي رهندو هو. پاڻ، پيشاب ۽ ٻڪرين جي جسم مان اٿندڙ گرمي، ڄڻ ماءُ جي هنج هئي— عورت جي گرم گرم هنج.

سندس روزاني اها ڪار ڏسي، ٻئي کي به خار اچي ويا ۽

ٻه ٽي پرتو ٿڦڙون وڄائي ڪڍائينس. ٿڦڙن مان ڏاڍو مزو آيس. سندس دل چيو ته اڃا به کيس اهڙي مار ملي، اهڙي مار ملي جو هڏ ڪڏ سڀ ڀڃ ٿي وڃن، ۽ پوءِ اهو به سهارو ڪونه مليس.

اسڪول ۾ ويٺو، ڪنڊون جانچيائين. پالٿين ته پٽ ۾ ٽنگ ٿي وڃي ته هو اندر هليو وڃي. سندس پير ڀاڻيهي ۾ واري ڇوڪري جي پيرن تي پوندا هئا. جي ڇوڪرو غريب هوندو هو ته ڇڻ وات ۾ ڪتمنو پٺي ويندو هوس ۽ چوسيو پيو مزو وٺندو هو. جي مليس ٽڏو ته پوءِ.... ها! البت ليٽيءَ تي ڏڪ لڳندو هوس، سندس آڃاڻل دل جي بٺيءَ تي ٽڏي ڀائيءَ جا ٻه ئي چنبا ڪري پوندا هئا. مٺي مٺي سور جي ڪول ڦرندڙ لهرن ۾ ويڙهجي ڪجي ويندو هو، مٽي ٿي مٽي.

ڀاڄهري جي ڪڇڙن ڪڇڙن آئين جهڙيءَ عمر مٿس هٿ ڏريو. مٿئين ڇپ مٿان سنهڙي ۾ لڪري آيس. سندس احساس اهڙا ته ڪچا ٿي ويا جو ٿوريءَ ڇهنڊ تي آسمان وڃي وٺندا هئا. ٽنهن ۾.هيءَ ميهڻ جي منڊ ته اهڙي ورهل آهي جو دل چوندي آهي ته ننڍا ڪڙن نيٺن جي کهورن جي جهولي ۾ زمين ڪان ککرن تائين، ککرن ڪان پنل زمين تائين اهڙو ڏڏجي، اهڙو لڏجي، جو جهولو صدين جي بي الت دونهين ۾ ويڙهجي هڪ ٿي وڃي. زمان ۽ مڪان جون حدون وڏڙي ميسارجي وڃن.

پرتو وسڪارو آيو، سندس پير زمين تي ڪپڻ ٿي ڏ. ڏنو پياڻ روز سندن جنڊ پيهڻ ايندي هئي. اڳئين نماز جو جنڊ جوئيندي هئي. هو پيو تڪيندو هوس. ذر ذر ڀائيءَ جو ميهڻ ڪري لانديءَ ۾ ايندو هو. لانديءَ ۾ پيرن ساڻ ڏاوءَ جون اکيون مٿي ڪڇنديون هيون، جن ڏاڙيل جي آڱر ڪڇندي هئي، 'شڪاريا'

دل جو ڏنڊ ڏڏل سڌ تائين پهتو، نگاهن جا ڪنڊا پاڻ ۾ ڦاسڻ لڳا. اڪيلو ويٺي ويٺي ائين محسوس ٿيندو هوس، جڻ ڏاوءَ جون نگاهون سندس جسم تي رڙهي رهيون هجن. ڪنڌ تي، ڀاس تي، ڪک وٽ، ڇاتيءَ جي هيٺان ڪتڪتايون ٿيڻ لڳس، جڻ رولو ڪڪرن ۾ اڙڪي پيو هجي.

پيار جي چڙڪ ڳري ٿيندي ويئي. هو ٻئي هڪ ٻئي جي اڇلايل ڦاهن ۾ ڦيرڪندا ويجها آيا، ويجها آيا، اڃا ويجها آيا، ساه ٻاڦ ۾ وچڙڻ لڳا، ڳرميءَ جون لهرون هڪ ٻئي مٿاڇري تي ترڪڻ لڳيون.

'مٿين چپ ۾ مزو نه اٿس.... اکين ۾ سچ آٿس... ڪا خاص ڳالهه نه آهي.' ڏک اڇلايائين ڇڻ سچو پيار ڏک ۾ هو. منهن ۾ ڪوڙاڻ پرجي آيس. هو وري جندڙيءَ جي پريل بس ۾. ڳيٽ تي لڙڪي پيو. لٽ اُڏندي وات ۾ پئي، ڏندن هيٺان ڪچر ڪچر ڪندي رهي. منهن مٿو سڀ ڌوڙ ۾.

نڍي مامي جي شاديءَ تي، ماڻس سان گڏجي ڇا ويو، وڏڙ ماءس پئي پير ڪٺي ڏڏڙ ۾ هنيا، ڪوٽ جا پئي در ڪٺي ڏنائين.

"پر ادا... "

"پر، پر آءٌ ڇان ڪونه، چند ڪان اڳ ڀاڙيو، جيڪو اوهانکي ڇڏي. اهو تو وارو دادلو ڪڏهن ٻاڦهي ته پير پري امان وٽ آيو آهي ته 'ٻيلي ماما آهن، رت ڳنڍيا پيا آهن.' سياڻي ڪم نيٺ اسين ابندا سونس. انهين ڪي سمجهاءِ ته ڇوڪراڻي ڇڏي. ڏاڙهيءَ سان مڙس ٿيو آهي، اڃا هينئر پنهنجن ڀراون نه اٿندو نه وهندو ته ڪڏهن ڦاڙها ماريندو."

"ادا، انهيءَ ڪي ته آءٌ ڳهٽي جٽ ڪندي آئيان، پر تون هيلوڪو اسانکي ڇڏ. تو وارو پيٽويو ڇوندو ته پن ڏينهن لاءِ مائٽن وٽ ويئي آهي. يڪو ڳهر اڌي وڃي وهي رهي آهي. ماڙهو ٿيو ڪريل...."

"انهيءَ ڪان تون ڇٽي آهين- آءٌ هينئر ٿي تو ڇوري ڪي ڳهوڙي تي ڊوڙايان، رڳو جي اوهانجي دل ڇئي."

"بس ڪرين ته ڏاڏائي ٿو، جيڪا تنهنجي مرضي."

"ادا چانهر ڇائين؟" ماروٽس ٻچيءَ هٿ ۾ ڪوڏيون ڪڙڪائيندي ڇيو.

"مڙيئي...." سندس لفظ ڪنيل نگاهن ۾ وهي ويا.

"ته پوءِ لهي اچ ميدان تي."

”پيو ڪير ڪندو؟“

”پيو وري ڪير ڪندو. چاچيءَ جي ته اڄڪلهه ڳالهه پري آهي، مور ڳو ڪٿ تان ٿي نٿو لهي. باقي هي پوڙهيون، تن کي ته ڪپڻ پرايون ڳالهيون ’امان هيئن‘، ’ادي هوئنن وچي ڏهڙ جي تري ۾ پون.“

”پر.....“

”هيئنئون نه ڦاٿڻي.“ ماروئس ڪيس هٿ سان ڌڪيو. ڪيس جهٽڪو آيو. سڄي بدن ۾ بجليون ڊوڙي ويس.

رالد مٿان، راند ورندي وئي. مفاصلا ڪٽجندا ويا. هٿ ٻهٿ سان لڳو. اکين ۾ رس ڀريون مرڪون وڌيون. ساريون آپائسدا هڪ ٻئي جا مٿا وچي ڇاتين سان لڳا. نيٺ پير کٽي ٻچ ٻه جي پير تي رکيائين، آڱوٺي سان تورو زور ڏنائين. سندس بت تاڻجي ويو. ساريون غلط جهڪين تي وهن لڳيون، هٿ ڏڪڻ لڳا، هارجيت هڪ ٿي ويون. هٿن سان ذر ذر ساريون ڪريو پون، ڄڻ چوندي هجن، ’هي هٿ هالي اسان جا نه رهيا آهن؟‘

هوئنن جو ٻاهر نڪري ماءُ جي باغ ۾ هوا جا هلڪا هلڪا جهونا جهٽيندو هو، سو ڪهر ۾ چلهه جو مارنگ تي ويو. نڪرين بدران اکيون چلهر جون ساريون ٿي ويون. ڪڏهن دل جي ڪهر ۾ وڃيون آهن، ته ڪڏهن ذهن جي خالي چوڪنڊي ۾. چهرا اندر سان آنيل ڏيئن ۾ ٻڏل ترڻ لڳا. هرڪا ڳالهه خوابن وڪهي تي وئي. ڪهر جون اکيايون ڪنڊون انهن پرچڻ لڳيون، ڄڻ ڪنهن سنڌ جي هنج پرچي وئي. راتين جو منڊيل سنڌ ولڙڻ لڳو.

’مزو هٿ ٻه ڪونهي.... منهن وڪرو اٿس، جهڙو پانو.... آواز ڪارو اٿس.‘ اکيان پيل پٽر کي ٿڌو هنيائين، ’ڪجهه ڪونهي.‘

”امان آءٌ گهوٽ وٺندس.“

”ڪوهر؟“

”بس.“

”اڇا ته اٺ ڏهه ڏينهن آهيون. پوءِ گڏجي هلنداسين، مامهين دل ۾ ڪندو.“

”نه نه ڀاڻ ڪان هاڻي هتي نٿو رهجي.“

"ڪٿو ڪيئن رهجي؟" مالهن ٻيزار ٿيندي چيو.

"بس، سڪ ڪٿو اچي."

"ابا تنهنجي مرضي، تون آهين ٻار زورو. توسان وڙهي پوري ڪونه پئبو."

پوءِ ٽنهي ڄڻن ڪوٺي جي دروازن اندر جڏهن در بند ڪيائين، تڏهن جن ٻچڙن جي اکين جا در بند ڪري ڇڏيائين. هوءِ عجب ۽ ڪاوڙ جي اوندهين ۾ ڦٿڪڻ لڳي.

رحمت الله جي گهر ڏانهن ويندي جڏهن هو ديوءَ جي اوٽي تي پهتو، اڱڻ ۾ قاتل سگريٽ اڱڻ کي ٿورو سيڪ ڏنو، ته هن جيڪي پڙي ڪڍي سگريٽ اڇلايو. سگريٽ هوا جي ٺوڪر تي ٿڏو لوڙهي ڏانهن هليو.

"ادا، گهر ٿو ٻارئين" ميران سگريٽ پويان ڊوڙندي چيو. سندس چپن تي نادم مرڪ ڦٿڪي ڏنو. ميران ڏانهن نهاريائين. ميران جي هلڪيءَ هلڪيءَ مرڪ سندس دل کي ڇهي ورتو. جن سگريٽ جي منهن ۾ اٽڪيل ٽانڊو سندس دل جي لوڙهي ۾ اچي پيو. هو خالي لفظ چپندو اوٽي تان مٿي ويو.

"پلي آئين؟" رحمت الله کٽ سريندي چيو.

"پلائي."

"ڏسجين ڪونه ٿو. مرڪو ڏسڻ ڪان ته وڌو ٿي ويو آهين."

"يار، هيڏانهن مامي وٽ ڦاسي ويس. مَس مَس جند ڇڏائي پهتو آهيان."

"ڇو؟"

"ڇڏيندي نه."

"مامو آهي، تون به مس مس ويو هئين."

"ادا، جونهن ڪيڏانهن ويئي؟" جن گهنڊيون رچي ويون.

"الائي، اِتي اوٽي تي پئي هئي. پاڻان ته ته موٽ جي گهر ويئي آهي. تو کي ڇا ڪيو؟" رحمت الله چيو.

"لوڻ جي اپ کپي."

”بس وڃ، اڄ ٿي اچي.“
”ادا، وهڻ جي واندڪائي ڪٿي آهي؟“ ميران سرڪي ڏنو. اکين ۾ ڳلن ۾ ڄڻ بلب روشن ٿي ويا.
”ڪونه هاڻي جبل ٽاڪڻو اٿئي.“
”گهر جو ڪم جبل ٽاڪڻ کان به ڏکيو آهي.“
”هينئر ٿي اها دانهن اٿئي. اڳتي هلي ته تنهنجو.....“
ميران تي ڄڻ پاڻيءَ جو مٽ پئي ويو، سُرڪ ولڙي وئي.
ميران جا اهي ’رنگ روپ‘ هنکي ڏاڍا وڻي ويا، ڄڻ شامريءَ جي وقت آسمان جا بدلجندڙ رنگ هئا، تيز، هلڪا، سُرمائي، ڳاڙهيون لائون.
هو هاڻي روز روز ميران جي اوٽي تان متي لڳو. پيرن جي وات نه هئي ڄڻ دل جي وات هئي، جنهن تي هو پيو هلندو هو.
”چوري دلو ڪٿي آهي؟ اڄ لڳي اٿم.“
”آهُه تهڙڪي پاڻي پري ڏيان.“
”ڏي پلا.“ پزيل وڏو تريءَ تي ڪٽي ڏنائين، آڱريون پاڻ ۾ لڳيون. وڏو چلڪي پيو، ڄڻ سندن اندر چلڪي پيا. وڏو واپس ڪندي وري آڱريون لڪريون، ٿوري چيپ، خاموشي، ڳاڙهيون لائون، ڌاندين جون چيرون. پٽ تان آنڊيل نڻن ڪوڪارا ڪندي اچي سڪل ترائيءَ ۾ پيئي.
”هن مهل گهر جا پيا پاڻي ڪيڏانهن پچيو وڃن؟“ وڏو پاڻيءَ جو پيتو هئائين، پر لڙيءَ جو سوڪڙو ڪونه ويو.
”ڪو سال سان وڃي هليو، ڪو پنيءَ تي. امان وريو پاڻي پرڻ وڃي.“
”نيڪ.“ ٽڪ اڇاڻ چاهيائين، پر آها اتيئي سُڪي وئي.
”پوءِ پلا؟“ ترانڙ ميان مان نڪري آئي.
”....هون.“ چپن جي وچ ۾ پلاند، رونڊهارڪو چهرو.
اوڏو لهندي، سندس سجو بدن وزن وارو ٿي ويو. پانهن تي هٿ ڦيرائائين، ڄڻ پٿر هئا. چار هيٺان سٽيندي، ڏاريءَ کي سٽ ڏنائين، جا هلي آئي. اهو سڄو ڏينهن بڪ ڪانه لڳس. ڪٽ جي واڏڻ اهڙي زور سان ڇڪيائين، جو رسي ذري ڪهٽ ٽوڙي هئائين.

راتين جي نغمن ۾ اونداهين سان گڏ ننڊ ڊوڙڻ لڳي. ڏينهن جي روشنيءَ ۾ اکين جي گهور سمائجي ويئي. هوا هنج کولي ڇڏيا. ويجهڙائيءَ ۾ روچي بہ ٿاه ڪونہ ڪاڏائين، هر ڪا ڳالهہ پنهنجي سانچي ۾ فيٽ ٿئي. تصوير جي ڪابہ ليڪ اجائي ڪيڏانهن ڊوڙي ڪانہ نڪتي ٿئي. ڏهہ ڏينهن، پندرهن، مهينو، وقت قربتن جي مدّ ڪي رچائيندو ويو. هو رڃ وارا بيابان مٿي ترائن ۽ ڍنڍن جي ديس ۾ اچي پيو.

”تون ذر ذر ائين اسانجي گهر نہ ايندو ڪر.“

”ڇو؟“

”شڪجي پوندا.“

”ٺيڪ آهي، تنهنجي شل جان بچي، اسين اڳئي الهن ڏکن جا ڏاڍا آهيون.“

”تون ليائيءَ کي نهٺ موچڙا ڪارائيندين.“

”پر آءٌ نہ هاڻي کهٽ تو اچان!“

”ها پر....“

”پر ڇا؟.... ٿورو اورتي اچ“

”اونهون.“

”ڇو؟“

”بس.... ڏسي وٺندا.“

”ڏسي وري ڪيئن وٺندا، هيستائين ڪونہ ٿي ڏٺن ۽ هينئر...“

”اونهون.“

”اونهون ڇا؟“

”سچي ڳالهہ ٻڌائين؟“

”ها.“

”مون جيڪي تو کي سمڌو هو، اها ڳالهہ نہ آهي.“

”ڪهڙي؟“

”بس، دل نٿي چوي.“

هنکي ائين محسوس ٿيو، ڄڻ سندس اکيان ميران بيٺل نہ آهي بلڪ آرسي آهي، جنهن ۾ سندس چهرو پيو جهلڪيون ڏئي.

نديم قاضي

پانڊيئڙا جي پيار جا

سمهڻيءَ جي مهل هئي، تورو وقت اڳ ماني کائي واندا ٿيا هئاسون.
هونئن مهمان ته غلام محمد جو هئس، پر مان ڏيهي لاءِ پيا ماڻهو به
اچي ويٺا هئا. ڳوٺن ۾ اڃا تائين اهو رواج هلندو پيو اچي، ته ڪنهن
وٽ ڪو مهمان ايندو ته ميزبان جا دوست ۽ مائٽ اچي وٽس ويهندا
۽ ويٺا ڪچهريون ڪندا. حقي جو گڙگڙو هوندو ۽ سنڌن پوڳڻ جا
لڪاءَ پيا پوندا. شل نه ڪو واري ۾ اچين، چرچي ۾ اڏ مئو ڪري
رکندس. ڳوٺاڻو ماحول مونکي ڏاڍو وڻندو آهي. ڳوٺاڻن جي سادي
رهڻي ڪرڻي، سنڌن سڪ ۽ خلوص، مزيدار ڳالهيون ٻولهيون، سنڌن
ڪچين پڪين جاين، مٽيءَ ۽ لانڍين جو ڊول، انهن جا وڏا
۽ ڪليل اڱڻ، ۽ سڀ کان وڌيڪ زمينن ۽ باغن جا وڻندڙ نظارا،
منهنجي روح جي گهرائين ۾ پيهندا ويندا آهن.

سوچيندو ته گهڻو ٿي آهيان ته شهري زندگيءَ جي، ڪٿهما
ڪٿهمي ۽ برق رفتاريءَ، خورد و نوش جي گوناگون مسئلن ۽ انهن
جي حل ڪرڻ جي موجوده شهري طريقن کان چند گهڙيون فرار
حاصل ڪري، وڃي ڪنهن ڳوٺڙي ۾ سُڪون جو ساهه کڻجي،
پر مجبوريون مهلت ڪونه ڏينديون آهن. انسان ويچارو پنهنجي ئي
هٿن سان وڇايل ڄار ۾ اهڙو ته سوگهو آهي، جو ڇُڙڻ پرڻ لاءِ
تر جيتري به ورٿي ڪانه اٿس. غلام محمد ٿيو ته منهنجو مائٽ، پر
مائٽ کان وڌيڪ دوست آهي. هونئن به جيڪڏهن دوستيءَ ۾ خلوص
۽ سچائي آهي ته ان جي گهرائپ مائٽيءَ واري رشتي کان وڌيڪ
مضبوط ٿيو وڃي. ڏاڍو قربائتو جوان آهي. مان وڃان پيو ته هو پيو
ڳوٺ اچڻ جون ڪاڻيون ڏيندو. هينئر جو وٽس ويس، ته ٻار خوشيءَ

ڪان ڪپڙن ۾ نہ پئي ماپيو. وڏيءَ چرچ سان آجيان ڪيائين. يارن دوستن سان ملايائين. لانڍيءَ ۾ چڻڪار ڪرايائين، ڪتون، موڙا ۽ نڌا اوجهرايائون. مطلب تہ گهمايائين ڪون، ٻہ چار ڏينهن ٻيا بہ اچي گذريا هئا، همراهہ ڳالهہن جا گهير پئي نظر آيا، وينا اوپاريون لهواريون ڳالهيون ڪرڻ. مان بہ سندن ڳالهيون ٻڌي پئي لطف اندوز ٿيندو رهيس. لڙيءَ رات، جڏهن مونکي اوٻاسيون تي اوٻاسيون اچڻ لڳيون، تڏهن هرڪو پنهنجي پنهنجي گهر هليو ويو. مان ۽ غلام محمد بہ سمهڻ جون تياريون ٿي ڪري رهيا هئاسون تہ ورنان گهنگهرن جي ڇم ڇم جو آواز آيو. ائين پئي لڳو ڄڻ ڪو گهنگهرو ٻڌي گهمي رهيو هجي. آواز ويجهو ايندو ويو. غلام محمد ٽپ ڏئي کٽ تان لهي پيو ۽ ’فقير سائين اچي ويو‘ چوندو اڳتي وڌي ويو. گهڙيءَ ۾ ئي ڏسان تہ هڪ فقير جي ٻوٻان هلندو پيو اچي، فقير هيٺ اچي تڏي تي ويهي رهيو، غلام محمد بہ سندس پير ۾ ويهي رهيو. غلام محمد جي روبي ڪي ڏسي حيرت پئي ٿي. لاچار مان بہ هيٺ لهي ويس. ڀرڀون تہ دل ۾ سمجهيم تہ ڪو پينو فقير آهي، پر غلام محمد جي عقيدي کي ڏسي حيراني وڌي وڌي هيم. فقير کي ڪاري الفي پئي هئي، مٿي تي ڪارو صافو ويڙهيل هوس، ٻانهن ۾ ڪولابو ۽ ڪنن ۾ ڪڙڪا ۽ ڳچيءَ ۾ مالها هوس. هٿ ۾ يڪتارو هوس جو هيئنر هيٺ تڏي تي رکيو هئائين.

ٻہ چار گهڙيون خاموش رهي، فقير مونڏانهن اشارو ڪري غلام محمد کان پڇيو، ”محبوب، هي جوانڙو ڪير آ؟“

”فقير سائين، هي منهنجو مهمان آ. شهر کان آيو آ. خير سان سرڪاري نوڪريءَ ۾ آ. مڙئي مهرباني ڪئي اٿس، نہ تہ ڪٿي هيءُ ۽ ڪٿي هنجو اسانوٽ اچڻ.“

غلام محمد مونڏانهن ڏسي مشڪڻ لڳو. هڪ ڀيرو ’هون‘ ڪري فقير وري خاموش ٿي ويو. مان بہ خاموشيءَ سان هنکي ڏسندو رهيس. فقيرن درويشن جون ڳالهيون تہ گهڻيون ئي پڙهيون ۽ ٻڌيون هيم، پر ڪنهن فقير سان روبرو ملڻ جو اتفاق ڪڏهن ڪونہ ٿيو هيم. باقي پينو فقير تہ شهر ۾ بہ جام ڏٺا هيم ۽ سندن

متعلق اخبارن ۾ وقت بوقت جيڪي ليک ايندا رهندا آهن، تن جي ڪري فقيرن لاءِ ڪو سٺو خيال ڪونه هيم. فقير ٿوري ساعت کان پوءِ اٿي واپس وڃڻ لڳو. غلام محمد کي ڏسي مان به سندن ڪنڌ هلڻ لڳس. ٿورو اڳتي هلي، مون هن ورائي غلام محمد کي چيائين، ”محبوب، هاڻي پلي موٽي وڃو.“ غلام محمد سندس هٿ وٺي اکين تي رکيو ۽ چميو. غلام محمد کي فقير ۾ الائي ڪهڙي ڳالهه نظر آئي هئي، باقي مونکي ته هو عام فقيرن وانگر لڳي رهيو هو.

”يار، خبر ته آهي، فقير ايڏي پهچ وارو آهي ڇا؟“ موٽندي هن کان پڇيم.

”ادا، مراد فقير اٿئي، تو سندس نالو نه ٻڌو آ ڇا؟ هنجون ڳالهيون ته مشهور آهن“

”فقير آهي ڪٿان جو؟“

”هتان جو ئي آ، اصل هن ڳوٺ جو. ڳوٺ کان اتر طرف سڌ ٻنڌ تي سندس آستان آ. صبح سان گهمائي اينديس ماڻهو. ڏسڻ جهڙي جاءِ آ.“

مان اڃي سمهي پيس، ساري ڏينهن جا واقعا دماغ ۾ ڦرندا رهيا. الائي ڪهڙي مهل ننڊ اچي وئي. صبح سان اٿيس ته غلام محمد آستان تي هلڻ لاءِ پڇيو. وقت گذارڻ جي خيال کان هائو ڪيم. ٻيرن ڪاٺي روانا ٿياسون. رستو ڪچو هو ۽ مٿس سر ۽ ڏڀ پيا هئا. پيرن جي دٻاءَ تي منجهائن ’سر سر‘ جو آواز پيدا ٿي رهيو هو.

”هو ٻريان قبرستان جي بلڪل ڇيڙي تي جيڪو ڍنگرن جو لوڙهو ڏسين ٿو، اهو اٿئي فقير جو آستان“.

لوڙهو ٽپي اندر آياسون ته پهرين چيز جنهن تي منهنجي نظر پئي، اها هئي هڪ تربت. تربت ڪچي جي وڻ هيٺان هئي. مٿس ڳاڙهو ٻڙ پيو هو، جو هيٺئر ته آس ۾ سڙڻ سبب ڦڪو ٿي ويو هو. ٻڙ مٿان گلاب جا گل پيا هئا. اهي به سڪي ٻرٽ ٿي ويا هئا. تربت جي مٿن کان ڏهائي ٿهيل هئي. اڇا به ٿورو مٿيرو هڪ ننڍڙي منهڙي ٿهيل هئي، جنهنجي اڳيان پراڻو ڇڪل ٻڌو وڇايل هو. منهڙي جي اڳيان ناڙي جي ول هئي، جنهنجون شاخون منهڙيءَ جي مٿان

۽ پڪڙيل هئڻ. ڪنهن جي ڏڍ وٽ پاڻيءَ جو مٽڪو ۽ مٽيءَ ڪوزو رکيل هئا. اهو هو فقير جو آستان. مون چوڌاري نظر ڦيرائي، منهنجي ان وقت خالي ٿي هئي.

”فقير ڪونهي؟“ مون پڇيو.

”فقير ڏينهن جو ورلي آستان تي نظر ايندو آ، الائي ڪٿي ڪٿي گهمندو وتندو آ، رکو رات جو آستان تي هوندو آ: رات جو ڪڏهن ڪڏهن ڳوٺ جا ماڻهو به ولس وٽ وهندا آهن، نه ته گهڻو ڪري اڪيلو ئي هوندو آ. ڪتارو جيڪو رات ڏٺو هوسين، اهو ساڻس ڪان سندس سائي آ. اونهاري سياري، رات جو وڏو دير دير تائين انهيءَ ڏيکاري تي ڪافيون ۽ بيت آلاپيندو رهندو آ. ڪڏهن ڪڏهن پنهنجو ڪلام به چوندو آ. مان به اڪثر ولس ايندو رهندو آهيان. توهان شهرين ۾ فقيرن لاءِ اعتقاد آهي الائي نه، باقي اسان ڳوٺائن ۾ ته سندن ڏاڍي مڃتا آهي. خدا جا پيارا ٻانها آهن، سندن صحبت ۾ چند گهڙيون گهارڻ به ثواب آهي. سچ پڇين ته فقير لاءِ ڏاڍي آڪير اٿم. جيستائين ڪنهن نه ڏسان ته ڪنڊو چڀندو رهندو آهي. مان ته هنڪي منڍ ڪان وٺي سڃاڻان، فقير ته پوءِ ٿيو. شروع ۾ تو مان جهڙو عام انسان هو.“

”هيءَ تربت ڪنهنجي آ؟“ مون تربت ڏانهن اشارو ڪري پڇيو.

”تربت وڏيري ڪريم داد جي ڌيءَ لاليءَ جي آ.“

”وڏيري جي ڌيءَ جي!“ مون سمجهيو هو ته ڪو درويش دفن ٿيل هوندو، غلام محمد جي ڳالهه ٻڌم ته وائڙو ٿي ويس. ”وڏيري جي ڌيءَ جو فقير سان ڪهڙو واسطو؟“

”اهو ڏکو قصو آ.“ غلام محمد تڏي تي ويهندي چيو. مان به ويهي رهيس. منهنجي دلچسپي وڌڻ لڳي هئي. غلام محمد چوڻ لڳو: ”چوندا آهن ته نينهن نسورو ناحق آهي. شل نه ڪو نينهن جو نشانو بڻجي. جنهن ڪاري تي پير اچي ويس. ماريس يا ڪاريس. اهي سڀ مالڪ جا مڙئي رنگ آهن ۽ اهو ئي وڏو پنهنجا رنگ پاڻ سمجهي. وٺي وٺي اچي ڪنهنجي دل ۾ نينهن جو ڏيرو

لڳندو. آنڌ مانڌ پيدا ٿيندي، آرام هليو ويندس، تانجو اهو نيٺهن ناسور بڻجي اندر ئي اندر وکهرجندو رهندو. مُراد فقير کي به ڪو الاهي اشارو ٿي ويو. جڏهن بندي تي مالڪ جي نظر ٿئي ته رستو پنهنجو پاڻ صاف ٿيندو ويندو. ويهارو سال کن اڳ مُراد فقير به فقير ڪونه هو، رڳو مُراد هو. ان وقت ويهن پاويهن جي ڀيٽي ۾ هو. ڦوهه جواني هئس. سگهارو هو، سهڻو مور جهڙو جوانڙو. قد ته هيئن به ڊگهو اٿس. هيئنر سو ڏهرو ٿو نظر اچي، ڪنهن وقت بدن جو پريل هو. بدن به اهڙو سوٽ جهڙو پٽر. منهن مان رت پيو ٽمندو هوس. اصل وڏيرڪو ٻار پيو لڳندو هو. پر هو وڏيرڪو ٻار ڪونه. وڏيري ڪريم داد خان وٽ نوڪر هو. سندس ڍور چاريندو ۽ سنڀاليندو هو. سندس وڏڙا ابامن ڪان وڏيري جي گهر جي نوڪري ڏيندا پئي آيا، هنکي به اها نوڪري وڏن کان ئي ورثي ۾ ملي هئي؛ صبح جو سوير، ڍور ڪاهي ٻنيءَ تي هليو ويندو هو. ڍورن کي چرڻ لاءِ ڇڏي، پاڻ اچي ٻنيءَ مان وهندڙ ٻيچ جي ڪناري تي ٽاريءَ جي وڻ هيٺان ويٺو بنسري وڄائيندو هو. هنکي بنسريءَ وڄائڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. ٽيهريءَ مهل وري ڍور ڪاهي اچي واڙي تي ٻڌندو هو. ڍورن جي ٿَل-ڇوڙ مان واندو ٿي اچي هوٽلڙي تي ويهندو هو. هيئنر جتي 'شاهه جي' وارو دواخانو ٿو ڏسين، ان جڳهه تي ان زماني ۾ رانجهن جو هوٽلڙو هوندو هو. شام جو واندا ٿي، ماڻهو اچي اتي ويهندا هئا. چڱو ڇهڇٽو لڳندو هو. زماني جون ڳالهيون نڪرنديون هيون. کل مذاق ٿيندي هئي. ماڻهن ۾ ڏاڍي سڪ هوندي هئي. مراد به اتي اچي ويهندو هو. اسان ننڍڙي لاڪون رانديون ڪيون هيون، هڪ ٻئي لاءِ چاهت هوندي هئي ۽ هڪ ٻئي سان پنهنجا سُور سلينڊا هئاسون. مطلب ته هڪ ٻئي سان دلين جو راز هو.

"هڪڙي ڏينهن مان هوٽلڙي تي ٿورو دير سان آيس. هو اڳ ۾ ئي ويٺو هو. ٻه چار ڏينهن اڳ گلشير جا ڏاند ڪري ويا هئا. انهن تي ڳالهه هلي رهي هئي، ڏٺم ته مراد جو منهن ڪجهه لٿل هو. ڳالهين ڏانهن ڪو ڌيان ئي ڪونه هوس، مونکي آڻ تڻ'

ٿي پيئي.

’چو مراد، خير ته آهي، ائين چپ ويٺو آهين؟‘

’ٻيو ته خير آ يار،‘ آهستي آواز ۾ ڇباڻين، بنسري کم ٿي وئي آ....،

’اڙي، بنسري کم ٿي وئي آ ته ڪهڙي وڏي ڳالهه آ. ڪٿي رکي هوندءِ،‘

’ٻيو وري ڪٿي رکي هئي، واڙي ۾ رکندو آهيان.‘

’ڪٿي وساري آيو هوندين، ان ۾ ڳڻتيءَ جي ڪهڙي ڳالهه آ....،‘

’يار ڳالهه ته معمولي آ، پر ٻڌايان ٿو ته واڙي ۾ ڪو جنن جو واسو آ.‘

’جنن جو واسو!‘

’هائو، تنهن رات واڙي ۾ سمهيو پيو هوس ته اوچتو ڪا چيز گهڙامنجيءَ سان لڳي. ڪڙڪي تي جاڳ ٿي ويم، لالٽين وسامي پئي هئي. تملي ٻاري ڏٺم ته مٿي پکو پيو هو.‘

’ڪنهن ٻليءَ ٽپو ڏنو هوندو،‘ مون هرويرو چيو.

’تون ته ڪو کيلو آن،‘ مراد خفي ٿي ويو. ’ٻلي مٿي ڪيئن ڪيرائيندي. ان کانسواءِ ٽين رات به سمهيو پيو هوس ته ڪنهن جي هاڻ جو آواز ڪنن تي پيو. اکيون پٽي هيڏي هوڏي ڏٺم ته ڪو به نظر ڪونه آيو.‘

’رکو تنهنجو سوداءُ آ.‘

’نه يار، سوداءُ ڪونهي.‘

”ڪجهه ڏينهن ۾ ئي ڳالهه ظاهر ٿي پيئي. هڪ ڏينهن، روز وانگر، مراد ٻنيءَ تان دير ڪاهي واپس آيو. مينهن ۽ ڳئن کي ٻنهنجن ٻنهنجن کوبزن تي ٻڌائين ۽ پاڻ انهن لاءِ کڙ سوڙهي ماڻ لڳو. اوچتو هڪ مينهن ڪِلِيءَ سان ڏوڙهو ڇناڻي، پيءَ مينهن جي کونر تي اچي بيٺي ۽ ڪيس ڏونا هڻڻ لڳي. مراد کم ڇڏي پڇندو آيو ۽ مينهن کي ڇڪڻ لڳو. انهيءَ ڇڪ-ڇڪان ۾ مينهن جو کرو هنجي پير تي اچي ويو. هڏي کي چيپ اچي ويس ۽ ڇيٽ

ڪري پير جي ڪُل به لهي پيس. تڪليف ڪان رڙ به نڪري ويس. پر واڙي ۾ ٻيو ڪو هو ڪرڻ، جو هنجي مدد لاءِ اچي. وڏيري جي اوطاق پرڀرو هئي، جيئن تيئن ڪري سنڌون کي ڪيئن سان ٻڌائين ۽ پاڻ اچي ڪٽ تي ڪري پيو. دير دير سان سانوڻ مائي ڪٿي آيس ته هيءَ سور ۾ لڇي رهيو هو. هڏي جي آڪڙ سبب پير سُڄي ويو هوس ۽ بخار به نڪتو هوس. سانوڻ پير کي تيل مَکي پٽي ٻڌي ڇڏيس. پر سُور ڏيرو ڪونه ٿيس. اللو بخار تيز ٿيندو ويس. رات جو اڌ ننڊ، اڌ جاڳ جي ڪيفيت مٿس طاري رهي.

"رات ٻه پهر ٿي گذري هئي. ان وقت هن تي غشيءَ جو غلبو هو. هڪ ٻاچو واڙي جي اولهندي طرف واري پٽ وٽ رکيل گنديءَ وٽان ظاهر ٿيو ۽ پير پير ۾ ڏئي هنجي ڪٽ ڏانهن وڌڻ لڳو. ٻاچو بلڪل سنڌس پاسي ڪان اچي بيٺو. هڪ هٿ وڌيو ۽ هنجي نرڙ سان اچي لڳو. هن ۾ ڪانبو ڇُر پيدا ڪاڻ ٿي. ٻاچو سنڌس پيرن ڪان اچي بيٺو. هٿ وڌائي پير تي پٽي کولڻ لڳو. ڪا چيز اکيتي وڌائين، ان سان هٿ ٻوڙي هنجي پير کي لڳائڻ شروع ڪيو. اچا ٻاچي جو هٿ هنجي پير سان لڳو ٿي ته هو دانهن ڪري اٿي ويٺو. دانهن تي ٻاچي ڪان به سنهڙي رڙ نڪري وئي. رڙ عورتاڻي هئي. ٻاچي جي هٿ ۾ وٽي هئي. جا گهٻراهٽ ۾ هيٺ ڪري پيئي هئي.

'ڪير آن؟' مراد رڙ ڪري پڇيو.

'مان.... مان.... لالي هان....' آواز ۾ ڏڪڻي ۽ جهڻڪاٽي هئي.

'لالي.... وڏيري جي ڌيءَ....!'

'ها....' گهڙيءَ لاءِ ته مراد جو دماغ ڪجهه سمجهڻ ڪان ٿي جواب ڏئي بيٺو، رڳو واڌڻ وانگر لاليءَ کي گهوريندو رهيو.

'مان.... مان.... تنهنجي لاءِ.... گرم تيل ۽ هيڊ کڻي آئي آن....'

'گرم تيل ۽ هيڊ! پر ڇو؟ تون ڇو کڻي آئي آن؟ تون ٻاهر ڇو آئي آن....'

'تو کي تڪليف آهي نه.... مونکي سڌ پئي ته بي آرام ٿي

وڌس.' لاليءَ جو ڪنڌ هيٺ جهڪيل هو ۽ آواز جهيڻو.

'پر تون ڇو بي آرام ٿي وئينءَ.... ۽ مون وٽ ڇو آئي آن؟' مراد کان تڪليف به وسري وئي هئي. حيرت کان وات ڦاٽي ويو هوس.

'ڪاوڙجين ٿو ته..... مان وڃان ٿي.' لالي زمين تان تيل واري وٽي کڻي هلڻ لڳي ۽ ديوار وٽ پيل گهنديءَ تي چڙهي، پٽ اُپي اندر هلي وئي. مراد خاموشيءَ سان هنکي ڏسندو رهيو. لالي هلي وئي پر مراد جون اکيون پٽ ۾ کُتل هيون. هنکي لاليءَ جي دليريءَ تي سخت حيراني هئي. هن ڪڏهن سوچيو به ڪونه هو ته لاليءَ کي هن لاءِ اولو آهي. هو لاليءَ متعلق سوچڻ لڳو. ساري رات هو سمهي نه سگهيو. ان واقعي هنجي اندر ۾ آنڌ مانڌ ڪري ڪري ڇڏي هئي، ذهن ۾ هڪ طوفان پيدا ڪري ڇڏيو هو. هنکي ته اها به خبر ڪونه هئي ته نيهن ٿيندو ڇا آهي، پر لاليءَ جي هڪ ئي جهلڪ سندس حوصلا خطا ڪري ڇڏيا.

مراد جو بخار لهي ويو هو ۽ پير به ٺيڪ ٿي ويو هوس. پر هيئنر جو اندر ۾ نئون گهاءُ پيو هيس، اهو اندر ئي اندر ورگهرجندو رهيو. لاليءَ لاءِ هر وقت آڻ ڏڻ رهڻ لڳس. لاليءَ جي خيال کان دل به گهڻو خوش ٿئي ٿيس ۽ اها خوشي عام خوشين کان بلڪل نرالي هئي. راتين جو لاليءَ جو انتظار ڪندو رهيو، پر هوءَ ڪونه آئي. ڏاڍو پشيمان ٿيڻ لڳو ته ناحق تنهن رات لاليءَ سان ڇڙٻن سان ڳالهايائين. دل ئي دل ۾ پاڻ کي ڦٽ لعنت ڪرڻ لڳو ۽ خدا کان دعائون پنندو رهيو ته هڪ دفعو لالي وري وٽس اچي.

سچ پچ لالي هڪ دفعو وري هن وٽ آئي. ان رات به هو آسرو لاهي، پئجي رهيو هو. ڪنهن مهل پيرن جو آواز هنجي ڪن تي پيو. اکيون پٽي ڏٺائين، هوءَ اچي رهي هئي، هو اکيون بند ڪري چپ ٿي، پيو رهيو. لالي آهستي آهستي هنجي کٽ جي ويجهو ايندي وئي، ۽ اچي پانديءَ تي ويهي رهي. هنجي منهن ۾ ڏٺائين. هو اکيون بند ڪيو پيو رهيو. لالي هٿ وڌائي آهستي آهستي هنجي وارن تي ڦيرائيندي رهي. مراد اکيون نه کوليون. هيئنر لالي

کيس زور ڏئي لڳي هئي. مراد پنھنجو هٿ وڌائي هنجي هٿ تي رکيو. لالي سٽ ڏئي هٿ ڪسڪائي ورتو ۽ اٿي بيٺي. مراد اکيون کولي، هٿ کان وٺي هنکي ٻيھر ويھاري ڇڏيو.

'لالي.'

'هون.؟'

'مونکي ته وسھ. ٿي ڪونه ٿو اچي ته تون سچ پچ لالي ئي آن.'

'اکيون کولي ڏس، پاڻھي ويساھ اچي ويندھ.'

'پر.... پر... تون مون ڏانھن ڇو ايندي آن....'

'اھا ته مونکي به سڌ ڪانھي.... مان ته رڳو اھو ڄاڻان ٿي ته ننڍپڻ کان ئي توکي پيار ڪندي آئي آن. جڏهن ننڍڙا هئاسون، ۽ تون اندر گھر ۾ ايندو هئين، تڏهن ئي تون مونکي ڏاڍو وڻندو هئين. ياد ڪونه اٿئي ته جڏهن ابي تنھنجو گھر ۾ اچڻ بند ڪيو هو ۽ مونکي توسان راند ڪرڻ کان منع ڪئي هئي، تڏهن مان ڪيترو رُني هيس. ان ڏينھن مون ماني به ڪونه کاڌي هئي. امان پڇيو هو ته مٺي جي سور جو بھانو ڪري ڳالھ لنوائي ڇڏي هيم.'

'لالي، تو ايترو وقت اڳ مونکي ڇونه ٻڌايو هو؟'

'ٻڌايان وري ڪيئن ها، ابي تنھنجو گھر ۾ اچڻ جو بند ڪري ڇڏيو هو. تو به ته ڪڏهن مونڏانھن خيال ڪونه ڪيو هو. مان ته توکي ڪوٺي تان ليڪي ڏسندي هيس.'

'تون جو هيئن ٻاھر آئي آن، وڏيري کي خبر پئجي وڃي يا ڀيو کو ڏسي وٺي ته پوءِ اسانجو ڪھڙو حشر ٿيندو؟ پر ٻي ڳالھ ته ٻڌاءِ. تنھن رات کان اڳ به تون هتي ايندي رهي آن؟'

'ها، ٻه ٽي دفعا اڳ به آئي آن. جڏهن ڏٺم ته تون مونڏانھن ڪو خيال نٿو ڪرين ته ڏاڍي آلڏ ماند لڳندي هئي. ڪيترائي دفعا سوچيم ته واڙي ۾ اچان پر ڀئو ٿيندو هو. آخر هڪ رات دل ڏاڍي ڪري ٻاھر نڪري آيس. ان رات آبو گھر ۾ خير ڪو هو، شھر ويل هو. دل ڏاڍي ڌڪي رهي هئي. واڙي ۾ اونداھ هئي. اونداھ ۾ کھڙامنجيءَ سان ٽاڪرس ۽ مٽ هيٺ ڪري پيو هو. ڪُرڪي تي

تون جاڳهو هئين تہ مان پڇي واپس هلي وئي هيس. ان ڪانپوءِ پيهر بہ آئي هئيس، تہ بہ تون ننڊ ۾ سُڪ هئين ۽ مان موٽي آئي هيس. ٽين دفعي آءٌ تہ تنهنجي ٻنسري ڪٽي اچي لڪائي هيم. تنهن ڏينهن خبر پئي تہ تو ڪي مينهن لتاڙيو آهي ۽ بخار ڪتو اٿئي، تہ ڏاڍي ڳڻتي ٿي پئي. سڄي رات ٿي هئي. تنهنجي لاءِ هيڊ ۽ تيل گرم ڪري کڻي آيس، پر تون سونکي ڏسي گهٻرائجي ويو هئين.'

"مراد، لاليءَ جي چهري ۾ اکيون کپائي، کيس گهوري رهيو هو. لالي عمر ۾ ايڏي وڏي بہ ڪونہ هئي جو دليريءَ جون اهڙيون ڳالهيون ڪري. پر پنهنجي عمر وارن کان گهڻو دلير هئي، هنجي بي ڊپائپ تي مراد کي ڏاڍي حيراني هئي، ۽ ان کان وڌيڪ خوشي. هو واڻ تي ناز ڪرڻ لڳو ۽ ساڳئي وقت پنهنجي الڄاڻائيءَ تي ڪاوڙ بہ اچڻ لڳس.

'لالي،' مراد هنجو هٿ وٺندي چيو، 'تو منهنجي لاءِ ايترو ڪجھ ڪيو، پر سونکي سڌ ئي ڪانہ رهي. مان بہ ڪيترو نہ کهيلو آن، جڏهن تنهنجو خيال بہ ڪونہ آيو. خيال بہ ڪيئن ٿي آيو. لاليءَ جو مُراد سان نيهن، بلڪل انئيئي ڳالهہ آ.'

'توهان مرد اڻين بہ ڏاڍا پڪا ٿيندا آهيو، ۽ ڊڄڻا بہ،' لاليءَ مشڪندي چيو.

'نہ ڊڄڻا آهيون، نہ ئي وري پڪا آهيون. تو جو هيءَ ڳنو لاتي آ، نباهي سگهندين؟'

'تون تہ سچ پچ ڏاڍو مورک آهين. نباهڻ جو مونکان ٿو پڇين. مان جو تنهنجي لاءِ گهر جي پٽ ٽپي ٻاهر آئي آن، تڏهن بہ گمان ٿو ڪرين. مراد، زال زائفان ڏاڍي وفادار ٿيندي آ، مرد ئي نباهي نہ سگهندو آ.'

"مراد ان مهل خاموش ٿي ويو هو. لالي دير تائين هن وٽ ويٺي رهي. جڏهن هن وٺان اٿي وئي تہ هنکي نئين ڳڻتي، نئين سوچ، نئين آنڌ مانڌ ۽ نئين لوڇ ڏئي وئي. ڏينهن گذرندا رهيا ۽ هن بي نينهن جو نشو چڙهندو رهيو. هنجو فيرڪو ئي ڦري ويو. هينئر هو گهڻو وقت اڪيلو رهڻ لڳو. هوٽل تي بہ ڪڏهن ڪڏهن اچي

وڃائيندو هو. پر سارو وقت ُچپ ُچپ رهندو هو. مان حيران هوس، هنکي کولڻ جي گهڻي ئي ڪوشش ڪيم، پر هن ڪجهه ئي نه ڏنو. مان هنجي ٻڌايل جنن واري واقعي تي سوچڻ لڳس. وچ جي ته ڪنهنکي ڪلَ ئي نه رهي ته ڪو هنکي مجاز جي مهميز اچي وئي آهي. لالي هن وٽ ئي ڪين رات اچندي رهندي هئي. پر هو رات جاڳي گذاريندو هو. ڪيترو وقت هنن جون اهي ملاقاتيون جاري رهيون. پر چوندا آهن ته عشق ۽ مشڪ اصل لڪي ڪونه سگهن، هزارين حيلا هلائجن ته به ظاهر ضرور ٿين. تنهن کان سواءِ مراد لاءِ ڪا منزل ئي ئي لکيل هئي، جنهن لاءِ هنن جو ڪوبه وَس نه پئي هلي سگهيو. هنن جي پيار به هڪ ڏينهن ڦاٽ کاڌو.

”لالي هڪ رات جيئن مراد ڏنهن اچي رهي هئي ته اوچتو وڏيري جي اک کلي وئي. لاليءَ کي پٺ ٽپي ٻاهر ويندو ڏسي وڏيري جون وايون بتال تي ويون. پاڻ به آهستي آهستي اٿي، لاليءَ جي ڪڍ، پٺ ٽپي ٻاهر آيو. مراد کٽ تي ليٽيو پيو هو. لالي سندس پر ۾ ٻانهيءَ تي ويٺي هئي ۽ سندس هٿ مراد جي سيني تي رکيل هو. اهو نظارو ڏسي وڏيري جو رت ٽهڪڻ لڳو. اڳتي وڌي لاليءَ کي چوٽيءَ کان وٺي سٽ ڏنائين. سٽ ۾ لالي وڃي پٽ تي پيئي هن اوچتي آفت کي ڏسي مراد به دهلجي ويو. وڏيرو اڳتي وڌي آيو ۽ پٽڪو ڪڍائي مراد کي چماٽ وهائي ڪڍيائين. مراد به ٿاڦڙجي وڃي پري پيو. جيستائين هو پاڻ سنڀالي، ان کان اڳ وڏيرو لالي کي گهليندو ٿي ويو. هوش جاءِ ٿيس ته سڄي ڳالهه سمجهه ۾ ايندي ويس. پنهنجو سور ته وسري ويس، اچي لاليءَ جي ڳڻتيءَ ورايس. دل ۾ سوين سوڻسا ۽ سوداءَ پيدا ٿيڻ لڳس. ’وڏيرو، لاليءَ سان الائي ڪهڙي ويڌن ڪندو، الائي ڪهڙا ڪلور ٿيندا. جهڙو ڪاوڙيل آهي ته ويچاريءَ سان ويل وهي ويندا. مان ته نرُ ڪرُ آهيان، سور سهي ويندس. هوءَ زائفان ذات آهي، وڏيرو ضرور مار موچڙو ڪڙو ڪندو، اهي سور هوءَ سهي سگهندي الائي نه. انهن ئي ويچارن ۾ هو ته وڏيرو موٽي آيو. مراد سمجهيو ته خير ڪرڻ آيو. پر وڏيرو آيو ته نه ڪارڪند ڪيائين، نه مار ڪُٽ ڪيائين. رکو اهڙو چيائين

ته صبح ٿيڻ کان اڳ ڪوٽ ڇڏي هليو وڃ. صبح کان پوءِ وري ڪوٽ ۾ نظر آئين ته لاش به نه لڀندءِ.'

”وڏيرو ڪاوڙيلو بيشڪ هو، پر زماني جو ماڻهو هو. ڪيترا لاهه چاڙهه ڏٺا هئائين. خاموشيءَ ۾ ئي پنهنجو ڀلو سمجهيائين. سوچيائين ته ڪوڙ ڳهمسان مان ورندو ڪجهه به نه، اٽلو نانءُ ڪارو ٿيندو، انڪري مراد کي به وڌيڪ ڪجهه ڪونه چيائين. پر جيڪي ڪجهه چيائينس، اهو مراد لاءِ تمام گهڻو هو. پاڻ ته هنگي ڪوٽ ڇڏي وڃڻ جو حڪم ڏئي هليو ويو، پر مراد کي ذهني ڪشمڪش ۾ مبتلا ڪري ويو. ’وڏيري مارئو چوڻ، ڪارڪند چوڻ ڪيائين، اُٺ ماري ڇڏي ها ته چڱو ٿئي ها. ڪوٽ ڇڏي وڃان؟ ڪيڏانهن وڃان؟ لاليءَ جو ڇا ٿيندو؟ هنگي موت جي منهن ۾ ڏئي وڃان؟‘ لاليءَ جا لفظ هنجي دماغ ۾ ڦرڻ لڳا: مرد ته اهين به ڪا ٿيندا آهن ۽ ڏٺا به، زال زائفان وفادار ٿيندي آ. مرد ئي ڪونه نباهي سگهندو آ...' هو سوچڻ لڳو. 'نه نه، مان ڪيڏي ناهيان.... لاليءَ کي ڇڏي نه ويندس.... مان نينهن نباهيندس، پوءِ ڀل سِر وڃي....' انهن ئي ويچارن ۾ صبح ٿي ويو. وڏيري جو واڙو ڇڏڻو هئس. ان مهل ئي جهنگ منهن ڪري هليو ويو. ان کان پوءِ ڇا ڪندو هو، جو ڏينهن جو ته جهنگ جهر جها ڪٽيندو هو، پر رات جو لڪي لڪي ڪوٽ موٽندو هو ۽ واڙي جي چوڌاري پيو چڪر هڻندو هو.

وڏيري ته ان معاملي ۾ ڪڻي ئي سياڻپ ڪئي، لاليءَ کي به زبان سان پيو ڪجهه ڪونه چيائين. خاموشيءَ سان مٿس ڪرڙي نظر رکڻ لڳو. پر اهڙيون ڳالهيون به ڪي لڪڻ جون آهن، ماڻهن کي مام پئجي وئي ۽ منجهن چوٻول ٿيڻ لڳا. وڏيري جي رعب ڪري ڪو به ظاهريءَ طرح ڪجهندو ڪونه هو، پر ڪيستائين ماڻهن جا وات بند ٿيندا. وڏيرو به سڀ ڪجهه ڏسندو ٻڌندو رهيو. سندس اندر ۾ وٽ پوندا رهيا. لاليءَ جي وهانءَ جون تياريون شروع ڪري ڏنائين. هنگي اهائي هرکر هئي ته جيترو جلد لاليءَ جي شادي ٿي وڃي، اوترو چڱو. لالي به سڀ ڪجهه ڏسندي رهي، ٻڌندي رهي. زبان تي ڄڻ مهر لڳي وئي هيس، ٻرڪ به ٻاهر نه ڪيائين.

وڏيري کي به دلجاءِ ٿي ته لالي هيئر سندس چوڻ کان ٻاهر نه ويندي. پر هڪ ڏينهن.... صبح جو سوير وڏيري جي گهر ۾ مانڌاڻ مچي ويو. لاليءَ جي ماءُ صبح جو سوير ننڊ مان اٿي، روز وانگر لاليءَ جي کٽ تي نظر وڌائين، خوف ۽ حيرت کان رڙ نڪري ويس. لاليءَ جو ڪنڌ کٽ کان لڙڪيل هو. بستري ۽ زمين تي رت جا داغ هئا. لاليءَ جي سيني ۾ ڇري لنبي پئي هئي، جنهن جي ڳن تي لاليءَ جي مُٺ پيل هئي ـــ لاليءَ آپگهات ڪري ڇڏيو هو.

"لاليءَ جي موت مراد جي حياتيءَ ۾ هڪ نئون موڙ آندو. ڏينهون ڏينهن هو حال کان بيحال ٿيندو ويو. کاڌو پيتو وسري ويس، زبان تي تالو لڳي ويس. تون ٻڌي حيران ٿيندين ته سچا سارا ٻه سال زبان مان هڪ لفظ نه ڪڍيائين. لاليءَ جي قبر کي پنهنجو گهر بڻائي ڇڏيائين، رات ڏينهن ويٺو قبر جي مٿان جهجهڪندو ۽ جهرندو رهيو. هڪ ڏينهن، قبرستان وٽان لنگهندي، ڳوٺ جي هڪ ماڻهوءَ هڪ لقاءُ ڏٺو. ڇا ڏٺائين، ته هڪ فقير لاليءَ جي قبر جي پرسان ويٺو آهي ۽ مراد سندس اڳيان ويٺو اوڇنگارون ڏئي روئي. فقير جو هڪ هٿ مراد جي مٿي تي آهي ۽ ٻئي هٿ ۾ يڪتارو اٿس. ڳوٺ وارن ۾ ڇرڪ پيدا ٿي وئي. ڪيترا ته ان مهل ئي ڀڄندا قبرستان تي آيا. پر فقير ۽ مراد الائي ڪيڏانهن هليا ويا هئا، ان ڏينهن کان پوءِ ڳوٺ ۾ وري نه مراد نظر آيو نه ان فقير جو ئي ڪو پتو پيو.

"مراد هليو ويو هو... الائي ڪيڏانهن.... الائي ڪهڙي منزل تي.... هو هليو ويو ته ڪجهه وقت کان پوءِ هن جي ياد ڪيري به ماڻهن جي ذهن تان ميسارجي وئي. ڏينهن گذرندا رهيا. لاليءَ ۽ مراد جو قصو به ماڻهن کان وسري ويو هو. ان واقعي کي اٽڪل ڏهه سال ٿي ويا. هڪ ڏينهن ڳوٺ ۾ هڪ فقير وارد ٿيو. جسم تي ڪاري الفي، مٿي تي ڪارو صافو اوڍيل، ٻانهن ۾ ڪولابو، ڪنن ۾ لڙڪا ۽ ڳچيءَ ۾ مالها پيل، هٿ ۾ يڪتارو ۽ پيرن ۾ گهنگهرو ٻڌل، حيرت جي ڳالهه هيءَ هئي ته فقير اچي لاليءَ واري قبر تي آستان ٺاهيو. ماڻهن کي پراڻيون ڳالهيون ياد اچڻ لڳيون. لاليءَ

۽ مراد جو ڇرڇو هڪ دفعو وري شروع ٿي ويو. هو مراد ٿي هو
۽ لاليءَ جي قبر تي وري اچي ڏيرو دمايو ويٺائين. هينئر ته هو پورو
جلالي فقير ٿي ويو هو. جڏهن جلال ايندو هوس، ته اکيون لال
ڳيرن جهڙيون ٿي وينديون هئس ۽ وات مان گگ وهندي هئس.
ڇڳيءَ مهل تائين اها حالت رهندي هئس. پر جڏهن ٺاهر ۾ هوندو
هو ته اهي ٿي هوش جون ڳالهيون ڪندو هو. ماڻهن سان ڳالهائيندو
هو ته 'محبوب' چئي مخاطب ڪندو هو. رات ڏينهن ته مونکي به
'محبوب' سڏي رهيو هو. فقير سڀني کي 'محبوب' ٿي سڏيندو آهي.
ايامن کان سندس اها ئي عادت آهي. ڪڏهن مستيءَ ۾ ايندو آهي
ته يڪتاري تي وڏو ڪافيون ۽ بيت آلاپيندو آهي. جي اها به
وڏي موج چڙهندس ته آپي پير بيٺو نچندو ۽ ڳائيندو رهندو. پيرن
جا پير ڳنڍي ويندا، پر هيءَ بس نه ڪندو. ڏينهن جو الائي ڪيڏانهن
هليو ويندو آهي، پر رات جو آستان تي هوندو آهي. رات جو ٻيا
ماڻهو به وٽس اچي ويهندا آهن. فقير کي ڪا رمز ملي وئي آهي،
ماڻهو ڏاڍو ميڙيندا اٿس. ڪو به ماڻهو ڪنهن ڪم ۾ منجهندو ته هن
وٽ ويندو، فقير سان دل جو حال ڪندو. ان وقت فقير مشڪي
چوندو، 'محبوب، الله جي ذات بي نياز آهي. ان جي ٻاجهه
سدائين ٻانهن تي رهي ٿي. فقير، وٽس ويندي ڪنهن وٽ ويندو
ڪرنهي، جي ويندو. ته به ائين جيئن رات ڏينهن، رکو کهڙيءَ
پلڪ لاءِ."

سنڌي ٻوليءَ سان هاڃا

سنڌي ٻوليءَ کي، سنڌي اخبارون ڪيئن پيون بگاڙين، انهيءَ جو
ڪجهه اندازو هيٺين ٻن مثالن مان ڪري سگهجي ٿو.

— ٣ ماڻهو هلاڪ ۽ ڪيترا زخمي.

عبرت — ١، آڪٽوبر، ١٩٦٩ع

— مجروح محاذ جو شيرازو به منتشر.

هلال پاڪستان — ١٦، آڪٽوبر، ١٩٦٩ع

آغا بشير

(طنز ۽ مزاح)

محبوبه جي تلاش

آءٌ هڪ سنڌي ۽ سچيءَ ماني واري ڪٽنب جو ڀاتي آهيان. سنڌي ڪٽنب يا خاندان سان منهنجو مقصد اهو ڪونهي، ته مان ڪنهن سيد، پير، ميرن يا ڪنهن وڏي رئيس يا خان جو اينگر آهيان، ۽ سچ لهي آيري مون تي ٿو. يا صبح ۽ شام مون تي سونا پاڻي ٿا گهرجن- لا، نه، اهڙي ڪا ڳالهه ڪانهي مونکي فخر آهي ته مان سنڌو ماٿري جي اصلوڪي ۽ بنيادي گهراڻن مان هڪ آهيان. مان پنهنجي ذات لڪائڻ کي برو نٿو سمجهان، پر هيءَ شاديءَ جا معاملا آهن، مخفي سلسلا آهن، ۽ عمر جي ساٿيءَ جا سودا آهن. انهيءَ مصلحت خاطر ذات کي ظاهر نٿو ڪريان. متان محبوبن ۾ ڪو ٽاهه پوي.

در حقيقت ذات پات جا وهڪا اسانجن آسودن ماڻهن وڌا آهن، ته جيئن وڏ ماڻهپ ظاهر ٿئي. مون پارن مسڪينن ۽ ورهين ڪان ٻي رب کي ياداڻ ته ڪا وڏ نندائي ختم ٿئي، جيئن اسانکي به هڪجهڙو حق ملي. نيٺ رب اسانجي ٻڌي، هاڻي جنهن وٽ ٻه چار ڏوڪڙ آهن، يا ڪاموري جو مٿس ليبل لڳل آهي، سو سيد به آهي ته وڏيرو به آهي. ايستائين جو جيڪڏهن ڪو ڪاسائي به پنهنجي مخصوص بازار مان اٿي ڪنهن شريف آباديءَ ۾ بنگلو وٺي آباد ٿئي، ۽ ڪار وغيره جا ٺاٺ ڪري، مصنوعي رشتيداري سان ڏسندڙن کي بيوقوف بڻائي ته ان حالت ۾ ڪيس ۽ سندس اولاد کي اختيار آهي ته ڪوبه چڱي ذات اختيار ڪري سگهي ٿو، ملڪ ذاتيون هر روز بدلائي سگهي ٿو، ڪنهنکي به اعتراض جي جرئت نه ٿيندي.

آءٌ سنڌو ماٿر جي اصلوڪي خاندان جي هڪ ڀاتي هئڻ جي علاوه پڙهيل لکيل به آهيان. ٻهر ته پڙهڻ ڇڏي ڏنو هوم، پر پوءِ

فيصلو ڪيم ته وڌيڪ پڙهان. وڌيڪ پڙهڻ ۾ منهنجو هڪڙو مقصد آهي، اهڙيءَ ريت رفيقِ حيات جي ڳولهڻ ۾ آساني ٿيو پوي. بهرحال، مان ڪريل ۽ لوفر نه آهيان، نه ئي شرابي آهيان. اهڙيءَ طرح رولن ڪتن وانگر ڏوس ڏوس ڪرڻ جي به عادت نه اٿم. منهنجي متعلق انهيءَ مان اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته مونکي سگريٽ يا ٻيڙي ڇڪڻ جي به عادت ڪانهي. فلم ڏسڻ جو مرض به ڪونه اٿم، دوستن جي مجبور ڪرڻ تي ٽئين چوٿين ڏينهن لاچار ڏسڻو وڃان.

خوش قسمتيءَ سان شڪل شباهت چڱيرڙي آهي، رنگ صاف اٿم، قد پورو پنو آهي، مونسان ملي شايد ڪنهنکي مايوسي نه ٿئي. انٽر پاس ڪري، بي-آي ۾ داخلا وٺڻ لاءِ ڊگري ڪاليج ۾ قدم رکيو اٿم. راندين، سماجي ۽ ثقافتي سرگرمين جو ڪوڏيو آهيان، انهيءَ ڪري ڪاليجي سياست ۾ به سرگرم حصو وٺندو رهان ٿو.

شاديءَ جي خواهش ۽ ان طرف رغبت تمام گهڻي اٿم. ڪارلائل، واري هيرو ورشپ واري پاليسيءَ جو قائل آهيان. انڪري ڏيڍي، نيٺي ته ٿيو ٻه وچٿ عمر واريءَ به جيڪڏهن سهڻي، سواجهي ۽ سگهڙ ڪرهيءَ ۽ هانءَ واري آهي ته ان جو به دل سان مداح هوندو آهيان. صنف نازڪ، ايتري ڪمزوري اٿم، جو جيڪڏهن ڪنهن ٻوڙي تي ڪو ڳاڙهو، سائو يا پيلو ڪپڙو سڪڻو پيو هجي ۽ مفاصلو ڪجهه دور هجي، ته ڇوڪري تصور ڪري سڪ وچان وڃيو ويجهو پوانس. اهڙي ڪمزوريءَ جو احساس اٿم، جنهن لاءِ مجبور آهيان، جو شايد قدرتي طرح نفسياتي مصالحو ڪجهه سرس اچي ويو اٿم.

ٻين جون شاديون، رسمون، دهل، ڪنواريون، مينديون ۽ موڙ ڏسيو، پهرن جا پهر سوچ ۾ ٻڏيو وڃان. اهو شايد انهيءَ ڪري به، جو پاڻ ته شريف ۽ حضور شرم آهيان، پر سچي سنگت اهڙي آهي، تنهنڪري پيو ڪجهه به هڙ حاصل نٿو ٿيم ۽ فقط شادي واحد وسيلو ۽ آسرو ڏسي، ان طرف پيو رخ رکان. ڪاليج ۾، بي-اي ۾ جا داخلا ورتي اٿم، سا به انڪري ته ڪو خريدار ملي، ڪو مام ٽئي ۽ ڪا سهڻي، سلڇڻي مرغي ڦاسي يا آءٌ مرغو ٿيان، چار وجهي،

ڪا قابليت سو کهي ڪيان، جو هڏو اٿم ته شادي لاءِ ۽ همراهه جي تلاش لاءِ اڪثر تعليمي درسگاهون ڀلي مارڪيٽ آهن. ڇوڪريون قابل پدمنيون، انگريزي اسڪولن جون ڪلچرل ڪونجون ۽ ڪڪڙيون ٿيون اچن ۽ سنڌڙي انب، بهترين فارمي ڪيلن، اڪيچار جوس پيئندڙ، وٽامن سان ڀرپور اعليٰ کاڌا کائيندڙ، پاليل ڏيلين ۽ بادشاهزادين وانگر ٿلندڙون آهن. مطلب ته وڃي ٿيا خير. هوندا نصيب ته اهڙي راڻي ملندي، جو راڻو چوويهه ڪلاڪ ڪاٺ ۾ هوندو ۽ ٻوڇا ۾ ٻورو هوندو.

ڪاليج ۾ منهنجو ان سلسلي ۾ آخري شڪار هوندو، ڇاڪاڻ ته آءٌ پنهنجي سر هيٺ ڇاٽايل نمونن جي ذريعي ڪافي ڀاڻ ڦوڙي چڪو آهيان، پر نااميدي ڪانسواءِ ڪجهه به نه مليو اٿم. ڪاليج ۾ پروگرام اٿم ته اليڪشنون لڙندس، جو ان بهاني سان ڇوڪرين سان ڳالهائڻ جو موقعو ملي ٿو. ڊبيٽن ۾ حصو وٺندس، جو اتي ڇوڪريون به حصو وٺن ٿيون ۽ اهڙن جلسن ۾ شريڪ به ٿين ٿيون ۽ انشاءَالله هميشه ڀرين پرائيز کٽي پنهنجي پبلسٽي ڪندس. جلسن جي اختتام تي ڇوڪرين کي گهر تائين ڇڏي به ايندس، جو ائين ڪرڻ سان به رابطو قائم ٿئي ٿو. اهڙيون ڪيئي حرڪتون ڪري پاڻکي سرخرو ڪندس.

ڪاليج ۾ داخلي کان اڳ، ٻهرين ردي اخبارن ۽ رسالن گڏ ڪرڻ وارن وٽ روزانو وڃڻ منهنجو ورد هوندو هو. اتي ڪيترن رسالن ۽ پراڻن ڪتابن تي ڇوڪرين جا سنڌن هٿ اکرن سان نالا، دستخط ۽ لاشعوريءَ جي عالم ۾ عجيب ۽ غريب جملا نظر مان گذريا. ڪٿين فون نمبر ۽ شعر مليا، جن ڪافي حوصلو وڌايو ۽ سهڻن اکرن تي پنهنجي خيالي رفيق حيات جو اندازو لڳايم ۽ تفصيلي معلومات ڪيڻ جي ڪوشش شروع ڪيم، پر افسوس جو ڪا خاص ڪاميابي ڪونه ٿي. پر شڪر جو ساڳئي وقت دنيا اڳيان خوار خراب نه ٿيس ۽ ڪنهنکي به خبر ڪانه پئجي سگهي ته پراڻا ڪاغذ ۽ ڪتاب ڏسڻ يا ڳولهڻ ۾ منهنجي نيت ڪهڙي هئي. ورنه ماڻهو ڪافي بدنام ۽ بڇڙو ڪن ها.

محبوبن جي بنگلن، سولرن ۽ فون نمبرن جي ته مون وٽ مڪمل ڊائري هوندي آهي، ڇاڪاڻ ته آءٌ ان خيال جو به آهيان ته جنهنجي ڪار يا بنگلو سهڻو يا فون تي آواز بلبل جهڙو مٺو هجي، ته پاڻ به نفس نفيس اهڙي ئي ڪا، 'مونا ليزا' ۽ ڇوڏهين جو چنڊ هوندي. ۽ اتي به ڪاميابي ڪونه ٿي، جو جنهنجي نه موٽرڪلي ڪار اٿم، نه فون ۽ نه وري بنگلو، جو رابطو قائم رکي سگهان. ان سلسلي ۾ ڪڏهن ڪڏهن ڏائڻ نما ڇمڙي جهڙي فلم ڪڇيءَ ۾ پنجي ويندي هئي ۽ ڪڏهن لالي چوڪيدار جون ٽڙيون. البت فون تي سريلا آواز ٻڌم. بهرحال نتيجو ٻڙي.

وري وڏن مائهن واري اسڪول (ڪالوينٽ) جي شروع يا ختم ٿيڻ وقت منهنجا اکين لامارا هوندا هئا، جيئن پتور بتيءَ تي. آتي احساس ڪمتريءَ منهنجي چپاهه پچي ڇڏي، جو سوچيم ته مون دال ڪائوءَ جي چڪين ڪائڻ وارين سان ڪهڙي سنگت ٿيندي. الهيءَ علائقي ۾ اچا قسمين قسمين گيسو دراز، اپريل ۽ انڪورن جي ول وانگر، ونگوڙيل وار ڏسي بس ئي ڪانه ڪئي هيم، ته اول درجي جي ليڊي لباس سان ملبوس ڪيتي 'موناليزائون'، 'ڪانٽنٽيڪمليون' ۽ 'ڪلوپٽرائون'، پنهنجي پوري آب تاب ۽ تجمل سان رونما ٿيون. سندن سهڻي جسم جي هر عضوي جي، انصاف سان پوري پوري نمائش ٿيئي ٿي ۽ ڪنهنکي به شڪايت جو موقعو نٿي ملي، بلڪ ڪين جوڙيندڙ جي ڪاريگريءَ جو داد بي اختيار ئي نڪتو.

آءٌ ان غلط فهميءَ ۾ مبتلا هوس، ته اهي شهزاديون مونڏانهن ڪون ٿيون ڏسن ۽ ڪا اک به ڪانه ٿي چنيءَ، ۾ هڪ دفعي اوچتو جائزو وٺندي معلوم ٿيو ته مونکان وڌيڪ، هو مونکي ڏسي رهيون هيون. فرق فقط هيءَ هو ته آءٌ کين احمق وانگر ڏسي رهيو هوس ۽ هو اهڙي نموني سان ڏسي رهيون هيون، جو مونکي خبر به نه پوي ۽ شڪار ٿيو مان ٿيان، ان ڪانسواءِ خوار خراب ٿيو مان ٿيان، ڇاڪاڻ جو هو ته پاڻکي بي خبريءَ جي عالم ۾ پيش ڪري رهيون، ۽ آءٌ وري ان سوچ ۾ هوس ته مونڏانهن انڪري ٿيون ڏسن، جو آءٌ کين تاڙڻ آيو آهيان. ان الزام ۾ شايد هو منهنجي

هڏرائڻ جا انتظام ٿيون ڪن.

وارن جي اسٽائيلن، بدني بناوت، لباس جي جدت، ناز ۽ نزاڪت کان علاوه پوڊرڪلان، سينٽن، عجيب ۽ غريب ميڪاپ وغيره جي خوشبوئن، منهنجي لڪ جا سڀ پردا خشڪ ڪري، ڪين هميشه جي لاءِ پاڪ ۽ صاف ڪري ڇڏيا ۽ مٽي ۾ پيل گهاٽي جي پيئل نج چامڙي جي تيل جي ڏپ کي خوشبوءِ ۾ تبديل ڪري ڇڏيائون. بهرحال هتي به ڪجهه حاصل ڪونه ٿيو، ڇو جو اهڙين باڪمال باد شهزادين لاءِ مون وٽ نه اعليٰ بنگلا آهن ۽ نه اعليٰ ساز و سامان، پيو ته اهن سان عشق ڪرڻ به مونکي نه پئي آيو. هنن جي عشق جو نمونو جديد ترين ۽ منهنجو قديم ترين، سو به مڪمل نه، ته پوءِ ڪٿي ٿو سلسلو هلي.

مون پاڻکي 'ليڊيز ٽيلرز' وٽ به پيش ڪيو. درزيءَ وٽ منهنجي اها پيشڪش عارضي ۽ بنا ڪنهن مالي معاوضي وٺڻ جي هئي. مقصد فقط هڪ هو ته محبوبن جي لچڪيدار ۽ سهڻي جسم جي پابوسات جي ماپ وٺڻ ۽ ويجهي زيارت ڪرڻ جو موقعو ملندو، ڇاڪاڻ ته آءٌ سمجهندو آهيان ته اهي مشينون هلائڻ وارا ۽ ڪاڇا ڪڇي ۾ وجهڻ وارا، ديوتن ۾ آهن. پهرين زالون هٿ جا ٺوپا ڏئي ڪپڙا پائينديون هيون، پوءِ گهر ۾ خود مشين تي سبنديون هيون، يا پاڙيسري عورتن کي سبڻ لاءِ ڏينديون هيون، جيئن غير ۽ نامحرم مرد، سندن ڪپڙي کي هٿ به نه لائي. هاڻي ته ملڪ ٿيو منصور، 'ڪهي کهندي کيترا' جي مصداق، ڪوجهي ڪاري، سنڌي تنڌي سڀ ڪا درزيءَ وٽ پهچي بيٺي آهي.

ڊاڪٽرن وٽ مريض جي حالت ۾ بدن غير صحتمند، ۽ بي جان پيش ٿيندو آهي، پر ليڊيز ٽيلر ماسٽر وٽ عورتن جو چست، چوبنو ۽ صحتمند جسم پيش ٿو ٿئي، انهن ٿو پيش ٿئي، جيئن ڪنهن لٽل وزير کي تمغو پيش ٿئي. بهرحال منهنجو اصل مقصد ۽ ارادي کان 'ماسٽر جي' واقف ٿي ويو ۽ مونکي تُرت جواب ڏئي ڇڏيائين. ڀلا هو ڪٿي ٿو هرويرو پنهنجي دڪان تي رقيب پيدا ڪري، سو به مون جهڙو رقيب، جو گراهڪ جي شڪل سهڻي

هجي ته، هوءَ پيرن تي به ڪري پوي.

ڪلچرل شو ڏسي ارادو ڪيم ته ڪنهن 'ڇم ڇم' واري ڏوليءَ سان ملي کين پيشڪش ڪيان ته اُهي ٻاڪي بنا ڪنهن اجوري وٺڻ جي، پسنديده رقاصه جي پيرن ۾ گهنگهرو، بذات خود ٻڌڻ جا فرائض انجام ڏيڻ لاءِ تيار آهيان. ڇاڪاڻ ته صنف نازڪ جا پير منهنجي وڏي ڪمزوري آهي. پيشڪش ڪيم، پر ڪجهه لوڪ جي لڄائي کان مرعوب ٿي، مذاق جي نموني ۾ اڻ سڌيءَ طرح، ڇاڪاڻ ته چوندا آهن ته آواز خلق، نقاره خدا است. تنهنڪري عوام جو به خيال رکڻو آهي ۽ منهنجو خوامخواه ايترو جلد ذالو بد ڪرائڻو ڪونهي. منهنجي اڻ سڌي پيشڪش پوڻو ته، هاريوءَ ڇيءَ جو پهريون ۽ آخري انٽرويو 'خالصاحب ۽ بڙي بي' وٽ ٿيو، ۽ هن ڪلي، هان ڪارائي اڙڪائي ڇڏيو ۽ منهنجي حسرت دل ٿي دل ۾ رهجي وئي.

رقاصائن جا پير هڪ ته اڇا جهڙا ڪير، پيو پنڪ پاليشيون ۽ ٿيون جرڪندڙ نهن. منهنجي ته تباهي آڻي ڇڏيندا آهن ۽ دل ٿي دل ۾ چوندو آهيان ته: اهي پير جيڪي اسٽيج تي زور سان ڇٽڪايا ٿا وڃن. سي ته شل منهنجي سيني تي لڳن ۽ انهن پيرن ۾ گهنگرو ٻڌڻ ۽ ڇوڙڻ جي سعادت ڪا مونکي نصيب ٿئي. رقاصائن کان علاوه ڪلچرل شوئن ۾ جيڪي پيون سهڻيون ليڊيز آرٽسٽ هونديون آهن. انهن لاءِ به اُءَ دل ٿي دل ۾ مطالبو ڪندو آهيان ته چمپلڙي هيٺ لاهي اسٽيج تي چڙهن ته پيرن جي سونهن ۽ سوجهري کان مستفيض ٿيان.

پيرن واري ڪمزوريءَ جي ڪري ڪيترا دفعا ڪراچيءَ به پنڌ ڪيو اٿم ۽ بوٽن جي دڪانن تي به 'تاڻڪ جهانڪ' ڪئي اٿم ڇاڪاڻ جو انهن دڪانن ٿي شايد 'ڊين ايجرس' جي گراهڪيءَ جو ٺيڪو کنيو آهي، جو جڏهن وڃ ته ڪيئي ڪونجون ۽ ڪيڪيئون وٽ يڪڙ ۾ لڳيون پيون هونديون آهن. مان پڻ پاسي ڪنڊ تي منهنجي جتي خريدڻ جي بهاني اصلي مقصد يعني پيرن جي زيارت ڪندو هوس. پر لطف جيڪو جوتو پارائيندڙ وٺي رهيو هو، اهڙو

لطف مون نه ٿي ورتو. دل ته چيو ٿئي ته جيڪر ان ٽڪڙي جتيءَ جو ڀاڻائو ٿئجي، پر بيوس هوس. بهرحال اتي به سئنڊل ۽ نازڪ چمپل پارائڻ لاءِ پالڪي پيش ڪير، پر اتان به جواب مليو ته. جاءِ خالي ڪانهي.

اڄ آچر جي ڏينهن ٿي وري بوٽن جا شوڪيس ڏسي تصورات جي دنيا ۾ محو ٿي ويندو هوس، 'فلاڻو چمپل، پوري پير تي ڪهڙو نه لڳندو هوندو.'

درزيءَ ۽ بوٽن واري ڪان علاوه، ان سلسلي ۾ ڊاڪٽر ۽ خاص ڪري اسپيشلسٽ ڊاڪٽرن تي به رشڪ ايندو اٿم. ڇاڪاڻ جو اهي اسپيشلسٽ، وزٽ به اسپيشل ۽ نازڪ مريضن کي ڏين ۽ زڪام ۽ کنگهه تي به ڪوڙا سوڙا اوزار ڪڍي، ٻانهن ۾ رڳون ڏسي، نبضن ڏسڻ ۽ ڦڦڙن جي چڪاس ڪرڻ جي بهاني بدن کي ڇهي خوب لطف اندوز ٿا ٿين. ظلم ته اهو آهي ته هڪ اهڙا مزا وٺن، ٻيو وري ڳالهه پڇيون فيون به، خبر نه آهي اهو ڪٿان جو انصاف آهي. درحقيقت صنفِ نازڪ جي جوان جسم کي ڇهڻ بعد، ڪين الٽو ڪجهه ادا ڪرڻ گهرجي. پر خير وقت ضرور ايندو، جڏهن اسانجون آهون ڪالئن حساب ڪتاب وٺنديون. ڇاڪاڻ ته اسان ڊاڪٽر، سو به اسپيشلسٽ ته ٿي ڪونه ٿا سگهون. پر پنهنجي وس آهي پيٽ ۾ پاراتو، سا ضرور وجهي هٽي هنڌ ڪندي. ڇاڪاڻ اها پيٽ ماري ٻا ڪاري.

ڪراچيءَ جي بوري بازار جي ڇهري ڇهل پهل ڏسي چوندو هوس ته ڪو چوڙين جو دُڪان کولجي ۽ صنفِ نازڪ جي نازڪ ڪرائين سان هٿ ڇراند ڪجي، من ڪڏهن ٻيپور کي اوچتو ٻاهه لڳي پوي. ان سلسلي ۾ جنرل اسٽور ۽ ڪلاٿ اسٽور وارا ٻه روزانو سهڻيون شڪليون ڏسيو، سهڻا آواز ٻڌيو لڙيو پون. جيڪو ڏس ته ڳالهه ڪنٽول ۽ صحتمند ٿيو لڳندو. پلا ڪدڪد چو نه ٿين. جڏهن هروقت مفت ماه جبينن جي زيارت ۽ گفتگو ٿيندي هجي. سٺي صحت لاءِ چون ٿا ته اهو جديد نسخو آهي. انهن دڪانن ۽ اسٽورن جي خبر ورتم، معلوم ٿيو ته پڳڙين لاءِ ۽ سال لاءِ هزارين ڪپن. انهيءَ

ڪري انهن لاءِ سوچ ئي ڇڏي ڏني.

مادرن حجم جي دُڪان تي به ڏاڙل ٿيس، جو هڪ دفعي ڏٺم ته ٻه چار ڇيڪريون ڇوڪريون، پنهنجن ڳلن تي ٽڌڙا کڻائيندڙ ٻڪني وارن کي جهٽڪو ڏيندڙيون، هڪ هيئر ڊريسر جي دُڪان تان لٿيون. مون انهيءَ ڪري اهو ڌنڌو به شروع ڪيو ۽ وار ڪٽڻ ۽ ڪرلي ڪرڻ به ماهر، پر بدقسمتيءَ سان هڪ دُڪان جو سيٺ ۽ ٻئي دڪان جو هيئر ڊريسر، سهڻي ڇوڪرين جي ويجهو ٻئي کي اچڻ ئي نه ڏيندا هئا ۽ انهن جا وار پاڻ ڪٽيندا هئا. منهنجي نصيبن ۾ فقط جوئن وارا وار هوندا هئا.

رفيقِ حيات لاءِ منهنجون پسنديده صفتون به نراليون آهن. انهن ڪنهن سان ڪٿا اتفاق به نه ڪندا هوندا، پر هيءَ ته ذاتي مسئلو آهي ۽ هن سلسلي ۾ هر ڪنهن کي مڪمل آزادي ۽ خودمختياري آهي. منهنجي ڪنوار جو سرو قد هجي، سهڻو ماپيل سانچي وانگر گهڙيل ڏئيل بدن هجي، هٿ پير بمع آڱريون ڊگهيون هجن. ننهن گول نه، پر ڊگها ۽ نوڪدار هجن. بدن جي چمڙي خاص ڪري منهن جي لسي، ملائم ۽ چيڪي هجي، هو جڏهن ڦوهه جواني ۾ هجي، شباب ڦاٽندو ۽ ڦولاريو هجي، ته ان جو اظهار ڪهڙو نه ته ٻه. فقط هڪ اڌ موهيڙي سان ضرور ٿئي. ڳل تي ننڍڙو ڪارو تر هجي، کاڏيءَ ۾ چُنڪهه هجي، وار ڪارا ۽ ڊگها هجن ۽ اکيون نيريون هجن، رنگ بلڪل صاف هجي، پيلاڻ تي اچو نه، پر ڳاڙهاڻ ۽ لالائيءَ تي مائل هجي، صحت سٺي هجي. آواز سنهو ۽ ريڊيائي هجي، ٿورو نڪ مان آواز نڪري ته به چڱو. طوطي واري نڪ جو آءٌ قائل ڪونه آهيان. پينو نڪ يا صفا ڊگهو نڪ نه، بلڪ پورو سارو هجي. اک ڇيروي هجي ۽ چپ سنها هجن، وات ننڍڙو هجي ۽ ڳچي ڊگهي هجي. بدن، ٻانهون، ٽنگون ۽ وڏيون وغيره گول هجن. چپلهه 'رضيه سلطانه' نما هجي.

پير خاص ڪري عمدا هجن. اهي ڊگها، اڇا ڳاڙها، پربل، ڳرل ۽ ڊگهي آڱرين سان سلجهيا هجن. جڏهن چمپل يا سئنڊل ۾ پيل هجن ته ڪوئي انهن ڏيکارجي، جيئن ڏاڙهونءَ جا داڻا ڳنيل

هوندا آهن. سخت، ڦٽيل يا ڪرنڊ ڇميل ڪرڻ ڪان مونکي سخت نفرت آهي.

منهنجي منتخب وصفن واري حوا جي ذيءَ ۾ نزاڪت ته ضرور هوندي. ڇاڪاڻ ته خدا جڏهن حسن ڏيندو آهي، ته نزاڪت پاڻ سرانئو اچي ويندي آهي، ٻيو ته آءٌ وري پنهنجي سر، ڪنوار اَن مڪڙيءَ کي ڪرڻ جو قائل آهيان، جا صحيح معنيٰ ۾ اڇا مکڙي ۽ ڪنوار ٻولي هجي، انهيءَ ڪري اهڙيءَ الهڙ جوانيءَ ۾ نزاڪت نه هوندي ته ٻيو ڇا هوندو.

آءٌ ڇال جو به مداح آهيان. اهو ته يقين آهي ته مذڪور وصفن واريءَ جي ڇال به شهزادين جهڙي اعليٰ درجي واري هوندي. ٽور عمر آهر اهڙي هجي، جو واجهائيندڙ قدم قدم تي سجدو ڪرڻ ۽ نثار ٿيڻ لاءِ تيار هجن.

منهنجي رفيقِ حيات اخلاق جي اعليٰ ۽ بلند هئڻ سان گڏ ڪجهه ڇاولي، چالاڪ، چنچل، چيڪري، داناءُ، دانشور چتر زبان ۽ ڪل مک به ضرور هجي. ڇاڪاڻ ته موٽو، منجهيل، ڪند ذهن، ڪُڄ بحث، ملول، مغموم، زود رنج ۽ هٺيلي ته منهنجي لاءِ ماڪهين مٿي جو سور ۽ وبال ٿي ويندي، جو طبيعتن ۾ سخت تضاد ٿي پوندو.

آءٌ ان خيال جو آهيان ته دنيا جي ڌاڌن، ڪمن ڪارين، زميدارين ۾ جيڪڏهن ڇوليءَ ناٿين ڇور به هججي، تڏهن به گهر جو سکون ۽ مُرڪ سڀ مسئلا في الحال حل ڪيو ڇڏي. ازدواجي زندگي خوشگوار تڏهن ٿيندي، جڏهن وقتن تي علمي، عقلي، ادبي ۽ عشقي خيالات جي ڏي وٺ به ٿيندي رهي. اها ڏي وٺ يا ڇيڙڇاڙ مسلسل هجي ۽ خلوصِ دل ۽ خنده پيشانيءَ سان ٿئي.

هاڻي اهڙي رفيقِ حيات ملي سو ملي ڪٿان؟ اخبارون پڙهي تعجب ٿو ٿئي، ته ماڻهن کي ڪو علاوالدين جو چراغ آهي جو مٽ پڪڙن تي سلڇڻيون، سهڻيون، الهڙ نازنينون تڪڙيو وڃن. ڪو ڪٿو ڦڪو ڪارائي ڪنيو وڃي ته ڪو سڪڻا ’سبز باغ‘ ڏيکاريو ڏنيو وڃي، اسين ته پيا وات جا پلاءِ پچايون. سچ چوندا آهن ته ڪٿي

چور سچا نه ڪتي ڍير سچا. آءٌ نه جنهن تي ٿو هٿ رکان، دوست احباب No Objection Certificate اعتراض ناهي جو سرٽيفڪيٽ، ڏيڻ کان صاف صاف انڪار ڪيو ڇڏين. ڪو نه ڪو دوست، ڪڏهن نه ڪڏهن مان ڪو نه ڪو عيب ضرور ڪڍيو ڇڏي. هاڻي وڃان ڪهڙي طرف.

نيٺ سوچيم ته طوائفون ۽ رقاصائون به ته وڏن خاندانن ۾ ڪيترن مردن جي رفيق حيات هجڻ جا فرائض سرانجام ڏئي رهيون آهن. انهن مڙسن به ته ڏسي وائسي ڪوهه ۾ ٽپو ڏنو هوندو، تنهن ڪري ڪنهن به نه ڇيو، باقي آءٌ جنهن تي هٿ رکان ته ان کي ڪو نه ڪو، ڪنهن نه ڪنهن کي، ڪنهن نه ڪنهن سان منسوب ڪيو ڇڏي.

خبر نه آهي يا ته دوستن جي دشمني آهي يا نادانيءَ، ۽ جي نه ته منهنجي ڪوتاهه نظري آهي ۽ ارادي جي پختگي ڪانهي. سوچيم ته انهن دوستن ڪانسواءِ چاڙهو ڪونهي ۽ جي سندن صلاح سان شادي نه ڪيم ته عمر ساري اسانجي جوڙي کي ڏسي، منهنجي سامهون نه تڏهن به پاڻ ۾ منهنجي ۽ منهنجي رفيق حيات جي باري ۾ سس ٻس ضرور ڪندا ۽ اها سس - ٻس مون جهڙي جذباتيءَ کي زهر کان به بري لڳندي. چاڪاڻ ته آءٌ صاف گوئي ۽ نيڪ نيتيءَ جو قائل آهيان. انهيءَ ڪري هرهنڌان ناڪام ۽ نامراد ٿي، اڄ ۾ ڇڏيل پڙهائي شروع ڪيم، ۽ خدا جي فضل ۽ ڪرم سان ڪاليج تائين پهتو آهيان. پڪ اٿم ته هتي ضرور ڪامياب ٿيندس، رفيق حيات کي پائڻ جي خواهش هتي ضرور پوري ٿيندي، ۽ خدا دوستن کي سلامت رکي جو آهي پنهنجي 'افواهن جي فيڪٽريءَ' ۾ افواهون نه تيار ڪن، نه نه هتان به ....

ظفر حسن

خوش نصيب بد نصيب

آءٌ هڪ امير ماڻهو آهيان. زميندار به آهيان ته وڏيرو به. اسيمبليءَ جو ميمبر به ٿيندو رهندو آهيان. شوقين به آهيان ته عياش به. 'ٻنهي' قسمن جو شڪاري آهيان. لکن جا قرض اٿم ته ڪارخاني جا 'ليسن' به اٿم، جي هر سند ۾ وڪڻبو لک ڪمايو وٺان. مطلب ته مون ۾ ڪا اهڙي عادت ڪانهي، جا هڪ سنڌي وڏيري ۽ زميندار ۾ نه هجي. پر تڏهن به مان هڪ عام سنڌي زميندار وانگر نه آهيان. مون ۾ ۽ هنن ۾ رڳو هڪڙو فرق آهي. مونکي سنڌ ۽ سنڌي ٻوليءَ جي مسئلن جي ٿوري گهڻي پروڙ آهي ۽ دل ۾ احساس به اٿم، ته سنڌ تي ڏکيو ۾ ڏکيو وقت آهي، جي اسان هاڻي اکيون نه پٽيون ۽ ڪجهه به نه ڪيوسين ته اسين فنا ٿي وينداسون. اسانجي ٻولي ۽ ثقافت کي ڌاري ٻولي ۽ ثقافت جي وڏي مڇي ننڍيءَ مڇي وانگر ڳڙڪائي ويندي. اهوئي سبب آهي، جو منهنجي طرفان ڪم شروع آهي. اڃا ته آءٌ هڪڙو آهيان، ٻه يار دوست اٿم مون کان به موچارا، انهن کي به مون تيار ڪرڻ شروع ڪيو آهي. اهي به مون وانگر عياش ۽ خودغرض آهن، رڳو پنهنجي ميمبريءَ جي سيٽ پڪي ڪرڻ ٿا گهرن. باقي مسئلا وڃي پون کڏ ۾. پر ڪهڙا به آهن، آهن ته سنڌي. مون انهن کي سمجهائڻ شروع ڪيو آهي. اميد ته قصي کي سمجهي ويندا.

مون پنهنجي منصوبي مطابق ڪم شروع ڪري ڇڏيو آهي. اڄ هڪڙي رسالي جي ايڊيٽر کي گهرايو اٿم. هو مون وٽ ڏهين بجي پهچڻ وارو آهي. مونکي پڪ آهي ته هو ٺيڪ وقت تي پهچندو. وقت جي پابندي ڪاميابيءَ جي ڪنجي آهي. پهرين ته مونکي

وقت جو احساس ٿي ڪونه هوندو هو. ڪنهنکي وقت ڏيندو هوس ته وقت تي پهچڻ ته ٿيو، مر ڳوڻي وسري ويندو هو. پر هاڻي مجال آهي جو اٿين ٿڏي، اهو سوڻ پڻ قومن سان گڏ رهي سگهيو آهي.

گهنٽيءَ جو آواز اچي ٿو. شايد هو اچي ويو آهي. نوڪر ايڊيٽر جو نالو وٺي مونکي هنجي اچڻ جو ٻڌائي ٿو ۽ آءٌ کيس اندر وٺي اچڻ لاءِ چوان ٿو.

اهو ايڊيٽر هڪ سنڌي ليکڪ آهي. ڪهاڻيون لکندو آهي. چون ٿا ته سٺيون ڪهاڻيون لکندو آهي. مون سندس ايڪڙ ٻيڪڙ ڪهاڻيون پڙهيون آهن، سي به ياد ڪونهن. اسانکي پنهنجون بيڪاريءَ واريون مصروفيتون اڙيون آهن، جو وقت ئي ڪونه ٿو ملي. بس اهتري خبر اٿم ته هي ايڊيٽر هڪ پڙهيل ڳڙهيل نوجوان آهي. منجهس نه فقط جوش ۽ جذبو آهي، پر ڪم ڪرڻ جي لڳن به اٿس. سنڌي ٻوليءَ جي خدمت سندس زندگيءَ جو مقصد آهي. جڏهن ٻه ٻيون پيرو مونسان مليو هو ته ڏاڍي عجيب ڳالهه ڪئي هئائين. چيو هئائين ته: 'سنڌي ٻوليءَ جي خدمت ۾ به منهنجي غود غرضي لڪل آهي. اڄڪلهه جي سنڌي ٻولي غريب آهي ته آءٌ به غريب آهيان، پر جڏهن سنڌي ٻولي شاهوڪار ٿيندي، ان ۾ هر موضوع تي هزارين ڪتاب نڪرندا ۽ سنڌ جا اسي لک ماڻهن ۾ ڪنهن ڪتاب جون هزار ڪاپيون نه بلڪ لک ڪاپين جو وڪرو ٿيندو، ته پوءِ آءٌ به امير ٿي ويندس. اها ئي ڳالهه آهي ته اٿين تيغ ڪان ٻهرين آءٌ بکون ڪاٽي مري وڃان.' واقعي هو بکون ڪاٽي پنهنجي پارن ٻچن کي تڪليف ۾ وجهي رسالو ڪڍي ٿو، جاڪاڻ جو ڪنهن سنڌي ادبي رسالي مان ڪمائڻ ته ٿيو، پر مور پئسا ڪڍڻ به وڏي ڳالهه آهي، پر تڏهن به هنکي سٺي وقت جو انتظار آهي. هو اچي ٿو ۽ آءٌ اٿي سندس آڌر ڀاءُ ڪريان ٿو. آءٌ هنکي صوفي تي ويهڻ لاءِ چوان ٿو. ڪو وقت هوندو هو ته آءٌ اهڙن ليکڪن ۽ شاعرن کي بيڪار بلڪ واهيات سمجهندو هوس ۽ هنن سان ڳالهائڻ به شان کان گهٽ سمجهندو هوس، ۽ سچ ته اهو آهي ته سون لاءِ تپيدار ۽ صوبيدار ئي سڀڪجهه هئا، پر هاڻي اکيون کليون اٿم ۽ احساس ٿيو اٿم ته

اسانجي ٻوليءَ ۽ ثقافت جا رکوالا آهي ليکڪ ۽ فنڪار ئي آهن. اسان ته ميمبرين ۾ ليسنس تي سنڌ جا سودا ڪيو وڃون، پر هي ٻڙس ڦاهيءَ جي تختي تي پهچي به پنهنجي ڳالهه تان نٽا اهن. انهن جي ئي تحرير آهي جنهن ملڪ ۾ سجاڳي آندي آهي. اهائي ڳالهه آهي جو آءٌ هاڻي انهن جي اهڙي عزت ڪريان ٿو ۽ ڪين انين بيهي ملان ٿو.

مان ايڊيٽر سان خيرعافيت ڪريان ٿو. هو ڳالهين ڪندي منهنجي اڳيان اخبار کولي ٿو ۽ منهنجو ڌيان اخبار جي هڪ خبر ڏانهن ڇڪائي ٿو. اخبار ۾ انهن ڪتابن جي لسٽ ڇپي آهي، جن کي انعام ڏنا ويا آهن. انهيءَ لسٽ ۾ ڪنهن به سنڌي ڪتاب جو نالو ڪونهي. آءٌ کانئس پڇان ٿو، ”ڇا سنڌيءَ ۾ ڪو به اهڙو سٺو ڪتاب نه ڇپيو آهي جنهن تي انعام ملي سگهي.“ آءٌ دل ئي دل ۾ سوچيان ٿو ته سنڌي ليکڪ ڪو سٺو ڪتاب ته لکي نٿا سگهن باقي هرڪو ادب جي خدمت ڪرڻ تي سندرو ٻڌو ويٺو آهي. ۽ شڪايتون تنهن ڪانسواءِ پيا ڪن.

”نه سائين، اها ڳالهه ڪانهي. پر سنڌي ڪتابن تي انعام رکيل ئي ڪونهي.“ هو چوي ٿو.

اهو ٻڌي مان اچرج ۾ پنجي وڃان ٿو، ۽ نه فقط سنڌي ليکڪن جي باري ۾ غلط تاثر قائم ڪرڻ تي دل ئي دل ۾ ڦڪو ٿيان ٿو، پر سنڌي سياستدان جي حيثيت سان اها به خبر ڪانه اٿم ته سنڌي ڪتابن تي انعام ئي ڪونه ڏين.

”اٿين ته ڏالي ماتر سرڪار مجبور ٿي انعام ڏيڻ شروع ڪيو آهي، پر ڪمال آهي ته بئنڪن ۽ ڪارخانيدارن به انعام ورهائڻ شروع ڪيا آهن. پر سنڌيءَ ٻوليءَ کي انهن به نظرانداز ڪري ڇڏيو آهي.“ هو وضاحت ڪندي پنهنجي ڳالهائڻ جو سلسلو جاري رکي ٿو. ”بئنڪن ۾ ڪارخانيدارن کان سنڌي ڪتابن کي انعام ڏيارڻ ڪا ڏکي ڳالهه ڪانهي. اسانجي شاهوڪار سنڌين جا انهن بئنڪن ۾ اڪائونٽ آهن، هو بئنڪ وارن تي زور آڻي انعام ڏياري سگهن ٿا، ۽ جي بئنڪ وارا انڪار ڪن ته مهم هلائي سنڌين جا

انهن بئنڪن مان اڪائونٽ ڪيرائي ڇڏجن. پوءِ ڏسو ته ڪيئن ٽاٽا بئنڪ وارا به سنڌي ڪتابن کي انعام ڏين."

"پر ڪارخانيدارن جو ڇا ٿيندو؟"

"ڪارخانيدار به سڌا ٿي ويندا. هڪڙو ڪارخانيدار جيڪو ڪتابن تي انعام ڏئي ٿو، تنهنجو ڪپڙو سنڌ ۾ به گهڻو وڪامي ٿو، سندس هڪ وڏو ڪمپني به آهي. اسين اهو ڪپڙو وٺڻ ڇڏي ڏيون ۽ ويمي ڪمپنيءَ کان ويما نه ڪرايون، ته ڏسو ته ڪيئن نه پوءِ هو به سنڌي ڪتابن تي انعام ٿو ڏي."

آءٌ سندس اهي ڳالهيون ٻڌي حيران ٿيان ٿو. مونکي به جوش اچي ٿو وڃي 'ڇا اسين سنڌي اهڙا وڏا آهيون، جو پنهنجي ادب کي ائين وساري ويٺا آهيون.' آءٌ اهو سوچيندي ڪمرس چوان ٿو، "ٻڌو، جيسين اسين اها مهم هلايون ۽ سنڌي ڪتابن کي سندن جائز حق وٺي ڏيون، تيسين توهان منهنجي پاران انعام جو اعلان ڪري ڇڏيو. آءٌ في الحال پنهنجي پاران ٻه هزار رپيا هر سال هڪ بهترين سنڌي ڪتاب تي ڏيندس. توهان فڪر نه ڪريو، ٻه ٽي دوست ٻيا به گڏجي ويا ته انعام ڏهن هزارن تائين به ڪري ڇڏينداسون."

هنجو منهن اهو ٻڌي ٻهڪڻ لڳي ٿو ۽ خوشيءَ ضبط ڪندي چوڻ لڳي ٿو، "ته سائين، پوءِ هيئن ڪريو. ٻه هزار هڪ ڪتاب تي ڏيڻ بدران، هڪ هزار بهترين تخليقي ڪتاب ۽ هڪ هزار بهترين تحقيقي ڪتاب تي ڏيو. ۽ پوءِ جڏهن ڏهه هزار انعام ڪري سگهو، ته پوءِ اهي پنجين پنجين هزارين جا انعام ڪري ڇڏجو."

هو بي انتها خوش نظر اچي رهيو آهي. ڀانءِ به ليکڪ آهي شايد ڪيس ٿي انعام جي توقع هجي. مونکي هڪڙو خيال اچي ٿو ۽ پڇي ٿو ويهانس، "اوهان به ته ليکڪ آهيو، ٿي سگهي ٿو هن سال اوهانجي ئي ڪتاب تي انعام ملي، جي هن سال نه ته ايندڙ سال ٿي سگهي، ڪيئن؟" منهنجي لهجي جي طنز تي هو سمجهي ٿو وٺي.

"نه سائين، هينئر ته، مونکي اهو به ياد نه رهيو هو ته آءٌ به ڪو ليکڪ آهيان. مونکي انعام جي لالچ ڪانهي، جڏهن اوهان

اهي انعام واقعي ڏيڻ لاءِ تيار آهيو، ته آءٌ اوهانکي لکي ٿو ڏيان ته جهستائين آءٌ جيئرو هوندس، تيستائين آءٌ انعام ڪونه وٺندس. توهان پنهنجو وعدو پاڙجو، آءٌ پنهنجو."

آءٌ اهو جواب ٻڌي حيران ٿيان ٿو. ڇا هو واقعي اهڙو بي غرض آهي. آءٌ سوچڻ لڳان ٿو. مونکي ته هميشه ڪوبه ڪم ڪرڻ مهل پنهنجو مفاد اڳ رهيو آهي. پر هي شخص رڳو انهيءَ ۾ خوش آهي ته ٻلي ٻين ليکڪن کي فائدو ملي. واقعي هي عجيب شخص آهي.

ڪجهه دير خاموشي رهي ٿي. آءٌ مطلب جي ڳالهه تي اچان ٿو، نه فقط خاموشي پر هنجو تجسس به ٽوڙيان ٿو. اوهان حساب لڳايو، پريس تي ڪيترو خرچ ايندو؟"

هو يڪدم پنهنجو بريف ڪيس کولي، ڪي ڪاغذ ڪڍي مونڏانهن وڌائي ٿو. آءٌ ڪاغذ وٺڻ بدران ٿي کيس چوان ٿو، "توهان ئي ٻڌايو ڪل ڪيترو خرچ ايندو."

"هڪ ننڍي پريس کي لڳائڻ لاءِ گهٽ ۾ گهٽ ڏهه هزار کپندا."

ايتري ۾ نوڪر چانهه کڻي اچي ٿو ۽ اسانجي ڳالهائڻ جو سلسلو ٽٽي پئي ٿو. آءٌ اٿان ٿو ۽ ميز تان چيڪ بڪ کڻان ٿو ۽ ڪيس رقم لکي ڏيان ٿو. هو چيڪ وٺي ٿو ۽ هنجا هٿ ڏڪڻ لڳن ٿا، ۽ هو هڪڙو دفعو. رقم پڙهي ٿو، هنکي اعتبار ئي نٿو اچي ته ڪو سنڌي وڏيرو، اهڙي ڪم لاءِ ڏهه هزار رپيا ڏئي سگهي ٿو. هو ايترو ته حيران آهي، جو ڪجهه ڳالهائڻ چاهي ٿو، پر ڳالهائي نٿو سگهي. ڪجهه لفظ هنجي چپن تي اچي موٽي وڃن ٿا، وري هٿ ڪري ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. "سائين، هي، هي سب رپيا پريس لاءِ ٿا ڏيو!" هو مَس مَس جملو پورو ڪري ٿو.

آءٌ سندس گهٻراهٽ ڏسي لطف اندوز ٿو ٿيان. "ها توهان پريس هڻو، رسالا ڪڍو، ڪتاب ڇپرايو، منهنجو پريس سان ڪو تعلق نه هوندو. جي توهان پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ٿيا ته مونکي خوشي ٿيندي پر هڪڙي ڳالهه ٻڌو، جڏهن سنڌي ماڻهن کي پڙهڻ

جو چاهه ڪولهي ته اوهان سنڌي ڪتاب ۽ رسالا وٺندو ڪيئن، فائدو ڪيئن ڪمائيندو؟"

هو مرڪ آڻيندي چئي ٿو، "سائين معاف ڪجو، آءٌ اوهانجي راءِ سان متفق ناهيان. اوهانجي راءِ صحيح ڪانهي. اسان سنڌي پڙهندڙن کي ڏنو ئي ڇا آهي. هڪ ٻه سرڪاري رسالا، ٽي چار پارٽيبازيءَ جون شڪار اخبارون، ۽ سال ۾ اٺ ڏهه ڪتاب، بيو ڇا؟ اسان پڙهندڙن کي پنهنجي پسند مطابق ڪتابن چونڊڻ جو موقعو ئي ڪٿي ڏنو آهي. اسين ته هڪ رسالو ۽ ٻه ڪتاب ڪڍي چئون ٿا، پيلي سنڌيءَ ۾ اٿو، سو زوري وٺو، وٺي ها نه وٺيو". اسانجو امير طبقو ڪتاب وٺي ڪونه. غريب طبقي وٽ اترو پئسو ڪونهي جو بيڪار اخبارون ۽ رسالا وٺي. سائين توهان ئي ٻڌايو ته هو سنڌي اخبار جي قيمت ۾ ٻي ٻوليءَ جي اخبار ڇو نه وٺي، جنهن ۾ گهڻيون خبرون، تصويرون ۽ دلچسپ ڳالهيون هونديون آهن. پر جي هو سنڌي اخبار وٺي ته هنکي رڳو هڪ ٻئي لاءِ ڇپيل گاريون ٽيون نظر اچن، خبرون اڌ گابريون، مضمونن ۾ رڳو لفظن جو ذخيرو، سنڌ جي مسئلن ڏانهن ڌيان ئي نه. هالي سائين، اوهان ٻڌايو ته هڪ غريب سنڌي، جيڪو رڳو هڪ اخبار وٺڻ جي حيثيت رکي ٿو، هو سنڌي اخبار ڇو وٺي. اها قرباني به غريب ڇو ڏي. اوهان ته سنڌيءَ ۽ ٻيون اخبارون به وٺي سگهو ٿا ۽ انهين تسڪين حاصل ڪري ٿا. پر هو غريب پنڌرهن منٽن ۾ سڄي اخبار پڙهي، پوءِ ڇا ڪري ۽ رسالا به اهين آهن، هڪ سرڪاري رسالو ٿلهو موچارو نڪري ٿو، پر مجال آهي، جو وقت تي نڪري. باقي پيا پنهنجي سر ڪتابي سلسلا ڪڍيو ٻڙهي پيا خدمت ڪن. اتي به اها ساڳي اخبار واري ڪيفيت آهي. ٻين ٻولين جا رسالا سستا، سهڻا، باتصوير ۽ وقت تي نڪرن ۽ اسانجا رسالا خشڪ، مهانگا ۽ بي وقت نڪرن، پوءِ پلا ڪٿان وڪرو ٿيندو. تنهنڪانسواءِ پڙهڻ به هڪڙي عادت آهي، جڏهن عام سنڌي پڙهندڙ ٻين ٻولين جا رسالا پڙهي ٿو ته هنکي انهن جي عادت ٿيو وڃي ۽ آهو پڙهندڙ، اسين سنڌي ڪتابن وارا هميشه لاءِ وڃائي ٿا ڇڏيون. اهائي ڳالهه آهي جو رسالن ۽ اخبارن

جي اشاعت وڌڻ بدران گهٽبي ٿي وڃي. اسانکي ٻارن مارڪيٽ ۾ هر موضوع تي سنڌي ڪتابن جو ذخيرو آڻڻ گهرجي، پڙهندڙ کي پنهنجي پسند جي چونڊ ڪرڻ ڏجي، ائين هنکي سنڌي پڙهڻ جو عادي بڻائجي. پوءِ ڏسو ته ڪيئن لکا سنڌي ڪتاب ۽ اخبارون وڪامن.'
هو مسلسل ڳالهائي رهيو هو ۽ آءٌ هنجون ڳالهيون ٻڌي رهيو هوس. هنجون اهڙي ته ڳالهيون هيون، جن مون تي ايڏو اثر ڪيو هو ۽ آءٌ هنکان ايترو ڪري متاثر هوس، ته هن وٽ ڪيترون نه ڏوس دليلون ۽ منصوبا هئا ۽ آءٌ هنکي چئي ويٺس، "هي ٻه پروس اوهان لڳايو، ڪامياب ٿيا ته آءٌ اوهانکي اڳتي به مدد ڪندس، ته جيئن اوهان سنڌيءَ ۾ اهو ڪجهه پيش ڪريو، جنهن سان سنڌي ٻولي وڌي ۽ وڌجهي ـــ ۽ ملڪ جي ڪنهن به ترقي يافته ٻوليءَ سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي بيهي."

هو وڃي ٿو ۽ آءٌ پاڻکي ڪجهه هلڪو ٿو محسوس ڪريان، ائين ٿو لڳي ته مون تي ڪو بار هو، جو لهي ويو. ڏهه هزار مون وٽ ته ڪجهه به حيثيت ڪونه ٿا رکن. رڳو گذريل اربع تي، ٻارنهن هزار ته فقط ريس ۾ ئي هارائي آيو هوس. ڊپٽي ڪمشنر جي ڌيءَ جي شادي ۾ ئي ٻارهن هزارن جا زيور تحفي ۾ ڏنا هئم. اهي ڏهه هزار ته آءٌ رڳو هڪ رات ۾ ئي اڏائي ڇڏيندو آهيان. مونکي ياد آهي ته گذريل سال هڪ ائڪٽريس تي جڏهن پندرنهن هزار رپيا خرچ ڪيم، تڏهن وڃي هن مون سان هڪ رات مونسان گذاري.

آءٌ واچ تي نظر وجهان ٿو. اڃا ٻارهن ۾ ڏهه منٽ آهن. ٺيڪ ٻارهين لڳي هڪ ٻيو شخص اچڻ وارو آهي. آءٌ ان جي باري ۾ سوچيان ٿو. هنکي سڏايو ته اٿم ۽ مدد ڪرڻ جي نيت به اٿم، پر ڪٿي پئسو ٻڏي نه وڃي. ڏهن پندرنهن هزارن جي ڳالهه ڪانهي، هتي ته لکن جو معاملو آهي. پئسن جو فڪر ڪونهي. رڳو اهو خيال اٿم ته صحيح هٿن ۾ پهچي ۽ ان مان نه فقط ذاتي فائدو حاصل ٿئي، بلڪ سنڌي ٻوليءَ کي به عروج ملي. اڄڪلهه ڪنهن به ٻوليءَ ۽ ڪلچر کي جلد ڪنهن ٻي ترقي يافته ٻوليءَ ۽ ڪلچر جي برابر آڻڻ لاءِ فلم هڪ وڏو وسيلو آهي. اهو خيال مونکي ٻارهين ڪونه

هو، پر جڏهن هن نوجوان سان مليس ته هن منهنجون اکيون کولي ڇڏيون. سنڌي فلمن جي ابتري اهميت آهي، اهو ٻڌڻ مون تي عيان ڪونه هو. آءٌ ته سمجهندو هوس ته فلمون رڳو هڪ عياشيءَ جو ذريعو آهن ۽ ٻيو ڪجهه ب. نه. پر هن شخص جي دليلن مونکي قائل ڪري ڇڏيو. هن مونکي ٻڌايو ته: فلمن جي ذريعي اسين سنڌي اديبن ۽ فنڪارن کي نه فقط سندن فن جي اظهار جو موقعو ڏينداسين، پر هنن کي اقتصادي طور بهتر زندگيءَ جي ضمانت به ڏينداسين، جا هنن جو حق آهي. تنهن کانسواءِ ٻين ٻولين جون فلمون ۽ ڪلچر ڏسي اسانجو ذهن اڏچائي ۾ اذهن جو اثر قبول ڪري ٿو، جا اسانجي ٻولي ۽ ڪلچر لاءِ هاڃيڪار آهي، پر جيڪڏهن اسين پنهنجون فلمون ڏسنداسين ته اسين پنهنجي ٻولي، سنگيت ۽ ادب جي اثر کي پڪيڙي سگهون ٿا.

اهوئي سبب هو، جو اڄ هن نوجوان سان ملاقات ڪري رهيو آهيان، آءٌ وري واچ ڏسان ٿو، ٺيڪ ٻارنهن لڳا آهن، پنجين ستين منٽن ۾ هو پهچي ويندو. هو اچي ويو آهي. نوڪر مونکي نالو ٻڌائي ٿو. آءٌ کيس اندر وٺي اچڻ لاءِ چوان ٿو. هن نوجوان جي خاص ڳالهه اها آهي ته هو ڪو عام فلم جو مريض ڪونهي، پر فلم جي فن جي باقاعده تعليم ورتل اٿس. هن ملڪ مان نه، پر ولايت مان هن فلم ۾ ڊپلوما حاصل ڪئي آهي ۽ ملڪ جي ٻن ٽن انهن شخصن مان آهي، جن فلم جي ولايت مان باقاعده تعليم حاصل ڪئي آهي. تنهن کانسواءِ ايم. اي پڻ آهي. مون پڇيو هومانس ته جو کيس اڄا ڪنهن فلم ٺاهڻ جو موقعو نه مليو آهي؟ جواب ڏنائين ته: جيڪڏهن هن وٽ فلم جي ڊگري نه هجي ها، ۽ ايم. اي جي بدران مئترڪ فيل هجي ها ته هو ڪڏهن کان ڊائريڪٽر ٿي وڃي ها.

هو اچي ويو آهي. آءٌ کيس ويهاريان ٿو. خيروعافيت کانپوءِ فلم جي موضوع تي ڳالهائڻ شروع ڪريون ٿا. آءٌ پڇانس ٿو، ”توهان فلم جو تفصيلي بجيٽ ڪئي آيا آهيو.“

هو لفافو کولي ان مان ڪجهه ڪاغذ مونڏانهن وڌائي ٿو. آءٌ تفصيل پڙهان ٿو، سنگيت جو خرچ، اسٽوڊيو جو خرچ، فنڪار

جو معاوضو، پبلسٽيءَ جو تخمينو، انهن تان نظر ترڪندي ٿورڙن تي نظر پوي ٿي. هڪ لک پنجونجاهه هزار رپيا. آءٌ مڪمل خرچ ڏسي حيران ٿيان ٿو ۽ يڪدم ڪائنس پڇان ٿو، ”ڇا توهان ايترا پئسا سنڌ مان ڪڍي وٺندا؟ ڇا سنڌي پڪچر لاءِ ايتري مارڪيٽ آهي؟“

”ڇو نه سائين، ڪنهن به ٻوليءَ جي پڪچر هنڪان پيٽ ڪمائي سگهي ٿي ته سنڌي ڇو نه ڪمائيندي. پر شرط اهو آهي ته سٺي هجي، ۽ جي فني لحاظ کان اعليٰ هجي ته اسين هنکي ڊب ڪري نه فقط پنهنجي ملڪ جي ٻين حصن ۾، بلڪ پرڏيهي ملڪن ۾ به هلائي سگهون ٿا. توهان تصور ڪريو ته ڪنهن انٽرنيشنل ميلي ۾ هڪ سنڌي فلم انعام کٽي ته پوءِ اسانجو ڪيترو نه ڳاٽ اوچو ٿيندو.“

آءٌ هنجي جوش تي مرڪي ڏيان ٿو، ”هان، هتي ٻين ٻولين جي فلمن ٿي انعام حاصل نه ڪيو ته سنڌي فلمون ڪٿان ڪنديون؟“

هنجو جوش و فروش وڌي ويو ”سائين، اسانکي ڪمتريءَ جو احساس ڇو ٿيڻ کپي، هندستان ۾ ڪروڙين رپين ۾ ٺهيل هندي فلمن جي مقابلي ۾ لکن ڇٽن لکن ۾ ٺهيل بنگالي فلمون سڄي دنيا ۾ فني لحاظ کان نه فقط مشهور آهن، پر انعام پڻ کٽين. جي بنگالي فلمون انعام کٽي سگهن ٿيون، ته سنڌي فلمون به انعام کٽي سگهن ٿيون.“

سندس دليل ڪافي متاثر ڪري ٿو. آءٌ ڪيس چوان ٿو، ”ڇگواچ ٿي بنڪ ۾ پنهنجي ڪمپني جو اڪائونٽ کوليو، اسڪرپٽ تي ڪم شروع ڪريو، دوستيءَ ڪا بالا تر ٿي مٿا ليکڪ ۽ فنڪار ڪڏ ڪريو ۽ في الحال فلم جو اعلان ڪري ڇڏيو.“

هو انهيءَ اچ جي لاءِ ذهني طور تيار نه هو. هو حيرت وچان مون ڏانهن ڏسڻ لڳي ٿو ۽ چڻ اٿين پڇي رهيو هجي: سائين، سچ پيا ڳالهايو نه!

هنجي پريشاني جائز آهي. مون سنڌي ٻولي، ثقافت ۽ فنڪارن جي مد نظر فيصلو ڪري ڇڏيو.

هو پنهنجو هوش ۽ حواس قابو رکندي نمٽ ڇهي ڏئي

ڏنو، ”سائين آءٌ اوهانکي ۽ سنڌي قوم کي مايوس نہ ڪندس، ۽ ڏيکاريندس تہ معياري فلمون ڪيئن ٺهيون ٺهن. ۾ سائين. فلم جو اعلان اڃا نہ ڪريو، مونکي ڪجهہ وقت ڏيو تہ ڪاغذي ڪاروائي مڪمل ڪريان، جيستائين اسڪرپٽ پوري طرح مڪمل نہ ٿئي ۽ فلم سيٽ تي نہ وڃي، تيستائين فلم جو اعلان نہ ڪنداسون.“

”پر پهرين اعلان ڇو نہ؟“ مونکي سندس ديرسان اعلان ڪرڻ واري ڳالهہ سمجهہ ۾ نہ ٿي آئي.

”اڄڪلهہ خبر ناهي تہ ڪيترين سنڌي فلمون رڳو اعلان جي حد تائين پهچي ڪم ٿي ويون. آءٌ نٿو چاهيان تہ سنڌي فلمن جي باري ۾ هي عام تاثر ڏئي تہ سنڌي رڳو اعلان ڪري ڇڏن، باقي اڳاڙيءَ ۾ اهي اهڙيون ڦيڪريون فلمون ٿي بس ٺهون ٺهن، سي بہ ڇڪي تائين.“

آءٌ سندس اوچن خيالن جو قدر ڪريان ٿو. مونکي خوشي ٿي ٿئي تہ آءٌ بلڪل صحيح سمت ۾ قدم وڌائي رهيو آهيان. مونکي پڪ آهي تہ هو ڪامياب ٿيندو. هو ڄاڻو آهي، ايماندارآهي، محنتي آهي. هو ضرور ڪامياب ٿيندو. هو خوش ٿي پيهر اچڻ جو چئي موڪلائي ٿو. مون لاءِ لک ۾ لک ڪا وڏي ڳالهہ ڪانهي. يورپ جو چڪر لڳايم تہ ڏيهہ هزار وڃائي آيس، وزير جي شڪار جو بندوبست ڪيم تہ پنجويهہ هزار خرچ اچي ويو. رڳو پٽ جي شاديءَ تي پنجاهہ هزار خرچ ڪري چڪو آهيان. هفتي ٻن هفتي ڪراچيءَ وڃيو ڏهہ پندرهن هزار دف ڪيو اچان.

اليڪشن جو زمانو ويجهو اچي رهيو آهي. سدائين چوندا آهن پر پيهان ۽ سدائين سرڪاري پارٽي جي طرفان. جڏهن اسانکي ماڻهو چوندا آهن تہ: ابا روز روز پيا پارٽيون بدلايو، شرم ڪونہ ٿو اچيو. تہ آءٌ بہ چوندو آهيان: هي جو روز روز پيا حڪومتون بدلايو، شرم ڪونہ ٿو اچيو. مطلب تہ جيترا دفعا حڪومت بدلبي، اوترا دفعا اسانجي پارٽي. جي حڪومت ايترو جلد نہ بدلبي تہ حرام جو پارٽي بدلايون. مثال طور ڏسو تہ گذريل ڏهن سالن کان هڪ پارٽيءَ سان

وفاداري قائم رکيو اچان، ڇو جو ڏهه سالن کان هڪڙي حڪومت آهي. مالڪو ٿا چون ته سرڪاري پارٽي جي پوپان سڏائين ڇو ٿا لڳو، همت ڪري مخالفت ڇو نٿا ڪريو. اها ڳالهه پڌي آهي ڪلي ڏيندو آهيان. ڳالهه اها آهي ته اسانجا ڪم ڏي اهڙا آهن، جو شڪر آهي جو ملڪ ۾ انصاف ڪونهي، ته ڪڏهن ڪو ٽيپ ڪاڻي وڃون. اهڙا ته جڏا ڪم آهن جو اصل ڏوهه. بئنڪن جا قرض ولون ته حرام ڏيون، اوسي پاسي جي ڪا ننڍي اينٽيءَ تي دل اچيو وڃي ته خون ڪرايو ۽ وڃيو پار پئون. هاري ناري تي رعب داب رکيو ويٺا آهيون، سو ۽ پوليس ۽ ڊاڙيلن جي ڪري. پوليس ته جنهنجو پاسو ڪٽي ڏهنجي پنونپارنهن، وٺو لٺ ڪر. هاڻي پوليس انجو پاسو ڪٽندي جيڪو سرڪاري پارٽيءَ جو هوندو يا مخالفت ڪرڻ واري جو. پوليس ۽ ته سرڪار جي ٿي آهي ته مخالفت ڪرڻ لاءِ اعليٰ ڪردار ۽ اڇو اجرو رڪارڊ کپي. ماڻهو شريف هجي، همت وارو هجي، قرض کان آجو هجي، قاعدي قانون کان واقف هجي، جو سرڪار کي ٻڌل ني نه ڏئي، جو نقصان پهچائي سگهي. اسان جو رڪارڊ ته ڪارو ڪٺ لڳو پيو آهي، جي ڪريون مخالفت، ته غريب غربو هاري ناري لٺ کڻي پنهنجون زمينون ۾ حق وٺي وڃي موجون ڪن. سو سڏائين اسان ته سرڪاري پارٽيءَ جي پوپان هوندا آهيون. پر اڄڪلهه منهنجون اکيون کليون آهن. سوچان ٿو ته سنڌ ۾ سنڌين کي لٽي تباه ڪري ڇڏيو اٿم، خبر ناهي ڪهڙي قسم جو احساس جاڳيو اٿم. مخالفت جي اجا ۽ همت ڪانهي، جو ڪانئر آهيان. پر هڪ پئي نموني سان ڪم ڪري رهيو آهيان. من ان ۾ ئي منهنجو ڇوٽڪارو ٿئي. هرو ڀرو سنڌ ۾ سٺن ماڻهن ۾ ليڊرن جو ڪال ڪونهي، پر انهن ماڻهن وٽ وري پئسو ڪونهي. اسانجو سرشتو وري اهڙو آهي، جو چونڊن ۾ اهو ڪامياب ٿيندو جيڪو پئسي وارو هجي. ڪڏهن ڪو اڙيو ٿڙيو حڪومت جو مخالف ميمبر چونڊجي ويندو آهي ته اسيمبليءَ ۾ رڙ پاري ڏيندو آهي، جي ٻه چار چونڊجي وڃن ها ته اسانجو اهڙو حال نه ٿئي ها.

اڄ رات دعوت آهي. آءٌ ٻه سوٽ بوٽ پائي دعوت ۾ پهچان

ٿو. سيٺي سان ملندو، وڃي هڪ جڳهه تي وڃان ٿو. منهنجو ڏاڍو ڪيترن هڪڙي شخص کي ڳولي رهيا آهن. پر هو اڃا نه آيو آهي. ڀيرن ته خيال ڪيو هوم ته ڪيس گهر وڃي ملان، پر همت نه ٿيم، متان سي-آء-ڊي ۾ نالو نه اچي وڃي. هو شخص سرڪار جي زبردست مخالفت ڪندڙ آهي، سدائين جيل ۾ هوندو آهي، پر مجال آهي جو پرواه هجيس. هو اچي ٿو، سڀ ڪيس ملڻ لاءِ اٿي بيهن ٿا. سيٺي دعوتين سان هنجا ٽي ڪپڙا پراڻي اسٽائيل جا آهن. اهڙي جهوني زماني جو سوٽ ۽ چاليهه سال پراڻي ٽاءِ. هو سنڌ جي مشهور هستي آهي. هنجو اخلاق اعليٰ آهي، هن ڪڏهن به ڪو ڪوڙو ڪم نه ڪيو آهي، هن ڪڏهن به زبان ڏيئي اسان وانگر ڦيرتي نه ڪاڍي آهي. هن سدائين ظلم جي خلاف جهاد ڪيو آهي. هنجي اکيان ڪڏهن به ذاتي مفاد نه رهيو آهي. هو رڳو حڪومت جو جذباتي مخالف ڪونهي، هو رڳو گاريون ڏيئي نه ڇاڏي، هن وٽ ظلم جا انگ اکر آهن، ثبوت آهن، هر ظلم جو تفصيل آهي، هو اسانجو سچو ۽ صحيح معنيٰ ۾ ليڊر آهي، پر اسان نياڳن ڪڏهن به هنکي چونڊڻ ۾ ڪامياب ٿيڻ نه ڏنو آهي. اسين حڪومت جا چمچا سندس دل ۾ ته عزت ڪندا آهيون، پر ٻاهران حڪومت کي ڏيکارڻ لاءِ گاريون ڏيندا آهيون. آءٌ سرندي سيرندي هنجي ويجهو پهچان ٿو، ڊپ ٿو ٿيم ته جي ڪنهن ڏٺو ڳالهائيندو سانس ته متان منهنجا ٽي چمچا ساٿي نه وڃي مٿي کان پڙهن ۽ منهنجا ترا ڪڍي ڇڏين.

آءٌ سندس طبيعت جي باري ۾ ڄاڻان ٿو ۽ هو مشڪي مونکان حال احوال وٺي ٿو. هنکان ڀيرين رڳو آءٌ سندس عزت ڪندو هوس، پر اڄ جڏهن منهنجي ضمير جي ٿوري اک کلي آهي ته هو ائين لڳي رهيو آهي، ڄڻڪ فرشتو هجي. دل ٿيئي چئي ته 'اهو اٿئي آهو شخص، جنهن سان تنهنجي سنڌ جي قسمت وابسته آهي. ڪمال آهي تو هنکي ڀيرين نه سڃاتو!' دعوت نه هجي ها ته آءٌ سندس پيرن ۾ ڪري پوان ها ۽ چوانس ها ته سائين اسين سڀ تنهنجي پٺيان آهيون.' پر منهنجي ڪانئر دل ۾ اها همت ڪانهي.

هو مرڪي مونڏانهن نهاري ٿو ۽ پڇي ٿو ته: آءٌ اڄڪلهه

ڪيئن آهيان. آءٌ جواب ۾ ڪجهه چوان ٿو، پر سندس مرڪ ۾ اڄ عجيب مقناطيسي ڪشش ڏسان ٿو. اڄ پهريون دفعو مونکي محسوس ٿئي ٿو ته حسين مسڪراهٽ فقط خوبصورت عورت جي ئي نه ٿيندي آهي. حسين ترين عورتن، پنهنجي ملڪ جون عورتون هجن يا ولائتي مڊمون، ذري گهٽ سڀني قسم جي عورتن سان ويجهو واسطو رهيو آهي ۽ سندن مسڪراهٽ هميشه لاءِ نه ته ڪجهه وقت فقط مون لاءِ مخصوص رهي آهي. پر آءٌ دعوا سان چوان ٿو ته ڪا به مسڪراهٽ ايتري حسين نه هئي، جيتري هن شخص جي مسڪراهٽ هئي. هن مسڪراهٽ جي پويان آءٌ سنڌ کي مسڪرائيندو ڏسي رهيو آهيان ۽ اسين ڪيترا نه ظالم آهيون، جو اسان ڪيس ڏک ڏيئي سندس مسڪراهٽ کسيندا رهيا آهيون. هو سنڌ جو Symbol آهي، اسان هنجي مسڪراهٽ نه پر سنڌ جي مسڪراهٽ کسي ورتي آهي. منهنجي خيال جو سلسلو ٽٽي پئي ٿو. آءٌ پڇانس ٿو، "هن دفعي اليڪشن جون تياريون آهن."

هن کان ٽهڪ نڪري وڃي ٿو، "اليڪشن ۽ آءٌ." هنجي لهجي جو طنز آءٌ محسوس ڪريان ٿو. "آءٌ اليڪشن ۾ ڪٿي ٿو ڪامياب ٿيان. پر آءٌ جيڪڏهن ان وقت جيل ۾ هوندس، ته به فارم ضرور ڀريندس، اهو منهنجو حق آهي."

آءٌ ڪائنس هڪڙو سوال پڇان ٿو. مون رڳو اسيمبلي ۾ هڪ دفعو رائيءَ جي مسئلي تي به ٽي لفظ چيا هئا، نه چوندو هوس مون سنڌ جو مسئلو پيش ڪيو آهي، الهيءَ ڪري مونکي پيهر به چونڊيو وڃي، اهو قوم جو فرض آهي. "اوهان هيترا دفعا جيل ۾ ويا، هيترا مضمون لکيا، هيتريون تقريرون ڪيون، پر توهان چونڊن ۾ ڪڏهن ڪامياب نه ٿيا. اوهانکي ڪاوڙ ته ڏاڍي ايندي هوندي."

"اوهان غلط سمجهيو. آءٌ هي مسئلا ۽ هي تقريرون جو عوام جي آڏو ڪندو آهيان، اهو منهنجو فرض آهي، منهنجو چونڊن ۾ بيهڻ جو مقصد به اهو هوندو آهي ته جيئن اهي مسئلا اسيمبليءَ ۾ پيش ڪري سگهان، ته جيئن مسئلا حل ٿي سگهن. پر جيڪڏهن چونڊن ۾ ڪامياب نه ٿيان، ته الهيءَ جو مطلب اهو ڪونهي ته تقريرون

ڪرڻ بند ڪري ڇڏيان يا مضمون نه لکان. منهنجو هڪ سنڌيءَ جي حيثيت سان فرض آهي ته ڪو به ظلم يا مسئلو هجي ته ان کي سرڪار جي اڳيان پيش ڪريان. چونڊن ۾ ڪامياب ٿيان يا نه ٿيان منهنجو مقصد ڪونهي.“ هن اها ڳالهه ختم ڪئي ته مونکي وري ڀاڻيءَ وارو مسئلو ياد اچي ويو، جڏهن مون منهنجو فصل سڪي لڳو هو ته اسيمبليءَ ۾ رڙيون ڪيون هيون.

هو ٿوري دير ترسيو. ”توهان ته اليڪشن ۾ بيهو پيا نه، ڪيئن آهي پوزيشن؟“

مون سندس سوال اڻ ٻڌو ڪري ڇڏيو ۽ پنهنجي جذبات جي اظهار ڪرڻ کان پاڻکي روڪي نه سگهيس.“ اوهانکي هن دفعي بيهڻو پوندو. توهانکي لکن ۾ پئسا به خرچ ڪرڻا پوندا. هن دفعي اليڪشن جو خرچ اسين پرپنداسون. وقت گهٽجي رهيو آهي. توهانجو ڪيترو اشد ضروري آهي: لک، ٻه لک، ٽي لک آءٌ ڏيندس آءٌ پنهنجي اليڪشن تي پنج لک رپيا خرچ ڪري سگهان ٿو، ته پوءِ اوهان لاءِ ڇو نه.“

هو حيرت سان مونڏانهن نهاري رهيو آهي. منهنجو بدن ڏڪي رهيو آهي. هو منهنجي ڪلهي تي هٿ رکي ٿو. مونکي خبر ناهي ڇا ٿي ويو آهي. آءٌ وري ڳالهائڻ لڳان ٿو. ”ميل جو ليسن وڪيو هوم، اٺ لک رپيا مليا اٿم.“

هو ليٽ ڳالهائي ٿو، ”ٻر تون ته پاڻ قرض ۾ ٻڏل آهين۔ ٻيهرين قرض لاهه، پوءِ جي جيئرو رهيس ته ٻي اليڪشن ۾ مدد ڪجان.“ آءٌ سمجهان ٿو ته هو ٽارڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. ”تڏهن ڪانسواءِ آءٌ سرڪاري زمين جي نيڪاليءَ جي باري ۾ هڪ پمفليٽ لکي رهيو آهيان. سو هفتي کن ۾ تيار ٿي ويندو ۽ جڏهن چونڊن جو وقت ايندو تڏهن ان پمفليٽ جي ڪري آءٌ اڪيئي جيل ۾ هوندس.“

”نه، هاڻي في الحال پمفليٽ نه شايع ڪريو. سرڪاري زمين کان وڌيڪ ضروري توهانجو اسيمبليءَ ۾ وڃڻ آهي، هن دفعي سنڌ جي زندگيءَ جو سوال آهي. آئين ٺهندو، اسانکي پنهنجا حق آئين ۾ وٺڻا پوندا، توهانکي مون کان پئسا وٺڻا پوندا، توهانکي هيئر اهو

پمفليٽ نه شايع ڪرائو آهي. توهانکي چوائڻ ۾ ٻيهڻو پوندو. اهو منهنجو عرض ۽ سنڌ جو حڪم آهي، توهانکي مڃڻو پوندو."

هو خاموشيءَ سان خلا ۾ تڪي ٿو. هنجي خاموشيءَ ۾ رضامندي آهي. منهنجي دل تيز تيز ڌڙڪڻ لڳي ٿي. دل مان آواز اچي ٿو 'هُن تنهنجي آڇ قبول ڪري ورتي، هن تنهنجي آڇ قبول ڪري ورتي.' مونکي اعتبار نٿو اچي، مونکي محسوس ٿو ٿئي ته منهنجا سڀ گناهه ڌوپجي ويا آهن. مون تان غداريءَ جو داغ ميٽجي ويو آهي، چوڌطرف کان پراڊي ۾ چٽڪ آواز پيو اچي. هو اليڪشن ۾ ڪامياب ٿي ويو آهي— هن پيري ڪامياب ٿي ويو آهي— آواز وڌندو وڃي ٿو. چيڪاٽ جو آواز اچي ٿو. دري هوا جي زور تي ٺڪاءُ ڪري بند ٿئي ٿي ۽ منهنجي ڪرسي ھٽ تي ڪِرِي پوي ٿي ۽ آءٌ ڪپڙا ڇنڊي اٿي ٿو بيهان.

اتر کان سياري جي ٿڌي هوا لڳي رهي آهي. سج سامهون گهر جي پوپان لڪي چڪو آهي. آءٌ اکيون مهٽي رهيو آهيان، سامهون امان بيٺي آهي،

"ڏک ته ڪونه لڳئي؟" هوءَ پڇي ٿي. "وٺي وٺي ڪِرِي پئين."

آءٌ ڦڪو ٿي مرڪي ٿو ڏيان. "ڏک ته ڪونه لڳو، پر اها ھڪڙي ئي آرام ڪرسي هئي سا به ڀڄي پيئي. ڏهون ورهين جو ڏک لڳي ويو."

امان طنزيه لهجي ۾ چوي ٿي، "چڱو، ٽٽو ته اها ڪرسي پڳي. ماڻهو رات جو خواب ڏسن ۽ تون هن ڪرسيءَ تي ليٽيو ليٽيو ڏينهن ڏٺي پيو خواب ڏسين. خبر اٿيئي ڪيهه به ختم ٿي ويو آهي، الو به ڪونهي، اڄ رات ماني ڪهڙي پچندي؟"

"الو ته پاڙي مان ئي ڪٺي وٺو، باقي ڪيهه اوڌر تي وٺيو ٿو اچان."

اما چپ چاپ ولو آئي ٿي ڏي. ويچاري ڪابه شڪايت نٿي ڪري. هن حالت تي هري وئي آهي.

آءٌ ولو وٺي ٻاهر ويندي ويندي امان کي چوان ٿو. "امان

ڪيترا ڀ اسين غريب ڇو نہ سهي، پر آءٌ اهو ڪجهہ سوچي سگهان ٿو، جو ٻيو ڪير ڀ سوچي نٿو سگهي. ۽ امان، هي ٻير وڏيرا ۽ زميندار ڏاڍا بدنصيب آهن، جو هو ڪجهہ ڪري تہ نٿا سگهن، پر ڪجهہ سوچي ڀ نٿا سگهن. آءٌ خوش نصيب آهيان، آءٌ وڏو ماڻهو آهيان."
ائين چئي آءٌ ٻاهر وڃڻ لڳس ٿو.
ٻيهر امان جو آواز اچي ٿو، "تنهنجون اهي ابتيون ڳالهيون مونکي تہ سمجهہ ۾ نٿيون اچن، الائي ڇا ٿيو سوچين!"

امان جو ڪهڙو ڏوهہ، امان کي ڪهڙي خبر تہ آءٌ ڇا سوچي رهيو هوس.

سنڌي زبان

— اسان سنڌين کي گهرجي تہ وڏن ٻوڙهن کي ڇڏي، سنڌ ۾ آيل هن سڀني مهاجرن سان، دڪاندار سان، واپارين سان، پاڙي وارن سان، ڏنگي وارن سان، مطلب تہ سڀني سان سنڌيءَ ۾ ڳالهائڻ شروع ڪريون تہ سنڌي سکي وڃن. عرب آيا تہ عربي درجي بدرجي ڇڏي ڏنائون، ائين پارسي ۽ بلوچي زبانون بہ هٽ بند ٿي ويون. ٻي ڪار آمد زبان سکڻ سٺي ڳالهہ آهي مگر ان کي روزمره جي ٻولي نہ بنائجي. روزمره جي زبان فقط مادري زبان هئڻ گهرجي. ٻار جي موثر تعليم بہ مادري زبان ۾ ٿي سگهي ٿي. اهو تعليمي نفسيات جي عالمن جو فيصلو آهي.

- علي نواز حاجن خان جتوئي
(علم لسان ۽ سنڌي زبان' نالي ڪتاب مان ورتل)

HOTEL

ORIENT

HYDERABAD

* Free Movies for residents
* Roof Gardening
* Telephone in every room
* International A la Carte
* Micro Buses available

حيدرآباد ۾ *** نقطه ڪري
مُڪمل ترين ائير ڪنڊيشنڊ
هوٽل

نئين زندگي

جنوري پرچو

ڪهاڻي نمبر

۵ سنڌي ڪهاڻيڪار: ع. ق. شيخ، آمر جليل، الهه بچايو لغاري، عبدالرحيم جوڻيجو ۽ علي بابا.

انهي ۾ کان علاوه هڪ بنگالي، هڪ پنجابي، هڪ بلوچي ۽ هڪ پشتو ڪهاڻيڪارن جي ڪهاڻين کان علاوه ڪارائتا مضمون به پرچي ۾ شامل آهن.

في پرچو: ۵۰ پئسا   سال لاءِ چندو: ۵-۵۰ رپيا

پاڪستان پبليڪيشن، پوسٽ باڪس نمبر ۱۸۳، ڪراچي ۱

نظم
نظم
آزاد نظم، غزل
غزل
نظم
آزاد نظم
وائي، بيت
دوها، بيت

شعر

نياز همايوني
قمر شهباز
امداد حسيني
ذوالفقار راشدي
نثار بزمي
زيب سنڌي
پير بخش ڀياسي
منظور قريشي

هڪڙو شاعر
عبدالغفور عابد

نياز همايوني

نئون عهد

اهو عهد آهه سنڌڙي! توکي پنهنجو ڪرڻو آهي
ڌرتي جان پنهنجي کهوري توکي زنده رکڻو آهي
توتان عشق حسن صدقي، توتان صدقي دين دنيا
تون سکي رهين سدائين، توکي ڏک نه ڏيڻو آهي
تو ڏاکڙي جي ڏجهن ۾، ڪٽي عمر پنهنجي پوري
توکي صدق جي سرا ۾ پيو سور سهڻو آهي
تو بهار جي طلب ڪئي ته خزان جو دور آيو
تو خوشي جي خواهشن ۾ ڪيو غم سان پرڻو آهي
تو جا آهه ڪئي انهيءَ جو ڪو اثر نه نيٺ ٿيندو
تون اداس ٿي نه جيجان! وري وقت ورڻو آهي
توکي قير قهر رسايا ته خوشي لٽائي پنهنجن
انهي ريت جو اوراڻي! سچو وير ونڻو آهي
توکي جن بڻايو دوزخ اهي دوزخي ٿي رهندا
توکي جنت جان لئين سر لٽون روپ ڏيڻو آهي
اجهو انقلاب آيو اجها بدلي تنهنجي حالت
اهو ڏينهن نيٺ ايندو اهو ڏينهن ڏسڻو آهي
ڪيو قول جيڪو هوشو، اهو ياد آهه اڄ ڀي
اسان 'مرسون سنڌ نه ڏيسون' اهو انت ٿيڻو آهي
توکي ڏاڏي سان ڏنگيو جن آهي نانگ ويا نيراني
مونکي تنهنجو سهن نه توکي وري مرڪي جنڻو آهي
وري ڍوهه جي سياست، ڪيو ڪرم غيرتن ڪي
'جيئي سنڌ' جي سهاري لئون دور اچڻو آهي
هي سڄاڳي نسل نئين جي، هي جوان دل جا جذبا
مونکي آهه يقين بلڪل، ته ڪو رنگ رچڻو آهي
اها قوم قوم ناهي جا وطن جي واهرو ناهي
اهو داغ پنهنجي سر تي نه مدام رهڻو آهي
هي زمين جنهنجي دل ۾ ٿو صدين تو درد ڌڙڪي
هتي مات ناهي ڪائي لڪو موت اچڻو آهي
هي 'نياز' تنهنجي نالي تون جيئن جڙين سدائين!
تنهنجي لاءِ جيئڻو آهي تنهنجي لاءِ مرڻو آهي

قمر شهباز

اڄ

اڄ وري مون پَهُه ڪيو آ، رت جي راند رچائڻ جو،
ڏاڍي کي ڏهڪائڻ جو، قاتل کي ڪيرائڻ جـو.

اڄ وري مون پَهُه ڪيو آ، ٻيهر مَچُ مچائڻ جو،
پتنگن وانگر ٻچڙي ڪاسي، پنهنجي جند جلائڻ جو.

اڄ وري مون پَهُه ڪيو آ، ڌرتيءَ کي دهلائڻ جو،
تن من ڌن کي گهوري واري، گهاتُو گهر موٽائڻ جو.

اڄ وري مون پَهُه ڪيو آ، گهائل کي پرچائڻ جو،
سُوره کي سنگينن تي ٻي مُرڪي منهن مرڪائڻ جو.

اڄ وري مون پَهُه ڪيو آ، جاڳي جوت جلائڻ جو،
طوفانن ۾، انڌيـــارن ۾، ٻڪي رستو ڳائڻ جـــو.

اڄ وري مون پَهُه ڪيو آ، وڇڙن کي ورسائڻ جو،
ٻيجل جو ٻهروپ مٽائي، وڇڙيل وڏل ورائڻ جـــو.

اڄ وري مون پَهُه ڪيو آ، سوڍي کي سهجائڻ جو،
مومل واريءَ ماڙيءَ تي اڄ ٻيهر واڳ ورائڻ جـو.

اڄ وري مون پَهُه ڪيو آ، سنڌڙيءَ کي سرچائڻ جو،
ڪنڌ ڪپائي، جيءَ جلائي، پنهنجي منزل پائڻ جـو.

(٢)

اڄ وري زنجيرون ڇڄنديون، مارئيءَ جي مجبورين جون،
اڄ وري تقديرون کُلنديون، صديون جاڳيل سورن جون.

اڄ وري جهنڊا جهلندا راهوندن تـي رستن تـــي،
اڄ وري سرمـــد جهڙي مستي ايندي مستن تـــي.

اڄ وري شعلا اٿندا، آڳ لڳي آکاڙي ۾،
اڄ وري ڪانڊر کسندا، رنگ ڄل جي راڙي ۾.

اڄ وري ڦڦڙون ڦرنديون، ڪينجهر جي ڪانيارن جون،
اڄ وري تدبيرون ٿيئنديون، تاريڪيءَ جي تارن جون.

اڄ وري آديسي ايندا، صدين جا سوداءَ کڻي،
انسانن جي آنيائن جا، سيني ۾ سَوَ گهاءَ کڻي.

اڄ وري خوابن جي خوشبو ڦهلي ويندي بستيءَ ۾،
هوشو ايندو، هوڪارن سان، للڪاريندو مستي ۾.

اڄ وري ڦنديلون ڦرنديون، جهرڻا جهانجهه وڄائيندا،
اڄ وري ماروئڙا ميڙندا، گڏجي جهومي ڳائيندا.

(٣)

ڏئون ايايو آيو آهي، ماضي ماري موٽي ويندو،
جيڪي ٿيندو، اڄ ئي ٿيندو، اڄ ئي ٿيندو، اڄ ئي ٿيندو!
جيڪي ٿيندو، اڄ ئي ٿيندو، اڄ ئي ٿيندو، اڄ ئي ٿيندو!

قمر شهباز

اي رات نہ رو

اي رات نہ رو، ذات نہ رو، لات نہ رو،
ڪجهہ دير سهي شدتِ جذبات نہ رو.

هيءُ زخم بہ گهرو آ، هر اشڪ تي پهرو آ،
جو تنهنجي هٿان مليو، سو گهاءُ سنهرو آ.

هي گيت به گهايل آ، سنگيت اڄايل آ،
هڪ دل جي اداسي آ، جا تو تي ٿي مائل آ.
اڄ مور اڪيلو آ، اڄ دور سويلو آ،
هن دل ۾ سوين يادون، ڪو درد جو ميلو آ.

تون ياد هجين ها مان دل ۾ سمايان ها،
تون درد هجين ها مان سيني سان لڳايان ها.
تون گيت هجين ها مان تو کي ٿي نه ڳايان ها،
سنگيت هجين ها مان ڪنڌ ڪپايان ها.

پاڇولو هجين ها تون، پڙلاءُ هجان ها مان،
جي گهور هجين ها تون، بس گهاءُ هجان ها مان.
جي پيار هجين ها تون، پڙاءُ هجان ها مان،
جي پور هجين ها تون، پڇتاءُ هجان ها مان.

مان ذات هجان ها ۽ لات هجين ها تون،
مان چشم هجان هان، برسات هجين ها تون.
مان گهور هجان ها ۽ گهات هجين ها تون،
مان روح هجان هان ۾ رات هجين ها تون!

تقدير جي آڏو پر تقدير نه هلندي آ،
جي خواب اڌورو آ، تعبير نه ملندي آ.

اڄ موت ڏني مات آ، برسات نه رو،
اي رات نه رو، ذات نه رو، لات نه رو!

امداد حسيني

ست امر آهي

شبد شبد ۾
سُرُ لهرُ آهي
لهر بحر آهي

شبد شبد ۾
ويڇوڙي
واکهه آلو آهي

ڪوڪائي ڏس
هي سُتُ
دل جو در آهي

هي جڳُ هو جڳُ
ٻنهي ۾
ڪسُ ڪسرُ آهي

روح ۾ ڪوري ڪاڳر تي
مسُ ڦڦڙي سان لکيل
سَتُ امر آهي!

زنجير

زندگي
اڄ
۾
اڪيلي
۽
اداس
آهه
ائين،
ڪالهه
هئي
جيئن
اي
دوست!

اسداد حسيني

آخري خواهش

اسين جنهنجي وٽ ڪي ٿا سوريون سدائين
اسان وانگي آن ڪي نه ٿل تون وسائين
اي سائين!
اهو تنهنجي غم جو ڏيو ئي ته آهي
اهو پل ته روشن رهي عشق جي قبر تي!

هونئن ته هن جيون ۾
ڪيتريون آيون ويون
ليڪن مون کان
تون ۽ تنهنجي ساهيڙي
وسري ڪونه ڪڏهن سگهنديون
چاهي آءٌ ڪٿي به هجان!

غزل

ڪي پنهنجن کان به ٻنهه پنهنجا ڪي ڏورانهن کان ڏورانهان،
ڪي قاتل زهر ڪنان به ڪڙا ڪي ماکيءَ مصريءَ کان به مٺا.

ڪي ڪَٺُر ڪٺن ڪارا پٿر جان ڪي ڳنڊ ڳنڊ ڪن پاري پٿر جان،
هيءَ پنهنجي مٽي آ ڪي سَچ مٺا ڪي ڪچ مٺا.

ڪي سنڌو جي امرت ڌارا ڪي کاري ساگر کان کارا،
ڪي انت تري تائين به ڪڙا ڪي انت تري تائين به مٺا.

ڪي جيءَ ۾ جاه ڏين جهڙا ڪي لوڏي ٽڙي ڪيڻ جهڙا،
ڪي ٻنڌ ٺٽيا پيلا ٿي رهيا ڪي وڏڦڙا ٿي نرم ونا.

ڪي گل لڳي تي ٽڙڪي پيا ۽ پڌري پٽ تي ترڪي پيا،
ڪي اهڙا هٺ به ماءُ ڄڻيا جن گولين ڪي به ڏنا نه پٺا.

امداد حسيني

غـــزل

رستي تي ڪو ٻيلو هو، هُو يا هُنجو پاڇو هو.
پاڙر منجهه پڙاڏو هو، هو هو هو هو هو هو.

دريءَ منجهان ڪو ٻلو هو، ڪوڪو هو، هو ڪوڪو هو، هو.
منَ مهراڻ ته مانو هو، رنجُ ۾ ڇا جو رڙڪو هو.

هونئن ته ڪهڙو ڪي ڏاهو هو، ڪانگ به ڀيرو ڦاٽو هو.
جوان نوڪرياڻي هئي، ڪهڙو روز ٺٺيڪو هو.

طنبوري جي تار ٽٽي، روح اڃا سس رهندو هو.
ڇا جو حقُ ۽ الصاف، جو ڏاڍو سو ڪابو هو.

سنڌڙي جو مون ساڻ هئي، جنڌڙيءَ ڪهڙو جو ڪو هو.
وشال نملو آسمان، منهنجو جيڏو سڙدو هو.

تنهنجي در تي پهچائي، اهڙو ڪهڙو رستو هو.
اهڙج جو اظهار نه ڪر، ’امداد‘ الهئي اهڙو هو.

غـــزل

کوٽ کوٽ آهي يارن جو شهر شهر آهي يارن جو،
دل ڪان آخر ڪيڏو پڇندين، دل به نگر آهي يارن جو.

هن اولنهنءَ جي اونداهيءَ ۾ لال لهو جا ڏيئا ٻاري،
منزل ڏانهن وري هڪ ڀيرو، عزم سفر آهي يارن جو.

پيٽ پرٻل جي هوندو آهي چنڊ به سهڻو لڳندو آهي،
هي ڪنڊڪ جي ماڻي ڪانهي ڪا زخم نظر آهي يارن جو.

درد جي ديوار آڪاس آهي آڪاس ڪي رت جي پياس آهي،
هي رنگ شفق جو ڪونهي ڪو خون جگر آهي يارن جو.

ذوالفقار راشدي

غـــزل

ڪاريهه آس جا مارئي سامي مانجهاندي جا ماڳ نه لهندا،
ڪوڪاريندا هانوءَ ڦٽي پر ڪوئل جهڙا راڳ نه لهندا.
پَر آهي مهڻن سان ميڙيو، چوڌر ليڪن وقت جو گهوڙو،
منهن زوري ڪي ڪمر نه روڪي، خواب هوا جي واڳ نه لهندا.
سهڻيون ڪي نئي سائر پوڙيون، ميهر بيوس ۽ ويچارا،
لوبا ٽڪجي ويهي رهندا، جر مان پنهنجا پاڳ نه لهندا.
سالت جو هي درياءُ اٿاڪو، چپ چپ جنهنجي وهڪ ازل کان،
فرق صدين جا سات وڃا ني هڪڙا پين جي جهاڳ نه لهندا.
راندبڪر، هيءَ ڪيڏ ختم ٿي، چوپڙ-ڏارا ورڙهيو پنهنجا،
انسالي آزادين آڏو، پادا، ڪهوڙا آڳ نه لهندا.

غـــزل

جيئن ديد ملي، دل به رلائي ته ڏسان ها،
ڪنهن ڏالوءَ سان مان لانءِ ملائي ته ڏسان ها!
ڏسجي هاڃائن جو ٿئي حشر ٿو ڪهڙو،
تابوت محبت جو جلائي ته ڏسان ها!
هڪ پيرو اجازت تو گهران، صاحبِ صورت،
ڪي لحظ توکي سيني سان لائي ته ڏسان ها!
اڄ رات رکو تنهنجي نگاهن ۾ نهاري،
لهان مان سندم پرت کي پائي ته ڏسان ها!
تشريح وفا مون کان مڪمل نه ٿئي ٿي،
ويجهو آ، وفادار، جتائي ته ڏسان ها!
الزام ۽ بهتان ته پٺيءَ کان ٿئي پاهر،
مان پي ڪي پرين لاءِ هلائي ته ڏسان ها!

نثار بزمي

اُوسيڙا ۽ آس

نارِ نماڻي اوسيڙن ۾ وئي آس نپائي
سانگيڙن جي سِڪ ۾ ويٺي نيڻن نير وهائي

ڏاڍو پنهنجي ڏاڍائي ۽ جون ٻوليون ويٺو ٻولي
لاهي پائي ٻيئو جيڪو تنهنکي کو سمجهائي

جهنگ جتن جي لئو ويچاري وا آجهو ڏاڻي پاڻي
خونِ پسينو ٿيئي وٺي، ماس لڳن جو کائي

مسڪينن جي هي ۽ امانت زوري ۽ زور جهلي آ
'ٿرجي راڻي' ڪيئن پلاهت پنهنجو من مرڪائي

ڪکوڙن ري ۽ قرار نه جنهنکي، محلن ۾ ڪيئن ويهي
ڏهه ڏهه ڪوڙها ڳاڙي پنهنجي غم کي ٿي ٻرچائي

مرڪ نه منهن تي چپڙه چڳن ۾، ٻوساٽيل چهرو
حسن حقيقت ۾ تو وينو پنهنجو شان لٽائي

عصمت جي راڻي ۽ تي ڪهڙا ڏينهن ڏکيا هي آيا
قسمت جي ماري ۽ کي واپس مولا شل موٽائي

هيڻن ۽ ڏاڍن جون ڳالهيون جاڏي تاڏي آهن
هيڻو ويچارو ڪيئن پنهنجي آخر جان بچائي

ظالم مٽجي ويندو آهي. ظلم ته هوندو آهي
باقي مظلومن جون دانهون سگهه ٿيون ڪين دٻائي

'بزمي' صاحب رنگ جهان جا ويٺو ڏس تون پائي
هڪڙي پاسي راحت ٻي پاسي تو غم ڳڙڪائي

سپنن جا سوارا

زيب ٻٽي

تنهنجون اکيون نيل ڪنول
منهنجون اکيون جهيل ڪنارا
تون ٻي ساڳي
مان ٻي ساڳيو
تنهنجون ٻانهون منهنجون ٻانهون
ساهه ڪيون ٿي هلڪيون دانهون
تو به ڏٺو هو ۽ مون به ڏٺو هو
چپڙن جي آمرت کي ڇهي
پيار جو سودو
تو به ڪيو ۽ مون به ڪيو
مون نه وڃايو
تو آ پاتو
يا تو نه وڃايو
مون آ پاتو
تنهنجو منهنجو اڻ ٽُٽ ناتو.

(٢) تنهنجا نيڻ رسيلا- منهنجا نيڻ نشيلا
چانڊوڪيءَ جا ترڪا ترڪا
نيڻ ڪني تو چميا ها پلڪا
جن ڏات رُني هئي ساري رات
تارن ڪئي هئي هات ۽ جهات
لڪ لڪوليءَ جيان سپنا ساڳيا
جنهن ۾ ها پور به ساڳيا سور به ساڳيا
پنهنجا جت ها چپڙا الڪيا.

(٣) ساگر ساگر ٿيا دور ڪنارا
مون کي مليا سپنن جا سهارا.
تو نه خوشين جا ها موتي روليا
مون نه غمن جا ها موتي ڳوليا
چوڏهينءَ جون، چانڊوڪيون تو کي حاصل
اوندهه، جون اونداهيون مون کي حاصل
تون به جدا ۽ مان به جدا
پنهنجون يادون آهن ڪين جدا.

پير بخش پيا سي

وائي

سانوڻ آيو تون نه جو آئين، ساجن بن تو ڪارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

ٽرن برن مٿي مينهن سنداءَ، وسن وس ٿيا وسڪارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

ڏيڏرون ترايون پلر سان پلٽي، سنڌوءَ چڙهيا هي ڪنارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

ڳاهه ۾ گل ڦل ساوڪ سان تر، ٽهون اڏون سڀ ٻارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

بڪن اڄن جا ڏنڀل مارو، سرهاڻن سي سنگهارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

ڪهڙا ڪئي ڪن هيج سان سهڪون، ناز نوان نت نيارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

ٻهر ٻير ۾ ٻانئي ٿي هر هڪ، اڪ اڪ جا ڏي اشارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

هيرون هوائون صاف ٿڌيرون، نرمل نوري نظارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

چنڊ چڙهيو آ ڪتيون قطب ڏس، ٽڙيا تو لاءِ تارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

ٻهر ٻهر تو ياد ڪندي مون، ڳاڙيا لڙڪ هزارا، پريتم پيارا؛
ساجن بن تو ڪارا.

بيت

الله آڏيءَ رات جو، چڙيا جڏهن چنگ،
محبت جا محبوب کي، وصل وڏا ونگ،
ات اندر جا امنگ، کهلي آدس کهڙتي.

منظور قريشي

دوها

ڳليءَ ڳليءَ ۾ ڳالهيون ڳالهائي ڇو ٿو ڪرين بدنام،
پريت ڪيم ڇا ان لاءِ توسان ڪندين اهو انجام.

تنهنجي ڳليءَ مان لنگهندي سڄڻي موکو ٿي ويو سن،
يادون تنهنجون موٽي آيون تڙپي ويو هي تن.

تنهنجن وعدن جي پرين ڪيان ڪهڙي ڪهڙي بات،
اکڙين ۾ ڪاٽي ڇڏي سون پياري پياري رات.

والون تو لاءِ واجهائيندي پڌري ٿي پرڀات،
ٿڌڙا ٿڌڙا ساهه ڀريندي وئي وهامي رات.

رهندي ڪيسين ٿالي هيءَ ڪاري ڀات،
نيٺ ته ڇنڊي ڇاٽ الا او نيٺ ته ڇلندي ڇاٽ.

بيت

ڪٿي سج آيا ڙيا، ڪٿي سانجهڙون آيون،
مور نه لهن من تان يادن جون پرڇانيون،
ساٿي ڪٿن پلايون، ورهين جي ورونهن کي.

ڏسي اُت رابيل جي جاڳيا سور سُتل،
آندا آنت آندوه الدر جي اٿل،
سکهو آءُ سانول، ساهه باقي ڪي ساعتون.

رنو ڪير هو رات، کهوري منهنجا ڪهاءُ،
سڏڪن جا سانت ۾ پهتا پئي پڙلاءُ،
ڪنهن جا هي پرياءُ، آهن منهنجي ساهه سان.

عبدالغفور عابد

گيتن جي ڪهاڻي

تقدير جهي ملڙا سهڻ ڏنا
تن درد پريا هي ڪمت ڏنا
فرقت ۾ ڏنا، قربت ۾ ڏنا
تن ياڻ ڏنا، جنهن ربت ڏنا

چاهت ۾ طبيعت ساز بڻي
جذبن کي نوان سنگيت ڏنا
هر حال غزل ٺهندا ئي رهيا
ڪجهه هار ڏنا، ڪجهه جيت ڏنا.

مومل جو جلڻ

مومل جو ڀهانو خوب ٺهيو
تقدير عجب جي چال هلي

هن ياڻ ڏنا شبهات - جفا
سون ياڻ ڏنو، هي ظلم هلي

ڪنهن ربت نه دل تي صاف وري
جا ڪاڻ ٺهي سا ڳالهه هلي

خاموش ٿنهي اسي درد سٺا
دنيا به ڪجهارت ڪاڻ سلي

ڀرين نه سموري ڪاڪ ڊني
ٻوءِ يار، سندم مومل به جلي!

عبدالغفور عابد

اڙي مان نظر جو ڏٺارئل آهي
در ـ دلربا تان ڌڪارئل آهي
جدائيءَ جي ڪُٺين جو ڪارئل آهي
اجائين اُميدن تي جيارئل آهي
اچڻ ڪان، وڃڻ ڪان وسارئل آهي
جنون ـ مُحبت جو مارئل آهي

ڪير

مگر عشق ۾ ٿيو وفادار ڪير
جفاءِ صنم جو روا دار ڪير
خوشي سان ستم جو سزاوار ڪير
رقيبن جي راتين جو آزار ڪير
نگاهه ـ پشيمان جو حقدار ڪير
تصوُّر تي هن جي گرانبار ڪير؟

اسان جي محبت اجا آهي اڌوري
اجا آزمائش ڪٿي ٿي سموري
اجا عاشقي ٿي سکي ڪانه پوري
جو سختيءِ هجران اجا آهي ضروري

اڌوري محبت

اچانڪ دل ـ زار جي نام آيو
ملاقات جو خاص پيغام آيو
ورين پاڻ ”عابد“ لب ـ بام آيو
شب ـ وصل ڪالهه سر ـ شام آيو.

عبدالغفور عابد

سپنن جو ڏنڌ

ٽٽي جنھن سمي پيو منحبت جو سپنو،
آنھي ٿي سمي ھر خوشي پي ٽٽي پئي.
ھليا وڃا سيئي جوش، جذبات دل مان،
ڪٿي ڪان اچي جواني ڪٽي پئي.
اثر ٿيو آداسي جو اھڙو ڪو 'عابد'،
نه ھمت جھلي ٿي، ھٽي مان چٽي پئي.

غـــزل

ڇا مليو ياد ڪان سوائي، ياد ـ ناشاد ڪان سوائي.
ڪير سائي وچي رھيو آ، عشق ـ برباد ڪان سوائي.
حرف ڪونھي زبان تي ڪو، حرف ـ زباد ڪان سوائي.
وصل ـ شيرين نه ٿيو مقدر، ڪار ـ فرھاد ڪان سوائي.
ڪار ـ فرھاد ڪنھن ڪان پھتي، صرف فرھاد ڪان سوائي؟
بلبل و گل جو ذڪر ڇاھي، دام ـ ضياد ڪان سوائي.
ھا، اسان ٿي غلط ڪھڙو ھو، داد، بيداد ڪان سوائي!

غـــزل

ھو آيا، ڪجھ پيرا آيا، پوءِ فرقت جا ڦيرا آيا.
راتين جا انڌيرا آيا، تنھائن جا گھيرا آيا.
دل پر غم جا ديرا آيا، صدما پيءِ سر سھرا آيا.
دلبر ڪي گھوليوسين 'عابد'، ھنجي دل پر پھرا آيا!

آونداهي ذرتي، روشن هٿ | هڪ مطالعو

مضمون

مراد علي مرزا

رجن ۾ رڙ ڏي
پيچل
ويرون ۽ لهرون
جندڙي

ڪتابن تي مختصر تبصرو

پرک

ظ-ح
ط-ا

مراد علي مرزا

اُونداهي ڌرتي، روشن هٿ*

هڪ مطالعو

سهڻي پبليڪيشن جي ڪتاب 'اُونداهي ڌرتي، روشن هٿ' ۾ مون پهريون آغا سليم جي لئين تحرير 'اُونداهي ڌرتي، روشن هٿ' پڙهي پوري ڪئي. جاڪاڻ ته آغا سليم ساڻ ان تحرير جي ڇپجڻ کان اڳ انهيءَ تي مون سان تفصيلي گفتگو ڪئي هئي ۽ ان وقت سندس انهيءَ گفتگو مون تي چڱو خاصو اثر پڻ ڪيو هو. ٻيو ته تازو ڪيترن ئي پڙهيل لکيل دوستن به ان جون واکاڻون پئي ڪيون. ظاهر آهي ته انهيءَ تحرير دوستن ۾ هڪ قسم جو ٿرٿلو ۽ جوش (Thrill) ضرور پيدا ڪيو آهي. پر آءٌ سمجهان ٿو ته انهيءَ تحرير جي ڇنڊ ڇاڻ ڪرڻ ۽ پرک لهڻ کان پهرين ان ٿرٿلي ۽ جوش کي هڪ طرف رکي ڇڏجي، جئن ان جي خوبين سان گڏ خامين کي به ڏسي سگهون.

هاڻي پهريون سوال هيءُ اٿي ٿو، 'اُونداهي ڌرتي، روشن هٿ' فني لحاظ سان افسانوي ادب جي ڪهڙي صنف هيٺ اچي ٿو. ڪتاب جي فهرست ۾ ان کي ڪهاڻين جي سري هيٺ آئي، پوءِ 'ناولٽ' جو ليبل هڻيو ويو آهي. ۽ پڪ سان مصنف جي خيال مطابق به اهو 'ناولٽ' هوندو. پر واقعن جي ترتيب ۽ پلاٽ جي سٽاءَ مونکي اجازت نٿي ڏئي ته آءٌ ان کي 'ناولٽ' چوان. جاڪاڻ ته جنهن ڪنهن ادب جي پارکوءَ جو چوڻ آهي ته ناولٽ

---

* مراد علي مرزا جو هيءُ دراصل طويل خط آهي، جيڪو هن 'سهڻي' لاءِ لکيو. پر جيئن ته هيءُ آغا جي ناولٽ تي 'اسٽڊي' آهي تنهنڪري هنکي مضمون جي حيثيت ۾ ڇپيو ويو آهي. ايڊيٽر

انساني ۽ ناول جي وچ جي شيءِ آهي، يعني ته ان ۾ انساني جي خوبين سان گڏ ناول جي خصوصيتن جو به عڪس موجود هجي. ناولٽ ۾ انساني زندگيءَ جي وسعت، گهري ۽ گهوڙهي ڪردار نگاري، ڪردارن جي نفسياتي، سماجي ۽ معاشي ڇڪتاڻ ۽ انجو ڪردارن تي پيندڙ اثر ۽ ان سان پيدا ٿيندڙ نتيجا، انساني فطرت جا عجيب و غريب نڪتا جهڙوڪ همدردي، جوش، ڪاوڙ، تيسو، غيرت، پيار، رحم، نهٺائي، جنسي خواهش ۽ ان جا اٿر اثر، مطلب ته اهي سموريون حقيقتون تفصيل سان نه پر مختصر طور تي هجڻ تمام ضروري آهن. سڀ کان اهم ۽ ضروري ڳالهه هيءَ هجڻ گهرجي ته ان ۾ موضوع جي ايڪائي (Unity of Theme) ڪٿي به غائب نه ٿئي. مثال طور ڪالزوردي جو ناولٽ 'The Apple Tree' ۽ راجندر سنگهه بيدي جو 'ايڪ چادر ميلي سي' ڏسو. ان لحاظ سان 'آونداهي ڌرتي، روشن هٿ' ناولٽ نه پر به 'طويل افسانا' آهن، جنڪي افسانه نگار هڪ ئي عنوان هيٺ ناولٽ جي روپ ۾ پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. آءٌ ان کي به 'طويل افسانا' انڪري چوانٿو ته 'وقت، مڪان ۽ ايڪائيءَ' جي لحاظ سان ٻنهي افسانن جو پاڻ ۾ ڪوبه واسطو ڪونهي. مصنف قرة العين حيدر جي ناول 'آگ ڪا دريا' جي ٽيڪنڪ تي رکو هڪ ڪردار 'سارنگ' جي وسيلي ٻنهي افسانن کي ملائي هڪ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، جنهن ۾ هو هرگز ڪامياب ٿي نه سگهيو آهي. 'آگ ڪا دريا' ناول جي خوبي هيءَ به آهي ته ناول نگار جو ذهن شروع کان وٺي آخر تائين پنهنجي بنيادي موضوع کان ڪٿي به هيڏانهن هوڏانهن نه ٿيو آهي. سڄي ناول ۾ هڪ ئي موضوع ڇانيو پيو آهي ته وقت هڪ باهه جو درياهه آهي. جنهن سان هر زماني جو ذهين ۽ فطين انسان ڪڏهن به صلح نه ڪندو ۽ باهه جي الهيءَ وهڪري ۾ سڙي جلي پارس ٿي پوندو. انجي ابتڙ 'آونداهي ڌرتي، روشن هٿ' ۾ سڄا سارا ٻه موضوع ملن ٿا، جن سان تعلق رکندڙ واقعا ٻن افسانن (طويل) جو روپ وٺي بيٺا آهن، موئن جي دڙي واري واقعي جو موضوع 'فن ۽ فنڪار جي ناقدري' آهي ته لاهور دور واري حصي

۾ 'انساني تقدير جي نيرنگي' کي موضوع چونڊيو ويو آهي. اهڙيءَ ريت موضوع جي لحاظ سان اهي ۽ بلڪل جُدا افسانا آهن. ساڳئي وقت ٻهرين افساني جي آخر ۾ هڪ ٻيو موضوع به ابري ٿو، جنهن جو ساري افساني جي سِٽاءُ سان ڪو، تعلق نه آهي. افساني جو آخري حصو غور طلب آهي:

'سارنگ کي مورتيءَ جي اکين آندو ويو. هنجا ٻئي هٿ مورتيءَ جي اکين رکيل اڏيءَ تي رکيا ويا. ڪهاڙو ڇڪيو ۽ ۽ اڏيءَ تان رت اڏامي مورتيءَ جي مُنهن تي پيو. سارنگ دانهن ڪئي، وَٽ ڪاڏا، لڇيو، ڦٿڪيو ۽ پوءِ بيهوش ٿي پيو....'

جيڪڏهن افسانو هت ختم ٿئي ها، ته پوءِ موضوع جي لحاظ سان اهو يقيناً مڪمل هجي ها. پر افسانه نگار انکي Anti Climex ڪري هڪ ٻي Climex آندي آهي، جيڪا خود هڪ ٻئي ۽ جدا موضوع ڏانهن اشارو ڪري ٿي:

'اوچتو گهوڙن جي هڪار ٿي، رڻ گجيو، رازو ٿيو. ڪانَ ڪڙ ڪڙ ڪندا ڪکن ۾ لڳا. هر طرف دانهون، رڙيون، موت ئي موت، ساهون ٽيون سڙڻ لڳيون، رت ريلا ڪري وهي چڙهيو.

مُهن جي شهر تي ڌارين حملو ڪيو.'

انهيءَ ڪلائيڪس افسانى جي سوڻهن وڌائڻ بدران انکي مرڪو جنهڪو ڪري ڇڏيو آهي. افسانه نگار جي ذهن ۾ جيڪڏهن موئن جي دڙي جي تباهيءَ جو موضوع آهي، ته پوءِ ان موضوع لاءِ چونڊيل واقعو بلڪل غير موزون آهي. انهيءَ لاءِ انهن واقعن جي چونڊ ڪرڻ کپندي هئي جيڪي تاريخي ۽ جاگرافيائي حالتن جي پيداوار هئا. موئن جي دڙي جي اعليٰ تهذيب، خوشحالي، ساوڪ ۽ فطرت جي ظلمن کان آزاد ميداني علائقي جي آسودگيءَ ئي ٻهاڙي اکن ۽ برفاني علائقن جي سخت جان ۽ ڪلور آرين کي هر کادو، جن جي زندگي هر وقت فطرت جي ڏاڍائين جو نشانو رهندي هئي. مظلوم فنڪار جي بيگناهه موت نه، پر زندگيءَ جي آسودگين ۽ انساني فطرت جي بنيادي خراهشن آرين کي دڙڪي موئن جي دڙي نائين

پهچايو هو. وري ان موضوع کي نڀائڻ لاءِ افسانه نگار کي ڪيترو ئي وقت مولي جي دڙي جي تهذيب جو پڻ تجزيو ڪري ها، جنهن ۾ هندن جي اڳيان تصوير جا ٻئي رخ چڱيءَ طرح ظاهر ٿي پون ها. مصنف پنهنجي اصل موضوع کي تڪميل تائين پهچائي، ان نتيجي ۾ پلاٽ سان تعلق نه رکندڙ موضوع ڏانهن ڪهڙي سبب مائل ٿيو؟ ان لاءِ ته افسانه نگار پاڻ وضاحت ڪري سگهي ٿو. البت ان موضوع جي اچڻ تي منهنجو ڌيان ممتاز مرزا جي ريڊيائي ڊرامي 'آخري رات' ڏانهن ڇڪجي وڃي ٿو، جنهنجو موضوع ۽ آخر پڻ انهن ڏي تي آهي. (١)

'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' جي شروعات مئن جي دڙي کان ٿئي ٿي ۽ ان جو اختتام سنڌ ۾ انگريزن جي فتح تي ٿئي ٿو. آغا سليم پنهنجي لاءِ هڪ اهڙي ڪينوس جي چونڊ ڪئي آهي، جيڪو صدين تائين پکڙيل آهي. حقيقت ۾ اهو ڪينوس طويل افسانن لائق نه پر ناول لائق آهي. انهيءَ صدين تائين پکڙيل ۽ ڦهليل ڪينوس جي هڪ ڪنڊ ۾ مئن جي دڙي جا ڪردار بيٺا آهن، ته ٻيءَ ڪنڊ ۾ وري سنڌي ۽ انگريزي قومن جا ڪي ڪردار. باقي سمورو ڪينوس بلڪل صاف آهي.

قرة العين حيدر جي پيروي ڪندي آغا سليم به 'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' جو مرڪزي ڪردار هڪ رکيو آهي، يعني سارنگ. سارنگ پهرين حصي ۾ سنگتراش جو روپ ڌاري ٿو، ته ٻئي حصي ۾ وري شاعر جو. سنگتراش جي حيثيت ۾ افسانه نگار سارنگ جي ڪردار کي نهايت فنڪارانه انداز ۾ پيش ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. سارنگ سنگتراش فن جي تڪميل لاءِ پنهنجي ڳوٺ مان نڪري مئن جي دڙي اچي ٿو ۽ جڏهن کيس معراج ٿو ملي ته مذهبي ڇرڀاڻپ ۽ انساني فطري ڪمينپ جي آڏيءَ تي قربان ڪيو ٿو وڃي. موضوع جي لحاظ کان اهو 'واقعو' سنڌي افسانا نگاريءَ ۾ پنهنجو مثال پاڻ آهي. پر سارنگ سنگتراش جو ڪردار اهڙي ڀرپور نموني ۾ چٽيل نه آهي، جو ان موضوع سان

(١) ڏسو ٽماهي 'مهراڻ' نمبر ١-٢ سال ١٩٦٥ع.

ڪلهو هٿي سگهي. سارنگ سماج جي جنهن طبقي جي نمائندگي ڪري ٿو، ان جي شروع ۾ فقط هاڪي جهلڪ ڏٺل آهي، سماج جي ان غيراهم طبقي جي ڀرپور عڪاسي ڪئل نه آهي، جنهنڪري سارنگ جڏهن موئن جي دڙي جي زياده تهذيب يافته ۽ اوچي طبقي جي وچهو اچي ٿو، ته ان طبقي جي اکين ۾ ترورا آلمندڙ روشنيءَ ۾ سندس ڪردار اڀرڻ ۽ نمايان ٿيڻ بدران ٻين ڪردارن جهڙوڪ مانڪ، سنڌيا ديوي ۽ مهاپوچاريءَ جي قداور ڪردارن جي پاڇي ۾ لڪيو وڃي. ڪاڪي سانول ۽ سندس ڌيءَ ۽ پارُ جا ڪردار هڪ قسم جون ليڪون ۽ سهارا آهن، جيڪي سارنگ کي اڳتي وڌائڻ لاءِ استعمال ڪيا ويا آهن. وري جڏهن سارنگ انهن جي ليڪ تي اڳتي وڌي وڃي ٿو ته افسانا نگار هنن کي ٻنهي وساري ڇڏي ٿو؛ ڪاڪي سانول جي ڌيءَ ۽ پار جو ڪردار شروع ۾ ڏيکاري افسانا نگار ان افساني جي Anti Climex جو تاثر صفا ختم ڪري ڇڏيو آهي. ساڳئي وقت انهيءَ جي ڪري سارنگ جي Genius هجڻ تي ٻڻ اثر پوي ٿو، ڇاڪاڻ ته اهڙيءَ طرح هنجو ڪردار بلڪل هڪ نقال Imitator جو ٿي پيو آهي. سنڌياديويءَ جي سونهن ڏسي سارنگ جي اها نقالي اڃا ته اڻل ڪائي ٿي جو هو هنجي تصوير هو بهو پٿر مان ٺو گهڙي. ساڳيءَ ريت 'ڌرتي ماتا' جي بوٽي ٺاهڻ وقت به هنهنجي Genius کان ڪم وٺڻ بدران ڪاڪي سانول جي ڌي ۽ سندس پار جي ليڪ وٺي ٿو. هن مرڪزي ڪردار سارنگ جي پيٽ ۾ مانڪ جو ڪردار وڌيڪ Genius ۽ رهبدار آهي، جنهنجي اک 'ڪئميرا' جي نه پر هڪ سچي ۽ فطين فنڪار جي اک آهي. اهڙيءَ طرح سارنگ جي ڪردار نگاري ابتري ته ناقص ۽ اڻپوري آهي، ۽ ان سان تعلق رکندڙ واقعا ابترا ته ڪمزور ۽ ڊرا آهن جو نه رڳو افساني جو پلاٽ ٿي بي ربط ٿي پيو آهي، پر سارنگ جو ڪردار به مرڪزي ڪردار جي بدران ثانوي ڪردار جي حيثيت وٺي بيٺو آهي.

آغا سليمؔ در اصل بيانيه انداز جي تحرير جو ماهر آهي، جنهنڪري هن افساني جي خوبي ان جي منظر نگاري آهي. آغا سليم انهيءَ ۾

پنهنجن جوهرن ڏيکارڻ کان اصل ڪڻ گهٽايو آهي. موئن جي دڙي ۾ سارنگ جي اچڻ ۽ وڏي تلاءَ تي چنڊ رات جي ميڙي جو منظر سندس منظر نگاريءَ جا بهترين مثال آهن. پر مهڙي اعليٰ ۽ انوکي موضوع جي افسانيءَ ۾ منظر نگاريءَ سان گڏ جذبات نگاريءَ جي بيحد ضرورت آهي، جنهن پڙهندڙن کي ڪردارن جي اندر ۾ لهي پائڻ جو چڱو وجهه ملي ۽ هو انهن کي چڱيءَ طرح سمجهي انهن سان سندن خوشيءَ ۽ غم ۾ ڀاڱي ڀائيوارتي سگهن. فقط جذبات نگاريءَ جي وسيلي سان ئي ڪردارن کي سندن اصلي روپ ۾ پڙهندڙن جي اکيان آڻي سگهجي ٿو. هيءُ افسانو، ادب جي ان اهم ۽ ضروري خصوصيت کان بلڪل خالي آهي.

'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' جو هيو افسانو ٻن ڀاڱن ۾ ورهايل آهي. ٻئي ڀاڱا سنڌ ۾ ٽالپور حڪومت جي زماني سان تعلق رکن ٿا. سارنگ شڪارپور جي ويجهي ڳوٺ جو رهواسي ڏيکاريل آهي هو فارسيءَ جو عالم ۽ هڪ شاعر آهي، پر شڪارپور ڌانهن ايندي شاهه جو ڪلام ڳاڏي وارن کان پڌي فارسيءَ ۾ شاعري ڪرڻ ڇڏي سنڌيءَ ۾ ڪافيون لکڻ جو ارادو ڪري ٿو. شڪارپور پهچي هو هڪ حسين هندو ڇوڪريءَ چمپا سان ڀرپور پيار ڪري ٿو. پر هنکي حاصل ڪرڻ ۾ ناڪام ٿئي، ڇو ته هي ڪا واهه نه ڏسي مرڻ جي محافظ دستي ۾ اچي ٿو شامل ٿئي.

هن حصي ۾ آغا سليم ان وقت جي شڪارپور جي تهذيب جي نقش چٽڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، پر تهذيبي نقش نگاريءَ بدران مصنف پنهنجو ڌيان سارنگ ۽ چمپا جي عشقبازيءَ تي گهڻو رکيو آهي. انهيءَ سبب افسانيءَ ۾ تهذيبي ماحول جي اجاگر ٿيڻ بدران رومانوي ماحول ابري ٿو، جيڪو تهذيبي ماحول جي عڪاسيءَ کي سخت نقصان پهچائي ٿو. رومانوي موضوع آغا سليم کي بيحد پسند هوندا آهن. تنهنڪري انهيءَ ۾ ڪو به وڌاءُ نه ٿيندو، جيڪڏهن آءٌ چوان ته هو ان رومان کي ڏاڍي اثرائتي انداز ۾ پيش ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيو آهي. پر انهيءَ جي برخلاف جيڪڏهن افساني جي هن حصي ۾ آغا سليم جو مقصد شڪارپور جي تهذيبي

ماحول جي تصوير ڪيل آهي، ته پوءِ هن ان لاءِ جيڪي ڪردار چونڊيا آهن، آهي بلڪل موزون نه آهن. ڇاڪاڻ ته سارنگ ۽ چمپا ان تهذيبي ماحول جا صحيح نمائندا ڪري ڏيکاريل نه آهن، ڪنهن تهذيبي ماحول جا صحيح ۽ اصلي نمائندا آهي ڪردار ٿي سگهن ٿا، جن جو ان تهذيب سان تعلق رکندڙ سڀني ريتن رسمن ۽ قدرن ۾ يقين هجي ۽ جيڪي قديم روايتن جا امانتدار هجن. سارنگ ۽ چمپا کي پنهنجين ريتن رسمن ۽ روايتن سان ڪا به همدردي نه آهي. آهي ته عشق جي الله ۾ انهن سڀني بندشن کي لتاڙي هڪ ٻئي جي ويجهو اچن ٿا. اهي ته روايت سان بغاوت ڪن ٿا. فقط چند ريتن رسمن جي مٿاڇري ذڪر ڪرڻ سان تهذيبي ماحول جي سچي تصوير اکين اڳيان نه اچي سگهندي. انهيءَ کي واضع ڪرڻ لاءِ مختلف طبقن جي فردن جي پاڻ ۾ ميل ميلاپ، تعلق ۽ هڪ ٻئي سان ورتاءُ جو تفصيلي ذڪر تمام ضروري آهي. جيڪڏهن ان حصي جي ڪهاڻي ڪا اهڙي هجي ها، جنهن سان افاديت جو ڪو پهلو ظاهر ٿئي ها، ته پوءِ سارنگ ۽ چمپا جي اها بغاوت به يقين سان قدر لائق ٿئي ها ۽ سندن ڪردار ۽ شخصيت پڻ چڱيءَ طرح اڀري سگهن ها. پر ڪهاڻيءَ ۾ ڪابه جان ۽ افاديت نه آهي، اها هڪ معمولي ۽ بي جان روايتي ڪهاڻي آهي، جنهنجي ليکڪ ٿي افسانا نگار سارنگ کي نااميد ڏيکارڻ لاءِ ميدان تيار ڪيو آهي.

انهيءَ افساني جي ٻئي حصي جي شروعات هڪ نئين ڪردار 'فلپ' سان ٿئي ٿي. فلپ به عشق جي راند ۾ هارايو آهي ۽ مايوسيءَ کان پاڻ بچائڻ خاطر ايسٽ انڊيا ڪمپني جي نوڪريءَ ۾ هندستان اچي ٿو. هنجي دل اڃان تائين مارگريٽ جي محبت ۾ ٻئي ڏڙڪي پر هڪڙي ڏينهن ڪلڪتي ۾ مارگريٽ کي هڪ لارڊ سان گڏ ڏسي هنجي رهيل کهيل اميد به مري وڃي ٿي. ٻئي ڏينهن فلپ سنڌ ۾ بدلي ٿي اچي ٿو، جتي هنجي ملاقات سارنگ شاعر سان ٿئي ٿي. ٻئي ڪردار جدا جدا قومن جا نمائندا آهن، پر ٻئي Intellectual هجڻ ڪري ذهني طور هڪٻئي کي قبول ڪن ٿا. سارنگ جي مدد سان فلپ سنڌ جي ثقافتي ۽ سماجي زندگي کي ويجهو وڃي ڏسي

ٿو ۽ ان جي پاڪيزگي ۽ نهٺائيءَ کان ڏاڍو متاثر ٿئي ٿو. فلپ شاهه پٺائيءَ جي عظمت کي سلام ڪري ٿو ۽ هنجي ڪلام جو انگريزيءَ ۾ به ترجمو ڪري ٿو. هت هيءَ ڳالهه وضاحت طلب آهي ته ڪنهن شاعر جو ڪلام يا ترجمو (جيڪو پڻ هڪ تخليقي عمل آهي) ڪنهن افسانوي ڪردار سان منسوب ڪرڻ ادبي نڪتهءِ نظر کان ڪيتريقدر درست آهي؟ آغا سليم، ڊاڪٽر سورلي جا ترجمو ڪيل شاهه جا بيت پنهنجي افسانوي ڪردار فلپ ڏانهن منسوب ڪري، منهنجيءَ راءِ مطابق هڪ 'ادبي ڏاڍائي' ڪئي آهي. خير فلپ سنڌ گهمي ٿو، سنڌي تصوف جو مطالعو ڪري سنڌي شاعرن ۽ انگريزي شاعرن جي نڪتهءِ نظر جي ڀيٽ ڪري ٿو، شاعري ڪري ٿو ۽ خيالي دنيائن جا سير تو ڪري، ته اوچتو سندس ملاقات هڪ پيءُ ۽ ڌيءُ جيين ايلز سان ٿئي ٿي، جنهن سان کيس مارگريٽ جي بوءِ ٿي اچي. ايلز پڻ محبت جي گهايل آهي، تنهنڪري فلپ سان ملي هنکي به ٿوري تسڪين محسوس ٿئي ٿي ۽ ٻئي هميشه ملي هڪ ٿي وڃڻ جو واعدو ڪري جدا ٿين ٿا. ايلز لنڊن روانو ٿئي ٿي ۽ فلپ لنڊن وڃڻ جون تياريون ڪري ٿو ته جنگ جو بگل ٿو وڄي، مياڻيءَ جي ميدان ۾ معرڪو مچي ٿو. فلپ هڪ سنڌي جوڌي جي هٿان مارجي وڃي ٿو ۽ سارنگ وري هڪ انگريزجي تلوار سان پنهنجا هٿ وڃائي ميدان ۾ ڇڏيندو ڦٿڪندو بيهوش ٿي وڃي ٿو.

افساني جي هن حصي ۾ سارنگ جي بدران فلپ جو ڪردار وڌيڪ پرزور ۽ سگهارو آهي. افسانا نگار پنهنجي شعوري ذهانت جو زور ان ڪردار جي ذهني چٽاڻ ۽ سندس سنڌي تهذيب جي اثر ٿيڻ تي ختم ڪيو آهي. پر ان ڪردار سان تعلق رکندڙ واقعا رومانوي هجڻ سبب بي جان ۽ ڪمزور ٿي پيا آهن. هت سارنگ جو ڪردار بلڪل ثانوي ٿيو لڳي ۽ جيئن ته هنکي افساني جي پڇاڙيءَ تائين رهڻو آهي، تنهنڪري افسانا نگار جڏهن فلپ جي ڪردارنگاريءَ سان نڪجي پوي ته ٽالي ماتر سارنگ جي ڪردار تي به روشني وجهي ٿو. ٻيو ته سارنگ ڪوبه اهڙو ڪارنامو نٿو ڪري، جنهنڪري سندس ڪردار اڀري ۽ اسري سگهي. هو جيتوڻيڪ ٽالپور محافظ دستي جو هڪ سپاهي آهي، پر هنکي پنهنجي اوسي پاسي جي

ماحول جي ڪا به ڄاڻ نه آهي. هو فقط پنهنجي داخلي دنيا (جيڪا رومانوي آهي) ۾ رهڻ پسند ڪري ٿو. سارنگ کي سنڌ ۾ انگريزن جي کيل عيارين ۽ فتنه پردازين جو ڪو به شعور نه آهي ۽ نه وري هو درباري غداري ۽ فريب کان واقف آهي، جنهنجي وسيلي مٺ جيترن انگريزن سنڌي قوم کي شڪست ڏني، سنڌ جي سرزمين تي پولين جيڪ بلند ڪيو، يا ته افسانا نگار جي نظر اهڙن اهم واقعن ڏانهن نه وئي، يا هن ڄاڻي ٻجهي انهن واقعن کان پاسو ڪيو آهي. سارنگ جي حيثيت فقط هڪ معمولي ملازم جي آهي، جنهنکي پنهنجي وقت جي سماجي ۽ سياسي حالتن جو ڪو به شعور ڪونهي. هو هڪ فرمانبردار سپاهيءَ وانگر پنهنجي سالار جي حڪم مطابق جنگ جي باهه ۾ ٽپ ڏئي ٿو پوي. حقيقت ۾ هنجو ڪردار هڪ ‘Yes Man’ جو ڪردار آهي. افسانا نگار کي ڪهڙيو هو ته ٽالپور محافظ دستي ۾ اڇن ڪالپوه سارنگ کي انهن محب وطن جوڌن سان اڇي ملائي ها، جن انگريزن ۽ هنن جي لشڪرن تي پنهنجي سيچ وليندڙ وطن فروشن غدارن ۽ ڄاڙتن سان سخت چولون کائي ميدانءَ جي ميدان کي پنهنجي گرم گرم خون سان سرخ ڪري حب الوطنيءَ جو ثبوت ڏنو هو. انهن محب وطن جوانن کي اقتدار سان نه پنهنجي وطن سان پيار هو، هنن لاءِ حڪومت جي عظمت، پر وطن جي خاڪ اڪسير هئي. سارنگ جو ڪردار ڪڏهن به انهن محب وطن شهيدن ۾ شمار ڪري نٿو سگهجي.

پر جيئن ته ’حب الوطني‘ هن افساني جو موضوع اصل ڪين آهي ۽ لاشعوري طرح افسانا نگار جو سمورو ڌيان پنهنجي اصل موضوع يعني ’انساني تقدير جي نيرنگي‘ تي آهي، تنهنڪري افسانا نگار واقعن جي چونڊ به انهيءَ مطابق ڪئي آهي.

البت سنڌ بابت افسانا نگار جي تفصيلي بيان مان حب الوطنيءَ جو احساس اڀري ٿو، جيڪو خود افسانا نگار جي ڪردار تي روشني وجهي ٿو ۽ نه سندس تخليق ڪيل ڪردارن تي. جيڪڏهن افسانا نگار ان قدر لائق احساس کي پنهنجو موضوع ڪري ڪئي ها ۽ ان سان تعلق رکندڙ واقعن ۽ ڪردارن جي تخليق ڪري ها، ته هيءَ تحرير افاديت جي نڪته نظر کان سنڌي ادب ۾ هڪ مثالي ۽ منفرد مقام حاصل ڪري ها.

پرک

اهو اديب جيڪو تنقيد لکي سگهي، اهو
زنده نه رهي سگهندو ۽ نه ئي اڳيان وڌي
سگهندو. تنقيد ڪندڙ جو رتبو تمام گهڻو بلند
آهي، جيڪر هو ايمانداريءَ سان تنقيد ڪري.

— عصمت چغتائي

رڃن ۾ رڙ ٿي، مرتب: اسلم آزاد، گل محمد مستوئي. اخباري ڪاغذ، صفحا ٨٠، سائز: ڪرائون، قيمت: ٥٠ پيسا، تاريخ اشاعت: جنوري ٧٠ع، ڇپائيندڙ: اسٽوڊنٽس پبليڪيشن، حيدرآباد، سنڌ

رڃن ۾ رڙ ٿي، اسٽوڊنٽس پبليڪيشن جو ٻارهون ڪتاب آهي. ٻين ڪتابن ۾ سياست ۽ ادب ٻئي هوندا هئا، پر هيءُ ڪتاب رڳو سياست تائين محدود آهي. ڪتاب تي لکيل آهي ’خاص ١٢ ڪتاب‘ خاص مان فقط هڪڙو ئي مطلب سمجهه ۾ اچي ٿو، اهو آهي ذري گهٽ هر سياسي ليڊر ۽ سياسي پارٽين کي گهٽ وڌ ڳالهائڻ ۽ گلا ڪرڻ (جنهن ۾ شاگرد ليڊر ۽ انهن جون پارٽيون به اچيو وڃن). ٻي خاص ڳالهه اها آهي ته جي. ايم سيد ۽ ذوالفقار علي ڀٽي کي گهڻو ڪري سيد ۽ ڀٽو چئي ذڪر ڪيو ويو آهي، پر قاضي محمد اڪبر کي ’قاضي صاحب‘ لکيو ويو آهي، شايد انهيءَ ڪري جو ’اسلم آزاد‘ ’عبرت‘ اخبار ۾ نوڪريءَ ۾ آهي.

ون يونٽ ٽٽڻ سان هڪڙو فائدو اهو رهيو ته سنڌين کي پنهنجي ملڪ ۽ ٻوليءَ سان وڌيڪ چاهه پيدا ٿيو. قوميت جي انهيءَ جذبي کي اڀارڻ ۾ شاعرن ۽ اديبن وڏو ڪم ڪيو آهي. پر حال اهو جذبو هڪ نئون رنگ پيو وٺي، گهڻن انهيءَ جذبي مان فقط ’سنڌ جو نعرو‘ هڻي پورو پورو فائدو وٺڻ شروع ڪيو آهي. هن ڪتاب ۾ به اها ڳالهه ڪٿي ڪٿي آهي. شعر ته چڱا آهن، پر مضمونن ۾ نالي نعري بازي ۽ گارين ڪانسواءِ ٻيو ڪجهه به ڪونهي.

اسلم آزاد جو لکيل پيش لفظ (اسانجو ليڊر ڪير ٿئي) انهن

ٿو لڳي ته اهو سوچي سمجهي نه بلڪ بنا سوچ سمجهه جي لکيو
ويو آهي. افسوس جي ڳالهه آهي ته هن سجاڳي واري دور ۾ به ڪي
ذهن اهڙا پست آهن، اهڙي ڪريل حرڪت ۽ ههڙو غلط رويو به
اختيار ڪري سگهن ٿا، سو به ڪي سنڌي. 'اختر بلوچ' کي هڪ رنڊيءَ سان
تشبيهه ڏني، اسلم آزاد اختر بلوچ جهڙي مجاهد ۽ کي ته ڪو به
ڇهو نه زمائي سگهيو، البت ٻالڪي سنڌي عوام جي نظرن ۾ ڪيرائي
وڌئين. اسلم کي ڪهڙو حق ٿو پهچي جو ائين ڪنهن ليڊيءَ جي
عزت تي حملو ڪري، هن وٽ ڪهڙو ثبوت آهي، جيڪڏهن اُنس
ته اهو ڇو ڪونه ڏنائين. اختر بلوچ لاءِ لکيو اٿس ته هو هڪ ڳائڻي
آهي. حالانڪ اختر ڳائڻي ڪانهي، ائين ڳائڻ جيڪڏهن ايترو خراب
ڪم آهي ته ريڊيو اسٽيشن تي ڇو نٿو اعتراض ڪري، تحريڪ هلائي
فلمون ڇو نٿو بند ڪرائي. اختر بلوچ جنهن ختم ٿيندڙ تحريڪ ۾
روح ڦوڪيو، انهيءَ ڪارڻ هنجو نالو سنڌ جي تاريخ ۾ هميشه
سونهري اکرن سان لکيو ويندو، هنکي ڪاريون ڏيڻ سان هنجي
عظمت کي ڪو به ڇيهو نٿو رسي سگهي. اسلم اهو سوچيو ٿي ڪونهي
ته اختر بلوچ تي اهڙا الزام هڻي هن اختر جي نه، بلڪ سنڌي قوم
جي ڌارين اڳيان بيعزتي ڪئي آهي.

ساڳئي پيش لفظ ۾ اسلم صاحب لکي ٿو: هميشه ٿي جذبات
ڪم نه ايندا آهن. ڪڏهن دماغ ۽ سوچ کان به ڪم وٺجي....' سان
اسلم صاحب کان اهو ٿو پڇڻ چاهيان هن ڪتاب 'رڃن ۾ رڙ ٿي'
۾ جيڪو مواد آهي، اهو شايع ڪرڻ وقت پاڻ دماغ ۽ سوچ کان
ڪم ورتو اٿس، يا بنا سوچ سمجهه جي سيني کي ڪاريون ڏيندو
ويو آهي. چوي ٿو ته: ون يونٽ ڊاڙائڻ ۾ سيد ۽ پِتي جو هٿ
ڪونهي. اختر بلوچ جي دامن تي گناهه جا داغ آهن. شاگردن ۾
گهڻا پنجاب جا ايجنٽ آهن، ته پوءِ باقي چڱا ڪير ڪهڙا آهن؟

هر ڪنهنجا اصول ۽ سوچ جو طريقو الڳ ٿيندو آهي. ڪابه
راءِ رکڻ جو هر ڪنهنکي حق آهي. پر جيڪا شيءِ لکت
۾ پيش ڪجي، انهيءَ لاءِ اهو ضرور ڌيان ۾ رکجي ته انهيءَ
سان پولي کي، ملڪ کي ۽ پنهنجي علائقي جي مفاد کي نقصان نه رسي.

اڃين هن ڪتاب جي ٽائيٽل تي 'قانوني مددگار' جو نالو لکيل ڏسي تعجب ٿو ٿئي. ڇا ڪتاب جي ڪيڏن ڪي اهو احساس آهي ته هنن غلط ڪم ڪيو آهي ۽ ڪهن قانوني مددگار جي ضرورت پوندي؟
— ط. ا

ديسي سهڻ ڪجن. مرتب: خالد سنڌي. اخباري ڪاغذ، صفحا ۱۲۸، سائيز: ڪرائون، قيمت: سوا رپيو، تاريخ اشاعت: جنوري ۷۰ع، ڇپائيندڙ: نيو ڪلچرل پبليڪيشن، قابلي ٻار، حيدرآباد سنڌ.

نيو ڪلچرل پبليڪيشن جو 'پهچل' ڪتابي سلسلي جو پهريون ڪتاب 'ديسي سهڻ ڪجن' انهن ڪتابن مان آهي، جهڙي سفر ۾ سٺا ساٿي ثابت ٿيندا آهن. هن ڪتاب ۾ شعر، ڪهاڻيون، مضمون، لطيفا، راز جون ڳالهيون، فلمي اداڪاره کي خط — مطلب ته هڪ عام پڙهندڙ کي وندرائڻ جو پورو سامان هڪ هنڌ ڪٺو ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وئي آهي. شعرن مان گهڻا شعر اڳ ئي ڇپجي چڪا آهن، پر ڪتاب ۾ اهو نه ڄاڻايو ويو آهي. بهتر طريقو اهو آهي ته ڇپيل لکڻين جي هيٺان اهو ڄاڻائجي ته ڪٿي ڇپيل آهن. اڃين به هاڻ بنا اجازت ڪاپي لکڻ نه ڪجي، ڇو ته 'ڪاپي رائيٽ ائڪٽ' لاڳو آهي.

خالد سنڌي جي پهرين ڪهاڻي 'سان مظلوم آهيان يارو' هڪ مذاحيه ڪهاڻي آهي، پر انهيءَ ۾ مزاح تمام گهٽ آهي. سندس ٻي ڪهاڻي 'ديسي سهڻ ڪجن' لاءِ سمجهه ۾ نٿو اچي، ته اها ڇو لکي وئي. سسئي پنهونءَ جي داستان مان هر سنڌي واقف آهي، وري ساڳي ڪهاڻي، وچ وچ ۾ بيت ڏئي شايع ڪرڻ، انهيءَ کي ڪهاڻي (مختصر افسانو) ته نٿو چئي سگهجي، ۽ اڃين به هنڪي پڙهندي بوريت ٿئي ٿي.

ٻي ڪهاڻي 'بدتميز' جي عنوان مان ڪڏ تي سوال جون نشانيون ڏنيون ويون آهن (؟؟؟). جيڪڏهن انهيءَ مان مقصد بدتميز لفظ کي سوال ڪري ڏيکارڻو هو، ته هڪ نشاني ڪافي هئي، ٽي ڇا لاءِ؟ ڪهاڻيءَ جي شروعات هن ريت ٿئي ٿي — 'ڳالهين جو خبر ئي ڪونه

پئي'. شروعات ئي غلطيءَ سان، پوءِ غلطين جو سلسلو هلندو ٿو رهي. انهيءَ ڪهاڻيءَ ۾ نه ڪو مڪمل پلاٽ آهي، نه ڪردار نگاري ۽ نه ئي ڪو مقصد. هن ڪهاڻيءَ ۾ فقط هڪ خوبي آهي ته مختصر آهي.

هر ڪهاڻي سنهي ٽائيپ ۾ ڇپيل آهي، پر ڪي ڪي سٽون ٿلهي ٽائيپ ۾ نمايان ڪري ڇپيون ويون آهن، نه ڄاڻ انهيءَ سان ڪهڙو مقصد آهي.

راز نائن شاهي جي ڪهاڻي 'اوسيڙو' دراصل ڪهاڻي نه پر تاثر آهي.

عبدالحق عالماڻي جي ڪهاڻي 'سوري جنين سيج'، جي شروعات سٺي آهي، پر ختم هڪ تقرير جي انداز ۾ ٿئي ٿي. ڪهاڻي ٻن حصن ۾ ورهائجي ٿي وڃي، ٻنهي جو پاڻ ۾ ربط ڪونهي. علي بابا جي ڪهاڻي 'جنم ڀومي شمشان ڀومي' هڪ سٺي ڪهاڻي هجي ها، جيڪڏهن علي بابا هن ۾ ڪجهه فني غلطيون نه ڪري ها. علي بابا جي هن ڪهاڻي جي وڏي خوبي آهي، ڪهاڻيءَ ۾ ڪم آندل تمام سٺي ٻولي. پر فقط ٻوليءَ جي لحاظ کان ڪنهن ڪهاڻيءَ کي سٺي ڪهاڻي نٿو چئي سگهجي. ڪهاڻيءَ جو مختصر پلاٽ هن ريت آهي- رام ۽ روپ ننڍي هوندي کان محبت ڪندڙ آهن. ورهاڱي وقت رام سنڌ کي نٿو ڇڏي، ڇاڪاڻ جو کيس سنڌ سان بي انتها محبت آهي، پر روپ پنهنجي مائٽن سان ڀارت ٿي وڃي ڇاڪاڻ ته هوءَ مائٽن کي، قبيلي کي نٿي ڇڏي. پندرهن سالن کانپوءِ وري سنڌ ۾ اچي رام سان ملي ٿي ۽ کيس ڀارت هلڻ لاءِ چوي ٿي. ڇو ته پوتر دريا گنگا جمنا ڀارت ۾ آهن، ۽ روپ کي انهن سان پيار آهي. ڳالهائڻ ۾ هوءَ ڀارت جي تعريف ڪري ٿي ۽ عمل سان اهو ٿو ظاهر ٿئي ته هنکي سنڌ سان محبت آهي، پر ڪهاڻيڪار اهو ظاهر ڪيو آهي ته هو فقط رام سان ملڻ آئي آهي، ڇاڪاڻ ته هنکي رام سان بي انتها محبت آهي. انهيءَ جو ثبوت ڏيڻ لاءِ ڪهاڻيڪار روپ کي رام سان سمهاريو آهي ۽ انهيءَ وقت جي ڪيفيت تفصيل سان لکي اٿس. روپ کي اهو به يقين آهي ته کيس رام سان ضرور حرامي ٻار ٿيندو، جيڪو هو فخر

سان پارت ۾ ڇٽينديءَ. ۽ پوءِ روپ پارت هلي ٿي وڃي ۽ اتان رام کي خط لکي ٿي ته مونکي ٻوسان نه بلڪ سنڌ سان محبت آهي، مون پندرهن سالن ڏائين تو کي ڪوڙا خط لکيا هئا، سان سنڌ ۾ توسان نه بلڪ پنهنجي مٽيءَ سان ملڻ آئي هئس ۽ هاڻ موڻن جي دڙي سان اڌل مٽيءَ سان مورتي ڏاهي سان ۽ توسان ٿينڌڙ ٻار پوڇا ڪنداسين.

جهڪڏهن اهو مڃجي ته روپ فقط سنڌ جي ڪري آئي هئي، ته پوءِ هن رام سان محبت جو ڍونگ ڇو رچايو؟ آخر رام سان ڪهڙي دشمني هئي جو کيس بيوقوف بنائي رهي هئي. ۽ جيڪڏهن هنکي واقعي رام سان محبت نه هئي ته پوءِ هوءِ رام سان شتي ڇو ۽ رام مان ٻار ٿيڻ جي کيس ڇو سڌ هئي. ڇا روپ سنڌ ۾ فقط رام سان حرامي ٻار ڄڻڻ لاءِ آئي هئي. ۽ جيڪڏهن روپ کي سنڌ سان ايتري محبت هئي ته هوءِ سنڌ ۾ رام سان شادي ڪري، آخر رهي ڇونتي پوي. ڇو جو ورهاڱي وقت ته هوءِ ننڍي هئي، وس نه هليو هوندس، پر هاڻ ته ٽيهن سالن جي پختي عورت آهي. وري روپ جو خط ۾ اهو لکڻ- '.... تڏهن آءٌ پائر پينرون، مٿ مائٽ پيارا ڪري، وطن جا وڻ ڇڏي هميشه هميشه لاءِ هندستان هلي آيس، ۽ اڄ مان انهيءَ جي سزا پوکي رهي آهيان.'

جنهن حالت ۾ روپ جي شادي به نه ٿي آهي، هنکي انهيءَ ڳالهه جي پرواهه به ڪاهي ته هوءَ حرامي ٻار کي جنم ڏيندي، يعني ايتري بهادر آهي. سنڌ سان بي انتها محبت به اٿس، پوءِ به سنڌ ۾ نتي رهي. آخر علي بابا چوڻ ڇا ٿو چاهي. آخر هن ڪهاڻيءَ جو ٿيم Theme ڇا آهي؟

منير احمد جو ڊرامو 'تنهن پاڻيءَ پنا ڏينهڙا' چڱو ڊرامو آهي.

ڪتاب ۾ ڪي نوان شاعر به نظراچن ٿا، جن ۾ هڪ شوڪت حسين آهي، جنهن شايد ڪهاڻيون ڇڏي هاڻ شاعري شروع ڪئي آهي، سندس هن نظم لاءِ فقط اهو ٿي چئي سگهجي ٿو ته لکجي ويو آهي. انهيءَ ڪري ڇپرائڻ به ضروري سمجهيو اٿس. شاعري واري حصي ۾، ڪن شعرن تي شاعرن جون تصويرون آهن ۽ ڪن تي ڪونهن، پر نثر ۾ فقط هڪ ڪهاڻيءَ تي تصوير آهي، ۽ آها ڪتاب جي مرتب

’خالد سنڌيءَ‘ جي آهي. انهن ٻه ٻوري ڪتاب ۾ فقط خالد سنڌي پنهنجون ٻه ڪهاڻيون ڏنيون آهن، باقي سڀني جي هڪ هڪ آهي. ڪتاب تي نالو به سندس ڪهاڻيءَ ’ديسي سڀ ڪجهه‘ جو آهي، حالانڪ عبدالحق عالمانيءَ جي ڪهاڻيءَ جو نالو ’سوري جنين سيج‘ وڌيڪ سٺو آهي.

ط. ا —

ويرون ۽ لهرون: (طنزيه ۽ مزاحيه مضمونن جو مجموعو) ليکڪ: غلام رسول ڪلهوڙو، اخباري ڪاغذ، صفحا: ١٦٩، سائز: ڪرائون، قيمت ٥٠-١ پيسا، ڇپائيندڙ: سنڌي ادبي سنگت ڪاڇو رام پهل جيڪب آباد.

سنڌي ادب ۾ طنزيه ۽ مزاحيه صنف ڏانهن تمام گهٽ توجه ڏني وئي آهي. جيڪي مزاحيه ادب لکندڙ ليکڪ ٿورا گهڻا مثال تن به هاڻ خبرناهي ڇو لکڻ ڇڏي ڏنو آهي. اڪيڙ ٻيڪڙ اهڙا اديب آهن، جيڪي اڃا ڪجهه لکي رهيا آهن. اهو به شڪر آهي جو سنڌي اخبارن طنز ۽ مزاح جو ڪجهه قدر ڪري، ڪن مزاحيه نگارن کي اڳرڻ جو موقعو ڏنو آهي. طنز ۽ مزاح جي هن ’ڪوٽ‘ ۾ غلام رسول ڪلهوڙي جو اڄ ايڪ فال آهي. انهيءَ جو مطلب اهو ڪونهي ته هن صنف ۾ خال ختم ڪري غلام رسول ڪلهوڙي جي تحريرن کي اهميت آهي، پر اهو يقين سان چئي سگهجي ٿو ته غلام رسول ڪلهوڙي جو مزاح پنهنجي جڳهه تي سنڌي مزاحيه ادب ۾ نئون موڙ آهي. ڪلهوڙي جو مزاح جديد مزاح آهي ۽ سندس مضمونن جي خاص ڳالهه آهي بيساختگي. سندس جملن ۾ قدرتي رنگ آهي ۽ اهي بناوت کان پاڪ آهن، اهائي ڳالهه آهي جو سندس لکڻيءَ ۾ رواني آهي ۽ پڙهندڙ جو ذهن انهيءَ جو اثر يڪدم قبول ڪري ٿو.

هن مجموعي ۾ ڏهه مضمون آهن. جيڪي مزاحيه ۽ طنزمزاحيه آهن. پهرين مضمون ’انٽرويو‘ ۾ مضمون نگار هڪ ڪلين ڪردار ’ڏمچر‘ کي متعارف ڪيو آهي، متعارف ڪرائڻ وقت هنکي گهربو هو ته ڪردار جي نقش و نگار ۽ عادات تي ڪجهه وڌيڪ روشني وجهي ها، ۽ تنهن ڪانپوءِ ٻه ٽي ٻيا به مضمون شامل ڪجن ها، ته

ڏمچر جو ڪردار Establish ڪري وڃي ٿو. ۽ اڪثر وري هن ڪردار تي جيڪي مضمون لکيا ويا هئا، ته اهو ڪردار پڙهندڙن جي ذهن تي اڪثر نقش ٿيل هو. ”انٽرويو“ ۾ اسانجي معاشري جي هڪ رخ تي گهري طنز آهي، جنهن ۾ اهو ٻڌايو ويو آهي ته نام نهاد انٽرويو فقط ڏيکارڻ لاءِ ورتا ويندا آهن، جهڙوڪ چونڊ اڳ ئي ٿيل هوندي آهي. هن مضمون ۾ ڪن هنڌن تي پڙهندڙن کي نه فقط مسڪرائڻ بلڪ ٽهڪ ڏيڻ تي به مجبور ڪري ٿو. ”ڏمچر“ جهڙي نالو انٽرويو رکندڙن تي سندن ڪنج ۽ چشمي استعمال مطابق لکيا آهن، سي واقعي لاجواب آهن. هيروئن سان سندس هي ڊائلاگ ته ٽهڪ ڏياري ڇڏي ٿو. ڏمچر چئي ٿو، ”صرف مونکي هلڪي ملڪي نوڪري وٺي ڏي، جيئن سان تنهنجي بابا جي نظرن ۾ ڪو مقام پيدا ڪري سگهان.“ هيروئن جواب ۾ چئي ٿي، ”مقام جي بدران جيڪڏهن توهان مقام پسند ڪيو ته وڌيڪ بهتر.“

مجموعي حو بهترين مضمون ”محبت جا ڪيئي رنگ“ آهي. جنهن ۾ محبت جا مختلف قسم، خالص محبت کان وٺي- بينڪ بئلنس محبت تائين سهڻي جي طنزيه انداز ۾ اظهار ڪيل آهي. هن مضمون ۾ ڪئين اهڙا منظر آهن، جتي ڪلهوڙي جو مزاح پنهنجي جوڀن تي آهي. پروفيسر نذير جو سيٺ بشيرالدين سان ”غلامي“ لفظ تي ڊائلاگ ته لاجواب آهن. انهيءَ ساڳي مضمون ۾ زميندارن جي نالن ۾ بهر زورآور خان مير ڏاڏو خان ته هم آهنگ آهن، پر مير غير زورآوار خان هتي ناموزون آهي. انهيءَ جي بدران جي زبردست خان وغيره هجي ها ته هم آهنگي برقرار رهي ها. انهن ٻن مضمونن کانسواءِ ٻيا مضمون ”زنل کي پرچائڻ“، ”مسٽر ڪل قل“، ”همسفر“، ”اوهان پڇو اسان ٻڌايون“، به چڱا مضمون آهن. جن ۾ همسفر مضمون ۾ رفيقهءِ حيات جي ضرورت جو خوب جائزو ورتل آهي. اوهان پڇو اسان ٻڌايون ۾ سوالن جا جواب مزاحيه انداز ۾ ڏنل آهن، جنهن ۾ ليکڪ بي حد ڪامياب آهي. هتي هڪڙي ڳالهه جو ذڪر ضروري آهي. ليڪ هن مضمون ۾ پنهنجي دانشورانه ايمانداري Intellectual honsty ڏيکاريندي انهيءَ ڳالهه جو اعتراف ڪيو آهي ته هن ڪجهه سوال

ٻين رسالن تان ورتا آهن. اها ڳالهه ڪافي متاثر ڪندڙ آهي، انهيءَ لاءِ ليکڪ کي داد ڏيڻ کپي. ’زال کي پرڇانوَ‘ ۾ هڪ زال جو پنهنجي ڪاوڙيل مڙس کي خط لکيل آهي، جنهن ۾ جيتوڻيڪ مبالغه آرائي آهي، پر ڪردار جي سادگي ۾ ڪيل اعتراف هن خط کي حقيقت نگاري جو روپ ڏئي ٿا. ڇو جو زال پنهنجي بيوقوفي ۽ سادگيءَ ۾ جيڪي ڪجهه چوي ٿي، سي حقيقت جو روپ وٺن ٿا. باقي هن خط ۾ جتي زال مڙس جا ڊائلاگ Flash back ۾ ورجايا ويا آهن، سي خط کي افسانوي روپ ڏيئي انهيءَ عورت جي خط لکڻ جي اهليت وڃائي انجي سادگي گهٽائين ٿا، جيتوڻيڪ هي ڊائلاگ به مزاحيه رنگ رکن ٿا، پرجي هي خط فقط بياني narrative ۾ هجي ها ته وڌيڪ بهتر ٿئي ها. ”ائبسينٽ مائينڊيڊ“ بدحواسين تي مبني مضمون آهي ۽ هي مجموعي جو هڪ هلڪو مضمون آهي ۽ بدحواسين ۾ مزاح جو انداز غالب ڪونهي. هن مضمون ۾ فقط فلاسفر ۽ ڪهاڻي واري نکي جو منظر مزاحيه آهي، پر هن ٽڪري جو بدحواسيءَ سان ڪو تعلق ڪونهي. ’ڪن جو سور‘ ۾ طنز جو اثر زياده نمايان آهي. ۽ ’ڪيت خوشيءَ جا‘ به هڪ رومانی ڪهاڻي آهي. پنهي ۾ زال مڙس جا گهرو حالات آهن. انهن ٻنهي جي تجزيي ڪرڻ مان معلوم ٿو ٿئي ته ليکڪ گهرو معاملن تي مزاح پيدا ڪرڻ ۾ ايترو ڪامياب نه آهي، جيترو ٻين مضمونن ۾. ’صنف نازڪ جي ڊائري، ۾ طنز مزاح ۽ حقيقت جو هڪ سٺو امتزاج آهي، اها ئي ڳالهه آهي جو هن مان افسانوي رنگ نمايان آهي. ۽ مصنف جو اڄڪلهه جي زندگيءَ جو مطالعو ڪافي وسيع نظر آهي. اهو ئي سبب آهي ته هن مضمون ۾ ٽهڪ ڪونهن پر مسڪراهٽون آهن.

هنن مضمونن جي مجموعي مطالعي ڪان پوءِ ليکڪ جي ساراهه سندس حق آهي. ڪلهوڙي جي مزاح ۾ جديد رنگ نمايان آهي. — ظ.ح

چاندڙي (ڪهاڻين جو مجموعو) مرتب: نذير قاضي، اخباري ڪاغذ، سائز: ڪرائون، صفحا: ٩٨، قيمت: هڪ رپيو، تاريخ اشاعت: ١٩٦٩ محل ببليڪيشنس، سنڌي ادب محل، پوسٽ باڪس ٢٤، شڪارپور، سنڌ.

جڏهن کان وني سنڌي زبان کي هڪ سازش جي تحت ختم ڪرڻ جا سانباها ڪيا ويا، تڏهن کان نوجوانن انهيءَ چئلينج کي قبول ڪري حڪومت جي ناپاڪ ارادن کي ناڪامياب بڻائي ڇڏيو. سياسي اخبارن ۽ رسالن تي پابنديءَ جي ڳالهه ته سمجهه ۾ اچي ٿي، پر ادبي رسالن جي اوسر کي ته انگريزن جي حڪومت به نه روڪيو.

'جنڊڙي' ۽ ٻيا ڪتابي سلسلا ۽ پبليڪيشن سنڌين جي پنهنجي ٻوليءَ ۽ ادب کي بچائڻ جا بهترين مثال آهن. هن ڪتاب جا مرتب نذير قاضي ۽ سندس مددگار ساٿي سليم چنا ۽ بيدل مسرور بدوي مبارڪباد جا مستحق آهن، جو هنن اهو پهريون ڪتاب ڪڍيو. سندن ارادو اهڙي باقاعده ڪتاب ڪڍڻ جو آهي. هن ڪتاب ۾ مرتب جي چوڻ موجب ليکڪن جون ست ڪهاڻيون شامل آهن، پر جن مان هڪ ته 'ڏاڏر' آهي، هڪ لوڪ ڪهاڻي ۽ هڪ اوائلي سنڌي ڪهاڻي آهي. باقي چئن ڪهاڻين مان هڪ ڪهاڻي (پهلو بيمار پانڊو) مشهور ڪهاڻيڪار ڀڳوان لالوانيءَ جي آهي. باقي ٽي ڪهاڻيون نون ليکڪن جون آهن. ڀڳوان لالواڻي جي ڪهاڻيءَ ۾ هڪ پيءُ ۽ سندس پنجن پٽن جو داستان آهي. هڪ وسيع ناول نه، ته ناولٽ جي پلاٽ کي هڪ مختصر ڪهاڻيءَ ۾ سموئڻ نه فقط ڏکي ڳالهه آهي، پر ٺيڪ به ڪونهي. اهوئي سبب آهي، جو لالواڻي ناڪام ويو آهي. نون ڪهاڻيڪارن غلام احمد بدوي (غلط فهمي) ۽ فتاح عابد (سان ڪالثر آهيان) چڱيون ڪوششون آهن. انهن ۾ ڪامياب ڪهاڻيڪار ٿيڻ جي خاصيتن جي جهلڪ ملي ٿي. ميمڻ عبدالغفور جي لوڪ ڪهاڻي (پيءُ جي محبت) جي باري ۾ اها خبر ڪانه ٿي پوي ته اها ڪٿان جي لوڪ ڪهاڻي آهي ۽ ڪٿان ورتل آهي. مرزا نادر بيگ جي ڪهاڻي (موهنيءَ جي دل جو داغ) سنه ۱۹۳۲ع جي لکيل آهي، پر اها ڪهاڻي اڄ به نئين ڪهاڻي وانگر لڳي ٿي.

'جنڊڙي' جي ڇپائي ۽ گيٽ اپ تي تهان ذڪر ڪونهي، ڪمال آهي ته ڪتاب جي ڇپجڻ جي تاريخ به ڄاڻايل ڪانهي. باقي مرتب جي پيش لفظ مان ڪجهه اندازو ٿئي ٿو ته ڪتاب ۱۹۶۹ع ۾ ڇپيو ويو آهي.

— ظ. ح

تنقيد ۽ رايا

سان اوهان جي هن حق لاءِ مدائين وڙهندس، ته
اوهين مون سان اختلاف راءِ ڪري سگهو.
— والٽيئر

• هالي هاڻي، آلين اکين سان تنهنجو (آغا سليم) 'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' ختم ڪيو اٿم. پڙهندي پڙهندي سڏڪن ۾ اچي ويس. ان کان وڏيڪ ڪهڙي راهه ڏيان ها. اها منهنجي ڪهاڻي آهي، منهنجو سور آهي، منهنجي تاريخ جا رت ـ لکيل ورق آهن. قرة العين وارو ڪتاب (آگ ڪا دريا) پڙهيو هو، پر منهنجو نه هو. اها به عربن جي اچڻ، سمن، سومرن ۽ انگريزن کان پوءِ، آزاديءَ بعد — انهن سڀني تي لک، اها درد جي تڪميل نه ٿي آهي. اها ڪجهه ڳوڙها، ڪجهه سڏڪا رهيل آهن، اهي نه ڏيندين؟ شال جئين.

— تنوير عباسي، خيرپور ميرس

(هي خط تنوير عباسي، آغا سليم کي لکيو هو، اسان آغا سليم جي اجازت سان هتي ڇپيو آهي. — ايڊيٽر)

• سهڻي پبليڪيشن جي سلسلي جو ڇهون ڪتاب 'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' مون کي ڏاڍو سٺو نظر آيو. انهن جوانن کي جس هجي، جيڪي پنهنجن جي نرغي ۾ آيل ويچاري سنڌي زبان کي باعزت بچائڻ لاءِ، پنهنجو سرونگي، ساز و سامان پيدا ڪري رهيا آهن. انهيءَ کان وڌيڪ اسانجي بي ڪهڙي بي حسي ۽ بي عزتي ٿيندي، جو انهيءَ جدوجهد ۾ اسان پنهنجي پنهنجي لياقت آهر دامي، درمي، قدمي، سخني انهن سان شريڪ نه ٿيون. باقي ايترو ضرور چوندس ته 'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' ناوليٽ يا 'دکهي ڪهاڻي' جو ليکڪ آغا سليم غصب جو لکندو آهي، ۽ بقول مرتب: آغا موصوف کي ذات به آهي ۽ ذات به. اردو جي مشهور اديبه قرة العين جو 'آگ ڪا دريا' به اهڙي ئي ذات تي لکيل ناول آهي. آغا صاحب به ان ناول کان ڏاڍو متاثر ٿيل

ڏسجي ٿو. ڪٿي ڪٿي ته مونکي قرة العين کان به زياده آغا صاحب جي لکڻي جاندار نظر آئي. هنن جي مشڪل ترين موضوع کي اهڙو فنڪارانه نڀايو اٿائين، جو بي ساخته داد ڏيڻو پوي ٿو.

— ممتاز دراني، گهڙهي ياسين، ضلعو سکر، سنڌ

• جڏهن اداري جو نالو ئي 'سهڻي پبليڪيشن' — سهڻا ڪتاب، سهڻيون ڪهاڻيون، سهڻا مضمون، سهڻي ڇپائي، سهڻا ڪور پيج، سهڻيون تصويرون، سهڻيون رنگا رنگي چٽساليون.... انهي ساڳي اداري جي ڇهين ڪتاب، سيپٽمبر ۱۹۶۹ع واري پرچي ۾ ڪجهه ٿوروئي مهرائي ڪوتاهي، ڪنائي نظر چڙهي، جنهن ڪلاڪار ڪور پيج جو چتر چٽيو آهي، تنهن به هنن جي ڪاڻيءَ سان ڪاري رنگ کان گهڻو ڪم ورتو آهي. ڪهاڻي جو معيار ڇا هئڻ گهرجي، تنهن جو صحيح جواب آغا سليم هنن جي امر ڪهاڻي 'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' ۾ اڳ ئي ڏيئي ڇڏيو آهي. چوي ٿو ته 'زندگي جو رکو هڪ مقصد آهي ته انسان هن دنيا جي حسن ۾ واڌارو ڪري ۽ سندس پورهيت هٿ تاج محل بنائي ۽ لت نيون ايجادون ڪري زندگي جي حسن ۾ واڌارو ڪري. ساهتيه (Literature) زندگيءَ جو عڪس آهي، تنهنڪري زندگي وارا ساڳيا اصول ساهتيه سان پڻ لاڳو آهن، تنقيد فن (Science) نه آهي، پر آرٽ يا ڪلا يا ادب آهي. ڪري يا ڪوڙي سڪي جي سچائي سائنس وارن جو ڪم آهي. جيئن آنڊا ڳڻيون صفا ڪرڻ ڪاسائي جو ڪم آهي. اسان وٽ انگريزي لفظ (Criticism) لاءِ اڃا ڪوبه صحيح لفظ مقرر نه ٿيو آهي. منهنجي سمجهه موجب انهيءَ لفظ جو سنڌي ٻولي ۾ صحيح ترجمو ٿيندو: پرک، نڪتچيني، راهه زني، پر آرٽ ۽ لٽريچر لاءِ اسان جي سنڌي ٻولي ۾ لفظ آهي — ادب جو سنڌي نظرئي جو صحيح ترجمان آهي. اسانوٽ ادب ۽ زندگي ساڳي ڳالهه آهي، پر ولايت ۾ ائين ڪونهي. آرٽسٽ کي اسين اديب چئون. اسانوٽ اديب ٻاڻ عزت جوڳو ۽ عزت وارو آهي. عزت واري کي پڻ لاءِ عزت هئڻ ضروري آهي، تنهنڪري تنقيد رکو ساراهه يا ڦٽ لعنت ڪانه ٿي. ادب جو قدر پڻ وٽ ٿيندو ۽ پرک جو قدر پارکن وٽ ٿيندو آهي. جوهر

ڪي جوهري پرکي سگهندو. اسان لاءِ امر جليل ۽ طارق اشرف ٻئي
قبول ۽ مشهور ڪهاڻيڪار ليکيا وڃن ٿا. ٻنهي کي پنهنجو پنهنجو
ڏنگ، ڍول، عبارت ۽ ڍنگ آهي. دنيا ۾ ٻه ساڳيون شيون ٿين ئي
ڪونه. ڪلا جي اصولن موجب هڪڙي ڪهاڻيڪار کي ٻئي ڪهاڻيڪار
تي تنقيد ڪرڻ جو ڪو حق ڪونهي. طارق صاحب پاڻ ٻاسي ٿو
ته ڪهاڻيڪار سماجي برائي ڏانهن صرف اشارو ڪندڙ آهي، پر
تبليغ ڪرڻ يا صلاحون ڏيڻ هن جو ڪم ڪونهي. سماج ۽ ساهتيه
کي سڌارڻ جو ڪم ڀلي ملا، مولوي، سيد ۽ پير ڪن. اڄ علم جو
معيار گهڻو مٿي آهي. اڄ چنڊ تي چڙهائي ور ور ٿي رهي
آهي، تنهنڪري اسانجي اونده واري زماني جا اصول صفا وساري
هاڻوڪين حالتن کي ڪنهن منهن ڏيئي، اهي ايجاد ڪرڻا آهن. باقي
پڙهندڙن جي ڀيٽ ٿرڊ ڪلاس ۾ ويٺل تماشبينن سان ڪرڻ پڙهندڙن
جي وڏي توهين آهي. اديب کان جي ٻيو اديب پنهنجي باري ۾ تنقيد
جي گهر ڪري ته ڀوهه ڀلي پنهنجي ٻت، قد ۽ وٽ آهر ڏي. باقي
اڻ گهري ڏيڻ نه گهرجي. ڪهاڻي يا ڪلا ماڻهن کي پسند پوندي
يا نه، تنهنجا پارکو خود پبلشرس پاڻ آهن ۽ نه ڪهاڻيڪار. طارق
صاحب کي اندر ۾ جهاتي پائي، پاڻ کان سوال ڪرڻ گهرجي ته
هن پنهنجي مضمون سان زندگي جي حسن ۾ ڪهڙو واڌارو ڪيو
۽ اونداهي ڌرتي تي هن ڪهڙي روشني وڌي؟ سچا سارا نوَ ڇپيل
صفحا ويهي دوست امر جليل تي ڪارا ڪيا آهن ۽ مٿس ڇوهه ڇنڊيا
اٿس، تنهن کان بهتر اهو هو ته اهي نو صفحا پنهنجي ڪنهن سٺي
ڪهاڻي سان سجائي ۽ سينگاري ها ۽ پڙهندڙن جي دل ٺاري ها.
باقي مان پنهنجي دوست مشتاق احمد شوري جي ڪهاڻي 'من جي
مونجهه ۽ پوسات' لاءِ فقط ايترو چوندس ته ڪهاڻي تمام بهترين، پر
رڳو پڇاڙيءَ جي صفحي ۾ گند ۽ ڏپ جي تمام گهڻي اپٽار ڪئي
اٿس. اهو ترتيب ڏيندڙن جو ڪم هو ته هڙي سٺي ڪهاڻي کي
پنهنجي ايڊيٽنگ سان وڌيڪ سينگارين ها. منهنجو اعتراض رڳو
صفحي ٨٢ جي پوئين پترا کان وٺي صفحي ٨٣ جي پڇاڙيءَ تائين
تي آهي. گند گند کي. ڦهلائي ٿو، 'جنسيت تي لکڻ ڪو گناهه

جي ڊير مان به سوالهن ڪيڏي اهي. اونده مان روشني ڪيڏي آهي؟
ڇو جو اونده ۾ به روشني آهي، ۽ افسوس جو اونده روشني کي
ڏسي اٿي سگهي، ٨٣ پيج ڪان سواءِ ڪهاڻي مشتاق احمد شوري
جي سلين ڪهاڻين جي قطار ۾ ڪٿي سگهجي ٿي. هاڻ اچو ته اسين
پنهنجي علم ۽ ادب کي گڏجي ڇولي تي چاڙهيون. شل سنڌي ادب
هميشه وڌندو ويجهندو رهي. — آمين
— ٽيرٿداس هوتچند، حيدرآباد، سنڌ

• ٻن ڪهاڻيڪارن جون ڪهاڻيون پڙهندي محسوس ٿيندو آهي ته
اهي واقعي پڙهڻ لکيل آهن، ۽ مطالعو وٽ اٿن— هڪ اردوءَ
جي مشهور ڪهاڻيڪار قرة العين حيدر ۽ ٻيو سنڌيءَ جو مشهور
ڪهاڻيڪار آغا سليم. ڪهاڻي آهي، جيڪا ذهن کي متاثر ڪري ۽
ديرپا اثر ڇڏي— 'اونداهي ڌرتي، روشن هٿ' به اهڙي ڪهاڻي
آهي. مان ته اوهانکي اها صلاح ڏيندس ته جنهن پرچي ۾ آغا سليم
جي ڪهاڻي ڏيو، تنهن ۾ ٻئي ڪنهن به ڪهاڻيڪار جي ڪهاڻي نه
ڏيندا ڪريو. آغا جي ڪهاڻيءَ ڪاپوءِ ٻي ڪنهنجي ڪهاڻي نه
وڻندي آهي.

س. ب. جيلاني، حيدرآباد سنڌ

ڪي جوهري ٻر ڪي سگهندو. اسان لاءِ امر جليل ۽ طارق اشرف ٻئي مقبول ۽ مشهور ڪهاڻيڪار ايڪيا وڃن ٿا. ٻنهي ڪي ٻنهنجو ٻنهنجو نوع، ٻول، عبارت ۽ ڍنگ آهي. دنيا ۾ ٻه ساڳيون شيون ٿين ڪين ڪو ٻه. ڪلاجي اصولن موجب هڪ ٻئي ڪهاڻيڪار کي ٻئي ڪهاڻيڪار تي تنقيد ڪرڻ جو ڪو حق ڪونهي. طارق صاحب هاڻ ٻاسي ٿو ٿيا. ڪهاڻيڪار سماجي برائي ڏانهن صرف اشارو ڪندڙ آهي، ۽ علاج لاءِ لنڊن ويو. ٿيڻ هي ٻهرين مشهور ڪهاڻيڪار غلام رباني 'گردي جي سور' ڪارڻ ميمڻ ڇهري ليبل اسپتال، حيدرآباد ۾ داخل ٿيو. ڪهاڻيڪار شوڪت حسين 'گردي جي خرابيءَ' سبب چڱو وقت ليانت ميڊيڪل اسپتال ڄامشوري ۾ رهيو پيو هو. اجا هو بستر تي ئي هو ته مشهور شاعر ۽ سياسي ليڊر حيدربخش جتوئيءَ تي اڏرنگ جو حملو ٿيو، ڪين ٻه ساڳي اسپتال ۾ داخل ڪيو ويو. جتوئي صاحب جي بيماريءَ جي ٻڌي لئي ڏانهن آغا شهاب الدين (فلمي نالو آغا بشير) ٻه ساڳي اسپتال ۾ داخل ٿيو. ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ مشهور ڪهاڻيڪار ۽ نقاد (هاڻ سياسي ليڊر ٻڻ) رسول بخش پليجو ٻن ٽن بيمارين ۾ مبتلا ٿي، ساڳي اسپتال ۾ داخل ٿيو. اجا پليجو اسپتال ۾ ئي هو ته مشهور ڪهاڻيڪار جمال ابڙو ٻه 'دل جي دوري' ڪري سول اسپتال حيدرآباد ۾ داخل ٿيو. هاڻ جتوئي صاحب ۽ پليجي جي طبيعت اجا ٻه ڪجهه خراب آهي، باقي سڀئي خدا جي فضل وڪرم سان صحتياب ٿي ويا آهن.

سنڌي ڪهاڻيڪارن جون شاديون

هونئن ڪجهه مهنن ۾ ٽن ڪهاڻيڪارن جون شاديون ٿيون آهن. پهرين شادي 'رشيده شيخ' جي ٿي، انهيءَ ڪانپوءِ مشهور ڪهاڻيڪار 'رشيده حجاب' جي، هاڻ جنوري ٧٠ع ۾ ڪهاڻيڪار اقبال جتوئي جي

بشير موريائي

مشهور سنڌي ڪهاڻيڪار ۽ شاعر بشير موريائي، 'پبلڪ ايڊمنسٽريشن' جي ڪورس ڪرڻ لاءِ، هڪ سال لاءِ لبنان جي شهر 'بيروت' ويو آهي. وڃڻ کان پهرين بشير موريائي ڪراچيءَ ۾ اسسٽنٽ ڪمشنر هو.

ٻين سنڌي رسالن جي ڊڪلريشن

موجوده حڪومت سهڻي، رهبر ڊائجسٽ، پيچل، سانگي، سنهيو، سانيهه، سنڌ ٽائمز کي ڊڪلريشن ڏنا آهن. انهيءَ کان علاوه ماهوار انڊس ڊائجيسٽ کي به ڊڪلريشن مليو آهي، جيڪو انگريزيءَ ۾ نڪرندو، انهيءَ جو ايڊيٽر يوسف شاهين آهي.

سنڌ الاجي لاءِ رقم منظور

سنڌ يونيورسٽيءَ ۾ سنڌ الاجيءَ جو هڪ شعبو آهي، جنهن ۾ سنڌ جي ثقافت ۽ تهذيب تي هر قسم جو مواد، جنهن ۾ ڪتاب ۽ اچي وڃن ٿا، جمع ڪيو وڃي ٿو، جيئن ته سنڌ جو تاريخي رڪارڊ ضايع ٿيڻ کان بچي سگهي. اهڙي ڪم لاءِ هزارن نه بلڪ لکين رپيا گهرجن ۽ سنڌ يونيورسٽي پنهنجي وت آهر هر قسم جي امداد ڏيندي رهي آهي. انهيءَ ڏس ۾ ڊسٽرڪٽ ڪائونسلون به ساٿ ڏيندي رهيون آهن. جيڪب آباد ڊسٽرڪٽ ڪائونسل ڏهه هزار رپيا ۽ دادو ڊسٽرڪٽ ڪائونسل سنڌ الاجيءَ کي پنج هزار رپيا ڏنا آهن. اميد آهي ته هن کان به وڌيڪ رقمون ٻين ڊسٽرڪٽ ڪائونسلن مان اينديون، پر اڃا تائين خاموشيءَ جي وجهه سمجهه ۾ اچي نه سگهي آهي.

بيگم چنا جو انتخاب

رائٽرس ڪلب اولهه پاڪستان جي صوبائي مجلس عامله جي چونڊن ۾ سنڌي ميمبر جي جاءِ تي 'بيگم زينت چنا' چونڊي وئي آهي. هيءُ پهريون موقعو آهي، جو انهيءَ عهدي تي سنڌي اديب خاتون جو انتخاب ٿيو آهي.

کي جوهريءَ پرکي سگهندو. امان الله اعجاز جليل ۽ طارق اشرف ٻئي مقبول ۽ مشهور ڪهاڻيڪار ليکيا وڃن ٿا. ٻنهي کي پنهنجو پنهنجو نوع، ٻول، عبارت ۽ ڍنگ آهي. دنيا ۾ ٻه ساڳيون شيون ٿين ئي ڪونه. ڪلاسيڪي اصولن موجب هڪڙي ڪهاڻيڪار کي ٻئي ڪهاڻيڪار تي تنقيد ڪرڻ جو ڪو حق ڪونهي. طارق صاحب پاڻ ٻاسي ٿو ته ڪهاڻيڪار سماجي برائي ڏانهن صرف اشارو ڪندڙ آهي، هو رهبر .

آهن، انهيءَ کانسواءِ وڪٽر هيوگو جي ناول 'هنچ بيڪ آف نوٽرڊيم' کي ڊرامائي تمثيل جي شڪل ۾ ريڊيو لاءِ به لکيو هئين. انهيءَ کان علاوه سندس ترجمو ڪيل ٻه ڊراما به اسٽيج تي چڪا آهن. سنڌ يونيورسٽيءَ مان 'ريليجن' ۾ بي-اي آنرز ۽ ايم-اي ڪيل اٿس، سوشيالاجي ۾ ڊپلوما اٿس، هن سال ايم-اي فائنل فلاسفي ۽ ايل-ايل-بي جا امتحان ڏئي رهيو آهي. ٿرپارڪر جي زميندار خاندان مان آهي. گهڻو وقت حيدرآباد ۾ رهي ٿو. سنڌي فلمن جي هاٺوڪي دور ۾ سڀ کان پهرين هن ئي سنڌي فلم جو اعلان ڪيو، ۾ سندس فلم 'اظهار' اڃا نه ٺهي سگهي آهي.

عبدالقادر جوڻيجو، ڪهاڻيون لکندي گهڻو وقت نه ٿيو اٿس، پر سندس شمار سنڌي جي سٺن ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو. اٽڪل اوڻيهه کن ڪهاڻيون مختلف رسالن ۾ ڇپجي چڪيون اٿس. بي-اي، بي-ايڊ (بي-ٽي) آهي، هن وقت فضل ڀنڀري (ضلعو ٿرپارڪر) ۾ ٽيچر آهي.

نديم قاضي، اصل نالو نثار احمد قاضي. سندس شمار اڄا اول ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو. هيءَ سندس پنجين ڪهاڻي آهي، پهريون به 'روح رهاڻ' ۽ 'سهڻي' ڪتابي سلسلي ۾ ڇپيون اٿس. هاڻ ڪجهه دوستن سان گڏجي شڪارپور ۾ 'سنڌي ادب محل' پبليڪيشن قائم ڪئي اٿس، جنهنجو پهريون ڪتاب 'جندڙي' شايع ٿي ويو آهي. ايم-اي انگريزي ادب ۾ ڪيل اٿس. اڄ ڪلهه مسلم ڪمرشل بئنڪ ڪنڌڪوٽ، ضلعي جيڪب آباد ۾ آفيسر آهي.

آغا بشير اصل نالو آغا شهاب الدين، مسلم هسٽريءَ ۾ ايم-اي